

ETELÄ-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

SAVITAIPALE

Savitaipaleen kirkko ympäristöineen

Savitaipaleen kivikirkko rakennettiin 1922-24 (J.Stenbäck). Muodoltaan se on ristikirkko, jonka kuorisakaraan liittyy monisärmäinen kuoriossa ja korkea kellotorni. Seinämuurit ovat harkotetut ja rapattujen päätykolmioiden käsittelyssä on lainoja keskiajan kirkkoarkkitehtuurista. Vanhempaan kirkkoon liittynyt puinen kellotapuli on vuodelta 1779 (J.Salonen). Alkuaan pohjaltaan nelikulmainen tapuli muutettiin kahdeksankulmaiseksi 1846 (T.Rahikainen). Kirkkomaisemaan liittyy lisäksi vuosisadan vaihteessa rakennettu pitäjätupa sekä pappila vuodelta 1919.

ETELÄ-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

TAIPALSAARI

Taipalsaaren kirkko ympäristöineen

Uudisrakentaminen on muuttanut viime vuosina Taipalsaaren kirkonkylän maisemaa. Kirkko on silti säilyttänyt hallitsevan asemansa kyläkuvassa. Taipalsaaren puukirkko on rakennettu alunperin 1754. Nykyisen ristikirkon muotonsa se sai 1845-47 (IK). Kirkon vieressä on erillinen kellotapuli 1750-luvulta (E.Colliander). Kirkkomaisemaan liittyy kiinteästi kotiseutumuseona oleva hirsinen lainajyvästö 1800-luvun alkupuolelta.

Taipalsaaren kirkkoherranpappila (P) on valmistunut 1852. Pappilarakennuksen ympärillä on vanhaa puistoa. Keskeisellä paikalla sijaitsee entinen kestikievaritalo Röytty, jonka päärakennus on 1800-luvulta. Talon ulkorakennukset ovat kytketyt toisiinsa erikoisella tavalla.

ETELÄ-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

HAUKIVUORI *(liitetty Mikkelin kaupungin 1.7.2007)*

Haukivuoren kirkonkylä

Kyyveden rantamaisemassa sijaitseva Haukivuoren vanha kirkonkylä on säilyttänyt perinteisen ilmeensä. Kirkonkylän raitti seuraa harjun ja rannan muotoja. Haukivuoren vanha puukirkko paloi 1949, mutta siihen liittynyt kellotapuli vuodelta 1839 hallitsee yhä maisemaa. Kirkonkylässä on säilynyt kymmenkunta vanhaa asuinrakennusta 1900-luvun alkupuolelta.

-Kirkkomaan kyljessä sijaitsee entinen kunnanhuone, joka rakennettiin vanhan talon hirsistä 1922.

-Entinen pappila Haukiranta (P) on rakennettu 1820 ja laajennettu nykyiseen mittaansa 1896. Rakennuksessa toimii lomakeskus.

-Kotiseutumuseona toimiva hirsinen viljamakasiini on tämän vuosisadan alusta.

-Kirkonkylän eteläpuolella on Lietlahden puustelli, vanha sotilasvirkatalo, jonka päärakennus on 1700-luvun lopulta. Pihapiiriin kuuluu toinen asuinrakennus 1850-luvulta, aittarivi 1700-luvulta, talli ja muita talousrakennuksia.

ETELÄ-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

HIRVENSALMI

Hirvensalmen kirkon seutu

Hirvensalmen kirkonkylä sijaitsee kapealla, mäkisellä niemellä. Alueelle antavat leimansa komeat tervalepikot. Hirvensalmen kivikirkko rakennettiin 1914-16 (J.Stenbäck). Muodoltaan se on tornillinen ristikirkko, jonka julkisivut ovat harmaasta graniitista ja rapatusta tiilestä. Sisätilat uusittiin 1951-52 (K.S.Kallio). Kirkkotarha samoin kuin viereiset kaksi hautausmaata ovat kiviaitojen rajaamat. Kirkkoaukion reunalla on kivistä muurattu viljamakasiini vuodelta 1842.

-Kirkonkylän eteläniemessä sijaitseva Niemen pappila on vuodelta 1929 (J.Malmberg). Pihapiirissä on vanhemman pappilan talousrakennuksia. Rantaan laskeutuu edustava puutarha.

ETELÄ-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

KANGASLAMPI

Kirkonkylän kulttuurimaisema

Kangaslammin puukirkko paloi 1972 ja kirkonkylä menetti näin perinteisen maamerkkinsä. Kirkonkylä on kuitenkin säilyttänyt muutoin monia vanhoja julkisia rakennuksiaan sekä joitakin perinteisiä asuinrakennuksia.

-Manttaalisäätiön talo on rakennettu suojeluskunnan ja Lotta Svärd-yhdistyksen yhteiseksi taloksi 1925 (O.Kallio). Torneineen se hallitsee kirkonkylän maisemaa.

-Kangaslammin museo toimii vanhassa pitäjäntuvassa.

-Kangaslammin vanha kansakoulu on vuodelta 1883 ja siten seudun vanhimpia lajissaan.

-Lumpeelan tiivis rakennusryhmä on 1800-luvulta.

-Kivenlahden perinteistä rakennusryhmää ympäröi puisto.

-Niemelän pappila on rakennettu Heposelän rannalle 1870.

Pihapiirissä on vanha aittarivi.

ETELÄ-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

MIKKELI

Kenkäveronniemen pappila ja kulttuurimaisema

Keskiaikaisella pappilanpaikalla sijaitsevan Kenkäveronniemen kirkkoherranpappilan päärakennus (P) (raksu) valmistui 1869 (C.A.Cavén). Se lukeutuu arkkitehtuuriltaan aikakautensa edustavimpiin pappiloihin. Pihapiirin muut rakennukset asuintupa, aittarivi, navetta, holvattu maakellari ja sauna ovat päärakennusta vanhempia. Yhdessä pihapuiston, puutarhan ja Saimaan rantaan laskeutuvien peltojen kanssa entinen pappila muodostaa arvokkaan kulttuurimaiseman.

ETELÄ-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

PIEKSÄMÄKI

Maaseurakunnan kirkko ympäristöineen

Pieksämäen maaseurakunnan vanha puukirkko ympäristöineen muodostaa arvokkaan maisemakokonaisuuden avaralla peltohar-

janteella. Kirkon lisäksi kokonaisuuteen kuuluvat pappila, koulu ja Moision kartano.

-Maaseurakunnan puukirkko on rakennettu 1752 (A.Sorsa). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristivarret kapenevat ulospäin. Kirkkoa on korjattu 1896 (J.L.Lybeck), 1926 (A.Pernaja) ja se restauroitiin 1971-72 (H.Elo-maa). Kirkkosalissa ja sakaristossa on säilynyt Mikael Top-peliuksen maalauksia. Erillinen puinen kellotapuli on vuodelta 1746 (A.Sorsa). Nykyiseen asuunsa se muutettiin 1844 (A.M.Tolpo). Kirkkoa ja tapulia ympäröi vanha kivmuurin rajaama kirkkomaa.

-Maaseurakunnan pappila (P), ns. Iso-Pappila on rakennettu 1800-04. Mansardikattoiseen rakennukseen johtaa koivukuja, jonka varrella on vanha papin aitta. Pappila on myös kirjailija Sylvi Kekkonen syntymäkoti.

-Vanha kansakoulurakennus on vuodelta 1872.

-Moision kartanon aumakattoinen päärakennus on 1860-luvulta. Puistomaisessa pihapiirissä on lisäksi tupa-aitta, suuri kivinavetta, vaja sauna, viljamakasiini sekä kaksi asuinrakennusta.

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

ESPOO

Espoon kirkko lähiympäristöineen (Espoonjokilaakso) Espoon keskiaikainen harmaakivikirkko on valmistunut 1400-luvun jälkipuoliskolla. Rakennustyö on viimeisten tutkimusten mukaan aloitettu ilmeisesti jo 1300- ja 1400-lukujen vaihteessa. Runkohuoneeseen liittyvät sakaristo ja asehuone. Kolmilaivaisen kirkkosalin keskilaivaa kattaa tähti-holvit ja sivulaivoja ristiholvit. Kirkko laajenettiin harmaakivisin ristisakaroin 1821 (P.Granstedt). Ensimmäisen kerran kirkko restauroitiin 1929-31 (A.Lindgren) ja toisen kerran 1982 (O.Hansson). Kirkon vieressä seisova, alaosaltaan harmaakivinen kellotapuli on vuodelta 1767. Kirkon pohjoispuolella on entinen, tiilestä muurattu ruumishuone vuodelta 1827. Kirkkomaata ympäröivä kivimuuri on vanhimmilta osin 1700-luvulta.

-Kirkon ohella Espoonjokillaakson kulttuurimaisemaan kuuluu vanha maantie, joka on Suuren Rantatien keskiaikaisperäinen haara. Puistomaisella Pappilanmäellä sijaitseva kirkkoher-ranpappila (P) on rakennettu 1853 (J.Wik). Pihamaata rajaa-vista siipirakennuksista toinen on 1700-luvun puolelta, toinen vuodelta 1818. Pappilanmäellä sijaitsee myös vanha pitäjätupa, joka on siirretty paikalle 1890.

-Jokilaakson toisella laidalla sijaitsevat Lagstadin entinen kansakoulu vuodelta 1873 (laajennus 1887) sekä Domsin tilan jugendasuinen päärakennus.

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

HELSINKI

Seurasaari

Seurasaari muodostettiin 1889 yleiseksi kansanpuistoksi. Puinen puistoravintola vuodelta 1890 (F.Mieritz) on kokenut lukuisia muutoksia. Saareen johtava puinen silta noudatte-

lee Mieritzin 1891 suunnitteleman sillan muotoa. Sillan saaren puoleisella rannalla on vanha metsänvartijantalo 1890-luvulta (F.Mieritz). Saaren eteläosassa on odotussalirakennus vuodelta 1890 (F.Mieritz) sekä vanha torppa. Saaren länsirannalla on vanha uimalaitos.

A.O.Heikel perusti Seurasaaren ulkomuseon 1909. Alueelle on siirretty useita kymmeniä puurakennuksia Suomen eri maakunnista: mm. Niemelän torppa Konginkankaalta, Karunan puukirkko, Kahiluodon kartano Taivassalosta, Antin talo Säkylässä, Ivarsin talo Närpiöstä, Kurssin talo Kuortaneelta, rajakarjalainen talo Suojärveltä sekä pappila Iiisalmesta.

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

NURMIJÄRVI

Nurmijärven kirkonseutu

Nurmijärven kirkon ympäristössä on säilynyt monipuolisesti vanhaa rakennuskantaa puurivien reunustaman maantien varrella. Vanhan hautausmaan paikalla sijaitsi seurakunnan vanhin, 1692 purettu kirkko.

-Nurmijärven puukirkko on rakennettu 1793 (M.Åkerblom). Muodoltaan se on tasavartinen risti, jonka sisäkulmat ovat viistetyt ja ristikeskuksesta kohoaa lanterniini. Kirkon nykyasu perustuu pääosin vuosien 1932-34 (R.Blomstedt) korjaukseen. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1794 (M.Åkergren).

-Kirkkomäellä sijaitsevan lukkarin virkatalon, Granbackan päärakennus on 1900-luvun alusta.

-Kirkkoherranpappila (P) on rakennettu 1842 ja jatkettu myöhemmin. Pappilaa ympäröi puisto.

-Koulumestari Malakias Costianderin talo Mäntylä on 1840-luvulta ja liittyy Aleksis Kiven nuoruuteen.

-Apteekkari Albin Koposen 1899 perustama lääketehdas on alallaan maan ensimmäinen. Kirkonmäen juurella sijaitseva puinen tehdas- ja apteekkirakennusryhmä on säilynyt lähes kokonaisuudessaan.

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

NURMIJÄRVI

Puontila

Nurmijärven kappalaisen virkatalon, Puontilan (P) oletetaan olevan maamme vanhin pappilarakennus. Virkatalo perustettiin 1696 ja rakennusrungon vanhimmat osat lienevät tuolta ajalta. Nykyiseen asuunsa se korjattiin 1880-luvulla. Rakennusta ympäröi vanha puisto.

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

TUUSULA

Tuusulanjärven kulttuurimaisema

Tuusulanjärven itärannan kulttuurimaiseman ytimenä on Vanha Rantatie (TM) ja sen varrella oleva asutus. Kirkon lisäksi alueella sijaitsee monipuolisesti useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Maisema-alue jatkuu yhtenäisenä Järvenpään puolella, missä sijaitsee osa Tuusu-

lanjärven taiteilijayhdyskunnan huviloista.

-Tuusulan puukirkko on rakennettu 1732-34 (E.Hannula). Muodoltaan se on tasavartinen risti, jossa jyrkkälappeiset vesikatot ovat päistään aumatut. Kirkkoa on korjattu mm. 1853 (J.Wik) ja 1902 (E.A.Kranck). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1746, joskin siihen saattaa sisältyä osia vanhemmasta tapulista. Kirkkoa ympäröivällä hautausmaalla on mm. Aleksis Kiven hauta. Kirkon lähellä olevat hirsiset viljamakasiinit ovat vuosilta 1791 ja 1800-luvun alusta.

-Kirkon lähellä on Iloniemen kaksikerroksinen huvila 1800-luvun lopulta. Sitä on korjattu 1924 (V.Vähäkallio) ja 1952 (A.Ervi).

+ -Tuusulan kirkkoherranpappila (P) on vuodelta 1829, joskin sitä on myöhemmin huomattavasti muutettu. Pappilan lähellä sijaitsee Ali-Kotun vanha päärakennus 1800-luvun keskivaiheilta.

-Tuomalan kylässä on perinteistä rakennuskantaa mm. Saarelan ja Kuninkaalan tiloilla.

-Taiteilija Pekka Halosen itselleen suunnittelema hirsihuvi-la Halosenniemi rakennettiin 1899-1902.

-Alueen täysihoitolaperinteeseen liittyvät Syvärannan puisto ja lepokoti Onnela.

-Aleksis Kivi kuoli 1872 veljensä Albertin pienessä mökissä. Se on ollut museokäytössä vuodesta 1913.

-Taistelukoulu rakennettiin alunperin Suojeluskuntien päällystökouluksi. Alueen vanhin rakennus on 1800-luvun lopun huvila, joka korotettiin 1931. Koulun kolmikerroksinen päärakennus on vuodelta 1934 (M.Paalanen).

HELSINGIN SEUTUKAAVA-ALUE

VIHTI

Vihdin kirkonkylän ja Vanhalan kulttuurimaisema
Hiidenveden Kirkkojärven rannalla sijaitsevat Vihdin kirkonkylä ja välittömästi sen länsipuolella sijaitseva Vanhalan kylä viljelymaisemineen muodostavat yhdessä merkittävän maisemakokonaisuuden.

-Vihdin tiilestä muurattu, valkeaksi rapattu kirkko on rakennettu 1770-72 (A.Piimänen). Muodoltaan se on päätytorinillinen ristikirkko. Kirkkoa on uusittu 1822 (C.Bassi), 1848, 1929 (K.S.Kallio). Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

-Kirkonkylän raitin varrella sijaitsevat mm. 1920-luvulla rakennettu kunnantalo, hirsinen pitäjänmakasiini vuodelta 1811, kirjastorakennus 1860-luvulta, Niuhalan koulu vuodelta 1874, meijerin vanhoja rakennuksia, kappalaisen pappila Kuorttila vuodelta 1877 sekä joukko vanhoja asuinrakennuksia: mm. Myyri, Liukas, Ali-Jaakkola ja nahkurimestari Savónin talo.

-Kirkkojärven rannalla ovat keskiaikaisen Pyhän Birgitan kivi-kirkon rauniot.

+ -Vihdin kirkkoherranpappilan (P) päärakennus on vuodelta 1854, joskin sen alkuperäinen asu on muuttunut mm. 1920-luvun korjauksessa. Puistomaiseen pihapiiriin kuuluu vanha kanttorin virka-asunto sekä talousrakennuksia.

-Kirkonkylässä on säilynyt I maailmansodan aikaisia linnoituslaitteita.

-Kirkonkylän ja Vanhalan kylän välimaastossa sijaitsee ns. Musta Huvila, joka on vuodelta 1904 (Eliel Saarinen).
-Vanhalan kylässä on säilynyt paljon vanhaa rakennuskantaa ja puustoa. Vanha Turun tie johtaa kylän halki. Merkittävimpiä ovat Ylöstalon rakennusryhmä, Peltolan harmaakivinavetta 1700-luvulta sekä Tähkälän ja Juotilan rakennusryhmät.

ITÄ-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

ASKOLA

Porvoonjoen kulttuurimaisema

Askolan kunnassa Porvoonjokivarren asutushistoria on jatkunut kivikaudesta tähän päivään. Joenrantapelloilla on lukuisia kivikautisia asuinpaikkoja. Pitkästä viljanviljelytraditiosta johtuen maisemakuva on pääasiassa loivapiirteistä savikkopeltoa. Kulttuurimaisema on osa laajempaa Porvoonjokilaakson maisema-aluetta.

-Askolan puinen ristikirkko on rakennettu Matti Åkergrenin johdolla 1797-99. Kirkon ulkoasua leimaavat osin viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alun korjaukset. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1800 (M.Åkergren).

-Joen itärannalla sijaitseva kirkkoherranpappila on entinen Askolan kartanon päärakennus, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen 1820-luvulla. Pappilan ulkoarkkitehtuuri 1880-luvun asussa. Lähellä oleva puistomainen mäki on rauhoitettu.

-Länsirannalla on Johannes Linnankosken syntymäkoti Niemellä, joka on sisustettu museoksi.

-Kosken partaalla sijaitseva Vakkolan kylä on ollut pysyvästi asutettu 1300-luvulta. Vanhan kyläasutuksen ohella maisemaa rikastuttavat vanha kivisilta sekä saha.

ITÄ-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

MÄNTSÄLÄ

Mäntsälän kirkon miljö

Mäntsälän voimakkaasti uusiutuneessa keskustassa muodostaa Kirkonmäki yhä kulttuurihistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden, jonka osina ovat kirkko, pappila, pitäjätupa, kirkkotalli, lainamakasiinit, kunnantalo, vanha toriaukio sekä Mäntsälänjoen varrella sijaitseva Mäntsälän kartano.

-Mäntsälän tiilikirkko on rakennettu 1862-75 (1858, 1862 J.Wik). Muodoltaan se on tornillinen pitkäkirkko. Kolmilaivaista kirkkosalia kattaa keskilaivassa lautaholvi, sivulaivoissa tasakatot. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

-Kirkonmäellä sijaitsevat kaksi hirsistä lainajyvästön aittaa ovat 1800-luvun alusta.

-Entinen pitäjätupa on rakennettu viime vuosisadan alkupuolella. Kotiseutumuseoksi se sisustettiin 1965.

-Mäntsälän tiilinen kunnantalo on vuodelta 1937.

-Kirkkoherranpappilan uusrenessanssityylinen päärakennus on vuosisadan vaihteesta.

-Mäntsälän kartanon (Karlsberg) puinen, mansardikattoinen päärakennus on 1780-luvulta. Nykyinen ulkoasu on peräisin

1890-luvun korjauksesta. Pihapiirissä on toinen pienempi 1700-luvun asuinrakennus. Rakennusten ympärillä on vanha puisto. Aleksanteri I vieraili kartanossa 1809.

ITÄ-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PERNAJA

Pernajan kirkon miljö ja Pernajanlahden itärannan kulttuurimaisema

Pernajanlahden itärannan kulttuurimaisema on länsirantaa pienijakoisempi. Vanha maantie seuraa metsänreunan muotoja. Pernajan keskiaikainen, Pyhälle Mikaelille omistettu kivikirkko valmistui runkokuoneen osalta jo 1300-luvun lopulla. Sakaristo lienee hieman vanhempi. Kolmilaivaisen kirkkosalin tähti- ja ristiholvit samoin kuin tiiliset päätykolmiot ovat 1450-luvulta (C.Nübuhr). Kirkon seinämuurit ovat valkoisiksi kalkkitut. Kirkkosalin kalkkimaalaukset ovat 1400-luvulta. Erillinen kellotapuli muurattiin tiilestä 1853. Kirkkomaalla on de Geer-suvun valkeaksi rapattu hautakappeli vuodelta 1821 (C.L.Engel) sekä Sarvilahden hautakappeli vuodelta 1834 (P.Granstedt). Kirkon vieressä on Agricolan puistikko ja paikalle 1959 pystytetty, alkuaan Viipurissa sijainnut Mikael Agricolan muistopatsas (E.Wickström 1908).

-Kirkon kohdalla Pernajanlahden rannalla on Baijarsin ratsutilan rakennusryhmä, jossa puinen päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta ja aitat 1700-luvulta.

-Pernajan kirkkoherranpappila (P) on rakennettu 1838. Puistomaisen pihamaan pohjoispuolella on vanhempi, mansardikattonen pappilarakennus (P) 1700-luvun keskivaiheilta. Pappilan aitat ovat 1860-luvulta.

-Hälsinglandetin itäpuolella on Särkilahden kartano, jonka päärakennus on 1860-luvulta ja pakarirakennus 1700-luvulta. Särklaxvikenin miljöeseen kuuluvat lisäksi kirkonkylän vanha kansakoulu ja Bondasin rakennusryhmä. Bondasin päärakennus on rungoltaan vuodelta 1780 ulkoasun ollessa viime vuosisadan lopulta. Piha-aluetta rajaavat symmetrisesti kaksi sivurakennusta, joista eteläinen on rungoltaan tiettävästi 1600-luvulta toisen ollessa 1700-luvulta.

ITÄ-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PERNAJA

Koskenkylän historiallinen teollisuusalue

Lorentz Creutz perusti Koskenkylän rautaruukin 1682. Ruukiin kuului masuuni ja kaksi kankirautavasaraa. Masuuni lakkautettiin 1780-luvulla ja rautaruukki lopetti toimintansa 1830-luvulla. Viime vuosisadan jälkipuolella käynnistyi sahaustoiminta.

Edustavan ruukinkadun varrella on puiston ympäröimänä Forsbyn kartanon kivinen päärakennus vuodelta 1908 (J.Settergren). Samalla puolen tietä on kaksi vanhaa työväenasuntoa sekä vanha maakauppa varastoineen. Kadun pohjoispuolella on ruukin pappila, jonka vanhin osa on 1780-luvulta. Klassistinen konttorirakennus on vuodelta 1919. Tienristeyksessä sijaitsevat ns. Voudin mökki 1700-luvun lopulta sekä kaksi työväenasuntoa ja kaksi virkailijataloa vuodelta 1910.

Alaruukin alueella, kosken länsirannalla on joukko työväenasuntoja, joista sepän talo 1700-luvulta, uudemmat 1920-luvulta. Jokivarressa sijaitsevat vanha höyrystys ja höyläämö vuodelta 1914.

Ns. Yläruukin varrella Hammarforsissa on säilynyt jäänteitä vasarapajoista ja louhittu jokiuoma. Kahdesta työväenasunnosta vanhempi lienee 1700-luvun lopulta ja toinen 1800-luvulta. Mylly on 1900-luvun alusta.

ITÄ-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PUKKILA

Porvoonjoen kulttuurimaisema

Pukkilan kunnassa Porvoonjokilaakso on avaraa ja tasaista lukkuunottamatta kunnan eteläosaa, jossa joki virtaa kaapeassa laaksossa.

-Pukkilan kirkonkylä on monilta osin uusiutunut. Pukkilan puukirkko on rakennettu 1814 (M.Åkergren). Muodoltaan se on erivartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka pääsisäänkäynnin yläpuolella kohoaa tapulimainen kellotorni. Kirkon läheisyydessä on kaksi vanhaa pitäjänmakasiinia, joista toisessa, 1837 rakennetussa, on kotiseutumuseo. Pukkilan pappila on rungoltaan 1780-luvulta. Nykyiseen asuunsa se muutettiin 1842.

-Naarkosken vanha voimalaitos ja 1905 rakennettu kivisilta muodostavat kiinnostavan kokonaisuuden.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

FORSSA

Kalliomäen asuinalue ja Forssan kirkko

Kalliomäen tiiviin pientaloalueen asuttaminen liittyy kiinteästi Forssan teollistumiseen. Jo tätä ennen alue oli ollut Linikkalan kylän mäkitupa-alue. 1870-luvulla Forssa Osakeyhtiö jakoi tämän Ronttismäeksi kutsutun alueen linjoihin ja vuokrasi pienet tontit työväestölleen. Alue rakentui 1880- ja 1890-luvuilla nykyiseen mittaansa. Valtaosa Kalliomäen rakennuskannasta on 1800-luvun puolelta, joskin myös uudisrakentamista on tapahtunut. Toisella linjalla sijaitsee entinen Sirénin mökki, joka on nykyisin tehtaalaismuseona.

-Forssan tehdasyhdyskunta rakensi oman kirkon 1914-18 (J. Stenbäck). Malliltaan tämä punatiilinen kirkko on pitkäkirkko, jonka kummallakin sivulla sijaitsevat runkokuonetta matalammat ristivarret. Kirkon lounaiskulmasta kohoaa epäsymmetrisesti korkea, terävähuippuinen torni. Kummalla kohoava kirkko muodostaa yhdessä viereisen, 1911 valmistuneen pappilan (J.Ehlers) kanssa rakennusajaltaan yhtenäisen kokonaisuuden.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HAUHO

Hauhon kirkonkylä

Hauhon kirkon ympäristö on eräs maamme parhaiten säilyneitä

kirkonkyläkokonaisuuksia kapeine raitteineen ja vanhoine rakennuksineen. Alue on erittäin tiheään rakennettu Kirkonkylänlahdesta nousevalle rinteelle. Rakennuskanta muodostuu muutamasta talonpoikaistilasta sekä pienimittakaavaisesta tilattoman väestön asutuksesta, joka on syntynyt pääasiassa 1700- ja 1800-luvuilla. Kirkon vieressä sijaitseva Kapakan tilan päärakennus on 1880-luvulta. Kaksikerroksinen, hirsinen asuinrakennus on 1760-luvulta. Kapakan tilaan liittyy muistoja Paavo Cajanderista. Kirkonkylän maisemakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi vanha kivikirkko ja tapuli, pappila, museomakasiini ja molemmat seuratalot. Kirkkorannan puusto on maisemallisesti arvokasta.

-Hauhon keskiaikainen kivikirkko on rakennettu todennäköisesti 1400-luvun loppupuolella. Runkohuone on jaettu kolmi-laivaiseksi, joista keskilaiva on holvattu tähtiholveilla, sivulaivat sekä tähti- että ristiholveilla. Holvaus on ilmeisesti 1500-luvun alusta. Runkohuoneen eteläsivulla on ristiholvattu asehuone ja pohjoissivulla vuosina 1783-84 tiilestä rakennettu sakaristo. Kirkon länsipäädyssä on koko päätykolmion täyttävä tiilikoristelu. Itäpäädyn koristelu on vaatimattomampaa. Uusgoottilainen kellotapuli murattiin tiilestä 1864 (A. Boman). Kirkkomaata ympäröivä harmaakivi-aita on vuodelta 1794.

-Kirkkoherranpappila (P) on sijainnut samalla paikalla keskiajalta lähtien. Uusklassillinen puinen päärakennus on vuodelta 1840 (A.F. Granstedt). Rakennusta on jatkettu 1901 toisesta päästä matalammalla osalla. Pappilarakennuksesta laskeutuu rantaan laaja puutarha. Virkataloon kuuluvat lisäksi vuokraajan asuintupa vuodelta 1904, vilja-aitta sekä 1700-luvun lopulla rakennettu paririihi viereisellä Kotkon luonnonsuojelualueella.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HAUSJÄRVI

Kirkonkylä-Hikiä kulttuurimaisema

Hausjärven puukirkko on rakennettu 1787-88 (M. Tolpo). Tyy-piltään se on tornillinen pitkäkirkko, jossa alttaripäädyn nurkat ovat viistetyt. Runkohuoneen molemmin puolin on tätä kapeammat ja matalammat ristivarret. Itäpäätyyn liitettiin 1860 matala, satulakattoinen sakaristo-osa. Kirkkoa on korjattu useaan eri otteeseen. Kirkkomaata on ympäröity kiviaidalla .

-Hirsinen pitäjänmakasiini on vuodelta 1853. Hausjärvi-Seura on sisustanut siihen kotiseutumuseon.

-Hausjärven entisen kirkkoherranpappilan uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1892 ja arkistosiipi vuodelta 1939. Vanha renkituparakennus on vuodelta 1897. Pihapiiriin kuuluu lisäksi aittarivi sekä tiilinen navettarakennus, molemmat viimevuosisadan lopulta. Kappalaisen pappilan Kivekkään päärakennus on vanha kirkonkylän tyttökansakoulu vuodelta 1869, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen 1892. Uusrenessanssityylinen ulkovuoraus on tältä ajalta.

-Hausjärven entinen kunnalliskoti on vuodelta 1905. Sitä ympäröi hoidettu puisto.

-Vanha Hämeentie johti keskiajalla Hämeenlinnasta Janakka-

lan ja Hausjärven kautta Vantaanjoen suulle. Se on säilyttänyt Hausjärven alueella pääpiirteissään perinteisen linjauksensa. Tien varrella on erittäin kaunista asumus- ja viljelymaisemaa. Vanhaa rakennuskantaa on mm. Ali-Hinkkalan, Yli-Hinkkalan, Aapolan, Kolkkalan ja Kajannon tiloilla. Nuorisoseura Sarastuksen seuratalo Ahjola on valmistunut 1908. Rakennusta on myöhemmin laajennettu. Kirkolta Lavintoon päin on tien varressa joukko 1800-luvun pieniä itsellisasumuksia.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HAUSJÄRVI

Karhin kylä ja kulttuurimaisema
Karhin kylä sijaitsee Vanhan Hämeentien varrella. Kuumolan, Ali-Rekolan, Yli-Rekolan ja Pekkanen talot muodostavat viljelysten ympäröimän kyläkeskuksen, jonka ulkopuolella sijaitsevat Mäki-Hinkkalan ja Mattilan rakennusryhmät. Mäki-Hinkkalan päärakennus on entinen kappalaisen pappila, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen 1898. Karhin kansakoulu on vuodelta 1926.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HÄMEENLINNA

Vanajan Vanha-Pappila, Pappilan kylä
Vanajan pappila (P)(raksu) sijaitsee historiallisella, keskiajalta periytyvällä pappilan paikalla. Pappilan päärakennus rakennettiin Pappilansalmen rannan tuntumaan 1828-32. Nykyiseen asuunsa rakennus muutettiin 1870-luvulla. Piha-
piirissä on 1800-luvulla istutettuja puita sekä omenatarha ja puutarhamaa. Kokonaisuuteen liittyvät pappilan talli ja muonamiesten mökki.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

JOKIOINEN

Loimijoen kulttuurimaisema
Jokioisten keskustan molemmiin puolin muodostavat Loimijokeen laskeutuvat viljelykset tasapainoisen kulttuurimaiseman. Erityisen kaunis näkymä tähän maisemaan avautuu Pappilamuseon mäeltä. Asutus tällä alueella on ilmeisesti varhaiskeskiaikaista perua. Vaulammin kylän Mattilassa ja Jaakkolassa on edustavat päärakennukset 1800-luvun jälkipuolelta. Vaulammin kansakoulu on vuodelta 1901.
-Jokioisten kappalaisenpappila on rakennettu 1800 Jokioisten kartanon omistajan maaherra E.G. von Willebrandin toimesta. Mansardikattainen rakennus muurattiin alunperin savesta, mutta vuorattiin pian tämän jälkeen tiilillä. Pappilarakennukseen sisustettiin 1959 museo. Kappalaispappilan päärakennusta ympäröi vanha puisto, jonne on siirretty kaksi vanhaa aittaa, savusauna ja lato. Pappilamäeltä on suurenmoinen näköala ympäröivän Loimijoen kulttuurimaisemaan.

KANTA-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

LOPPI

Lopen kirkonkylän kulttuurimaisema

Loppijärven pohjoisrannalla avautuu laaja viljelysmaisema, jota jäsentävät koivua ja kuusta kasvavat kummut. Asutus on aikojen kuluessa sijoittunut näille kumpareille. Maiseman kohokohtina ovat molemmat kirkkorakennukset. Erityisen viehättävän kokonaisuuden muodostaa Vanhankirkonmäki, jonka alarinteellä on myös vanhaa asutusta. Talonpoikaista rakennusperinnettä kirkonkylän maisemassa edustavat Pietilän, Ättyksen, Uotilan, Ilkon ja Mäkelän rakennusryhmät. Heikkilän 1867 perustettu yläkansakoulu kuuluu Hämeen vanhimpiin. Kumpareella sijaitseva koulutalo on 1890-luvulta.

-Lopen vanha puukirkko on rakennettu 1600-luvun keskivaiheilla ja on siten maamme vanhimpia puukirkkoja. Kirkko on nimetty Pyhälle Birgitalle, mistä kirkon nimitys Santa-Pirjo. Tyypiltään kirkko on torniton pitkäkirkko. Sisätilaa kattaa lautainen tynnyriholvi. Kirkko restauroitiin 1959-60 (E.Järventaus). Kirkon ympärillä on vanha kalmistoalue. Lopen kotiseutumuseo, ns. Lukkarin puustelli, sijaitsee vanhan kirkon vieressä. Museorakennuksena on pieni 1800-luvun alkupuolella rakennettu mökki. Pihamaalla on kaksi vanhaa aittaa.

-Lopen uusi kirkko on rakennettu 1885-87 (Kiseleff & Heikel). Tiilinen kirkko tuhoutui 1912 tulipalossa lähes kokonaan. Kirkko rakennettiin uudestaan 1919-21 (I.Launis). Tyypiltään kirkko on tasavartinen ristikirkko, johon länsipäässä liittyy korkea torni ja itäpäässä runkokuonetta matalampi sakaristo.

-Kirkkoherranpappilan empire-tyylinen päärakennus on vuodelta 1835. Pappilarakennukseen liittyy laaja puutarha. Talouspihaa reunustaa kaksi vanhaa kiviavettaa.

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

JÄMSÄ

Jämsän kirkon miljö

Jämsän kirkko on rakennettu 1929 (K.S.Kallio). Valkeaksi rapattu klassistinen keskeiskirkko palautuu arkkitehtuuriltaan 1800-luvun alkuun. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1857. Kirkonmäen kokonaisuuteen kuuluu lisäksi pappila. 1818

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

KARSTULA

Karstulan kirkkoympäristö

Karstulan puukirkko on rakennettu Jaakko Kuorikosken johdolla 1853 (1844, IK/A.F.Granstedt). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka kuutiomaisesta keskitilasta kohoaa nelikulmainen, kupukattoinen torni. Erillinen, puinen kellotapuli on rakennettu 1815 ja korjattu nykyiseen asuunsa 1861.

-Peltoniemen entinen pappila (P) on rakennettu 1790-luvulla. Rakennus on huonossa kunnossa.

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

KEURUU

Keuruun kirkkomaisema

Keuruun vanha ja uusi kirkko sijaitsevat Lapinsalmen länsirannalla. Niiden maisemallista asemaa häiritsevät kapeikon liikennejärjestelyt.

-Keuruun vanha puukirkko on rakennettu Antti Hakolan johdolla 1756-59. Muodoltaan se on länsitornillinen pitkäkirkko, jonka runkokuoneeseen liittyvät tätä matalammat ja kapeammat poikkisakarit. Kirkkosalia kattavat lautaiset tynnyriholvit, joiden maalauskoristelu on 1780-luvulta

(J.Thilén). Vesikatto on paanutettu. Kirkon itäpäähän liitettiin kahdeksankulmainen sakaristo 1832. Kirkko jäi vakituisesta käytöstä 1892. Vanhaa hautausmaata ympäröi kivimuuri. Porttirakennus? aittoineen??

-Keuruun uusi kirkko on rakennettu peittämättömästä tiilestä 1889-92 (Th.Granstedt). Se on muodoltaan länsitornillinen pitkäkirkko. Vieressä on Keuruun kotiseutumuseo.

-Keuruun vanha pappila (P) (raksu) on rakennettu 1809-13 (J. Sundsten). Pihajulkisivun avoveranta on vuodelta 1898. Itäpäädyn matalampi siipirakennus on 1870-luvulta ja länsipäädyn kivinen arkistohuone 1930-luvulta.

-Jyväskylätien eteläpuolella sijaitseva Keuruun rautatieasema (RAS) on rakennettu V luokan aseman tyyppiirustusten mukaan 1895-97 (B.Granhom). Sen ympärillä on hyvin hoidettu asemapuisto sekä asuin- että varastorakennuksia.

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PETÄJÄVESI

Petäjaveden kirkkomaisema

Petäjaveden kirkot, maamme merkittävimpiin puukirkkoihin kuuluva vanha kirkko ja Kirkkolahden pohjoisrannalla sijaitseva uusi kirkko, muodostavat Jämsäveden kapeikossa ainutlaatuisen kirkollisen kulttuurimaiseman, jota liikennejärjestelyt ovat osin turmelleet. Salmen keskellä on kapea Solikkosaari, jonka ylittää uusi silta.

-Petäjaveden vanha puukirkko on rakennettu Jaakko Klemetinpoika Leppäsen johdolla 1764. Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko. Vuoraamatonta hirsikirkkoa kattaa jyrkkä, paanutettu aumakatto. Kirkkosali on kiinteää sisustustaan myöten niin ikään maalaamaton ja sitä kattavat lautaiset tynnyriholvit, jotka yhtyvät keskellä kaunismuotoiseksi kupoliksi. Kirkon länsisakaraan yhdistyy solarakenteen välityksellä pohjalaismallinen renessanssitapuli, joka valmistui 1821 (E.Leppänen). Tässä alkuperäisessä asussaan säilynyt kirkko on ollut autiokirkkona vuodesta 1879. Sen ympärillä on vanha kirkkomaa.

-Lemettilän talon edustava rakennusryhmä sijaitsee peltojen ympäröimänä vanhan kirkkotien varrella.

-Petäjaveden uusi puukirkko on rakennettu Jaakko Kuorikosken johdolla 1879 (A.Boman). Muodoltaan se on sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa kahdeksankulmainen, terävään huippuun päättyvä lanterniini. Kirkon pohjoispuolella on pappilan rakennusryhmä 1880- ja 1890-luvuilta.

-Siltaniemen kärjessä on maisemallisesti merkittävä, puutarhan ympäröimä kanttorila, jonka rakennusryhmä on vuosi-

sadan vaihteesta.

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

SAARIJÄRVI

Saarijärven kirkko ympäristöineen
Saarijärven kirkko ja tapuli ovat säilyttäneet hallitsevan asemansa ympäristönsä uudistumisesta huolimatta. Kirkon eteläpuolella sijaitseva urheilukeskus on pitänyt kirkonäkymän avoimena. Kirkon itäpuolella on säilynyt joukko vanhan kirkonkylän rakennuskantaa.

-Saarijärven puukirkko on rakennettu Jaakko Kuorikosken johdolla 1846-49 (IK). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka kahdeksankulmaista keskiötä kattaa lanterniiniin päättyvä suuri kupoli. Kirkkoa on korjattu mm. 1930 (K.S.Kallio) ja 1961 (V.Leistén). Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1865 (H.Kuorikoski). Kirkkoa ja tapulia ympäröivä vanha hautausmaa on ollut käytössä 1600-luvulta.

-Ilolantien vanhasta liikeyrityksestä on säilynyt kirkon tuntumassa mm. entinen Saarijärven Säästöpankin liiketalo Säästölä vuodelta 1909 (Y.Blomsetdt).

-Kirkon itäpuolella on Paavon museon ja Kunnantuvan muodostama kokonaisuus. Paavon museon päärakennus on 1870-luvulta. Kunnantupa on 1800-luvun rakennus, jossa Saarijärven kunnantointo on toiminut vuoteen 1977.

-Tarvaalan pappila on rakennettu 1800-luvun lopussa (K.V.Reinius). Rakennus on tämän jälkeen kokenut monia muutoksia. Pappilan pihapiirissä on kolme aittaa sekä Mathias Caloniuksen muistopatsas.

KESKI-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

SAARIJÄRVI

Kolkanlahden kulttuurimaisema

Kolkanlahden kylä sijaitsee Saarijärven pohjoisrannalla samannimisen lahden rannoilla. Saarijärven kirkkoherran virkatalo sijoitettiin Kolkanniemeen 1639.

-Kolkanniemen pappilan puinen päärakennus (raksu) (P) rakennettiin 1898-1904 (K.V. Reinius). Arkkitehti Bertel Jung teki jo rakenteilla olevaan pappilaan 1901 muutospiirustukset, joiden mukaan työ saatettiin loppuun. Rakennus korjattiin 1953 lastenkotia varten, joka toimi siinä 1954-84.

-Kolkanlahden vanhainkoti on sijoitettu entisen Kolkanlahden säätyläistilan maille. Tilan vanha, 1780-luvulla rakennettu ja 1800-luvulla lisätty päärakennus on museona. Sen yläkerrassa on täällä 1820-luvulla kotiopettajana toimineen J.L.Runebergin huone. Vanhoista talousrakennuksista ovat säilyneet kiviavetta, jääkellari ja kaksi aittarakennusta. Vanhainkodin entinen päärakennus on rakennettu vuosisadan vaihteessa ja korotettu 1934.

KYMENLAAKSON SEUTUKAAVA-ALUE

ANJALANKOSKI

Anjalan kirkonseutu

Anjalan kirkon ympärillä, Kymijoen länsirannalla on säilynyt monipuolisesti vanhaa rakennuskantaa. Alue liittyy joen vastakkaisella rannalla sijaitsevaan Inkeröisten teollisuusympäristöön.

-Anjalan puukirkko on rakennettu 1755-56 (A.Junkkarinen?). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jossa ristivaret kapenevat ulospäin. Kirkkoa on korjattu vuosina 1900 (K.A.Wrede), 1935 (J.Viiste) ja 1966-67 (H.Elomaa). Puinen, kaksinivelinen tapuli on vuodelta 1792. Kymijoen rannassa on vanha kirkonpaikka ja seurakunnan vanha hautausmaa, josta myöhemmin muodostui Wrede-suvun hautausmaa. Wrede-suvun tiilinen hautakappeli on 1860-luvulta (G.T.Chiewitz).

-Anjalan kartanomuseon (VORS) kaksikerroksinen, puinen päärakennus on 1790-luvulta. Entinen, kivistä muurattu viljamakasiini on kahvilana. Alueelle on siirretty Nastolan Ar-rajoen kartanosta 1840-luvulla rakennettu viljamakasiini. Kartanopihaan johtaa pitkä puukuja. Osa kartanon vanhoista talous- ja väenrakennuksista on Anjalan maatalousoppilaitoksen käytössä. Joen toisella rannalla on Inkeröisten vanha kartonkitehdas.

-Anjalan kirkkoherranpappila (P) on 1790-luvulta. Rakennusta on myöhemmin laajennettu useaan eri otteeseen. Puistomaisessa pihapiirissä on ns. Pappilan pirtti vuodelta 1895 sekä joukko ulkorakennuksia.

-Kirkon lähellä sijaitsee ns. Regina-koulu viime vuosisadan keskivaiheilta. Se liittyy seudun varhaiseen kansanopetukseen.

-Anjalan entinen kunnantalo on vuodelta 1940 (H.Siikonen).

KYMENLAAKSON SEUTUKAAVA-ALUE

ANJALANKOSKI

Sippolan kirkonkylän kulttuurimaisema

Sippolan kirkonkylässä on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa ja tiestöä. Kirkonkylä sijaitsee Sippolanjoen peltoaukeiden ympäröimällä mäellä.

-Sippolan kirkko rakennettiin tiilestä 1879 (C.J.von Heideken). Muodoltaan se on länsitornillinen pitkäkirkko. Kirkon pohjoispuolella on vanha hautausmaa, jossa sijaitsi Sippolan ensimmäinen kirkko. Hautausmaalla on tiilinen von Daehn-suvun hautakappeli vuodelta 1890 (K.A.Wrede).

-Sippolan kartanon (VORS) poikkeuksellisen suuri, puinen päärakennus on vuodelta 1836. Sen ulkoasu on 1850-luvulta (C.T.Chiewitz). Osin kaksikerroksisen päärakennuksen etupihaa rajaavat niin ikään puiset siipirakennukset vuosilta 1843 ja 1846. Molemmat rakennukset uusittiin 1910 (H.Lindberg). Kartanoon kuuluu lisäksi kymmenkunta vanhaa talous- ja asuinrakennusta. Sippolassa on keitetty maan ensimmäinen emmental-juusto 1856. Vuodesta 1910 kartanossa on toiminut koulukoti.

-Sippolan kotiseutumuseo toimii entisessä kappalaisen pappilassa, joka ostettiin 1888 kunnantuvaksi ja käräjätaloksi.

-Kujalan rakennus on 1800-luvun alkupuolelta. Siinä on toiminut mm. lukkarinkoulu ja postitoimisto.

KYMENLAAKSON SEUTUKAAVA-ALUE

VIROLAHTI

Virolahden kirkkomaisema

Virolahti mainitaan kirkkopitäjänä jo 1370 ja tältä ajalta on mahdollisesti myös hautausmaalla sijaitseva keskiaikainen kivisakaristo. Virolahden puukirkko on rakennettu 1766 (T.Suikkanen). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa pieni kattoratsastaja. Kirkkoa on korjattu 1873 ja 1939 (J.Viiste). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1957. Kiviaidan ympäröimällä hautausmaalla on lisäksi von Ekesparren hautakappeli.

-Kirkkoaukion laidalla on entinen pitäjätupa, joka on ollut seurakuntatalona vuodesta 1919. Aukion laidalla on myös osuuskaupan talo, joka on niin ikään ollut aiemmin pitäjätupana.

-Kirkkotien varrella on vanha koulutalo vuodelta 1894, jota on laajennettu 1906. Pihamaalle on istutettu koivuja.

-Kirkkoherranpappilan (P) puinen päärakennus on 1830-luvulta. Nykyiseen asuunsa se muutettiin 1890-luvulla. Pappilan kivinavetta on 1850-luvulta.

-Kirkonseudun maisemaan liittyvät lisäksi Kuuselan kanttorila sekä kappalaisen pappila Hiukka, molemmat 1890-luvulta.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

INARI

Pielpajärven kirkko ympäristöineen

Inarin kappeliseurakunta perustettiin 1648 ja sen järjestyksessä toinen kirkko, Pielpajärven puukirkko rakennettiin Anders Abrahamsson Hellanderin johdolla 1754-60. Muodoltaan se on lähes tasavartinen ristikirkko, jonka läntisen ristivarren jatkeena on kellotapuli vuodelta 1765. Paanutetun vesikaton ristiharjasta kohoaa terävä piikki. Yksinkertaisia kirkkosalia kattavat lautaiset tynnyriholvit. Kirkko jäi vakituaisesta käytöstä 1880-luvulla. Pientä kirkkomaata ympäröi puuaita.

Kirkko sijaitsee vaikuttavasti Ison Pielpajärven karussa maisemassa. Sen tuntumassa, kirkkokentällä on aiemmin sijainnut markkinapaikka ja kirkonkylä, joka muutettiin nykyisellepaikalleen 1880-luvulla. Kirkkotuvista ja pappilasta on havaittavissa maastossa vain maatuneita perustuksia.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

KEMINMAA

Kemin maaseurakunnan kirkot Kemijoen kulttuurimaisemassa Kemijoen vaikuttavan kulttuurimaiseman osatekijöinä ovat Kemin maaseurakunnan kirkkorakennukset, vanha ranta-asutus sekä Isohaaran 1949 valmistunut voimalaitos (Frosterus & Gripenberg). Isohaaran varrella on Valmariniemen kalmisto ja kirkonpaikka. Arkeologiset kaivaukset ovat osoittaneet paikalla olleen kirkon jo 1300-luvulla. Kemijoen asutusmaisema jatkuu laajana kokonaisuutena koilliseen pitkin jokivartta.

-Kemin maaseurakunnan vanha, keskiaikainen kivikirkko on

rakennettu vuoden 1520 vaiheilla. Se on maamme keskiaikaisista kirkkoista pohjoisin ja lähes alkuperäisessä asuunsa säilyneenä sen arvo poikkeuksellisen merkittävä. Runkokuoneeseen liittyvät pohjoisivulla sakarsito ja eteläivulla asehuone. Länsipäädyssä on vaatimatonta tiilikoristelua. Kirkkosalia kattaa lautainen tynnyriholvi. Jo 1700-luvun lopulta käytöstä jäänyt kirkko on korjattu museokirkoksi, viimeksi 1977. Kirkkoon liittyy vanha, kivi-muurin ympäröimä kalmistoalue monine hautamuistomerkkeineen.

-Kemin maaseurakunnan uusi kirkko rakennettiin 1824-27 (IK/C.L.Engel). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Kirkkosali on kolmilaivainen. Kirkon ympärillä on vanha, kiviaidan rajaama kirkkomaa. Kirkon vieressä on vanha lainamakasiini 1860-luvulta sekä entinen pappila, jonka päärakennus on 1860-luvulta (L.I.Lindqvist).

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

PELKOSENNIEMI

Pelkosenniemen kirkko ja vanha pappila
Pelkosenniemen puukirkko on rakennettu 1929 (YRY/Y.Sa-denieniemi). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Kirkkomaisemaan liittyy vanha pappila samalta ajalta, vuodelta 1927.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

SIMO

Simoniemen kylä

Simoniemen kylä on vanhastaan Simon keskus. Alueen kulttuurimaisema rakentuu kirkosta ja kylän vanhasta rakennuskannasta, vanhasta tiestöstä ja vaihtelevista viljelymaisemista.

-Simon koruton puukirkko on rakennettu 1846 (IK). Muodoltaan se on torniton pitkäkirkko. Erillinen, pohjalaistyyppinen kellotapuli rakennettiin Heikki Väänäsen johdolla 1773. Kirkkoa ja tapulia ympäröi vanha hautausmaa. Kirkon lähellä on museokäytössä oleva vanha lainajyvämakasiini.

-Simon edustava pappila on rakennettu 1902-03. Pihapiiriin kuuluvat aitta ja ulkorakennus.

-Pappilasta Pekkalaan johtavan maantien varrella on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, mm. Ranta-Knihtilä ja Uusi-Knihtilä.

-Simoniemen vanha kansakoulu on 1890-luvulta.

-Vanhassa kalasatamassa on säilynyt kala-aittojen ryhmä. Kokonaisuuteen kuuluu Vanha-Knihtilän päärakennus vuodelta 1875.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

TORNIO

Alatornion kirkonkylä

Alatornion kirkon ympäristössä on maisemallisesti huomattava rakennusryhmä, johon liittyy Tornionjoen ylittävä rautatiesilta, Rajasilta, vuodelta 1919.

-Alatornion kirkko rakennettiin 1794-97 (J.Rijf). Muo-

doltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa lyhtyyn päättyvä torni. Itäisenä ristivartena on 1400-luvun keskiaikaisen kivikirkon muurit. Kirkkosalia kattavat lautaholvit. Kirkkoa ympäröi kiviaidan rajaama hautausmaa. Lähellä oleva vanha viljamakasiini on nyt museo.

-Kirkkomaisemaan liittyvät Alatornion pappilan (P) kaksi asuinrakennusta, joista toinen on vuodelta 1786, toinen vuodelta 1842.

-Kirkonmäen rakennusryhmään kuuluu myös Lillebergin kartano.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

TORNIO

Karungin kirkko ja pappila Tornionjoen rannalla
Karungin kirkko ja pappila sijaitsevat maisemallisesti edustavalla paikalla Tornionjoen rannalla. Karungin puukirkko on rakennettu 1815-17 (1811, IK). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jossa ristikeskiöstä kohoaa pieni nelikulaminen lanterniini. Erillinen puinen kellotapuli on vuodelta 1815. Kirkkomaata ympäröi kiviaita. Karungin pappila on vuodelta 1861. Pihapiiriä rajaavat lisäksi kinkeritupa ja kaksi ulkorakennusta.

LAPIN SEUTUKAAVA-ALUE

UTSJOKI

Mantojärvi

Utsjokivarren kulttuurimaisema on rakennuskannaltaan rikkainta Mantojärven kumpareisella länsirannalla, missä kirkko kirkkotupineen ja pappiloineen muodostaa vaikuttavan kokonaisuuden.

-Utsjoen kivikirkko (VOR) rakennettiin valtion varoin 1850-53 (IK/E.B.Lohrmann). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Julkisivut ovat harmaata graniittia lukuunottamatta tiilipintaista sakastia.

-Vanhan hautausmaan reunassa on Utsjoen vanhan, Pyhän Ulriikan kirkon hirsinen sakasti, joka on rakennettu 1776. Itse kirkko purettiin uuden kirkon valmistuttua.

-Utsjoen kirkkoherranpappilan (P) (VOR) edustava päärakennus rakennettiin valtion kustannuksella 1843 (IK). Pihapiiriin kuuluu joukko punamullattuja talousrakennuksia, joista vanhimmat ovat kaksi 1700-luvun aittaa.

-Mantojärven rantatörmällä sijaitsevat kirkkotuvat on rakennettu pitkämatkalaisten kirkkossakävijöiden yöpymistiloiksi. Nykyiset hirsituvat ovat pääosin 1800-luvun alkupuolelta. Aikoinaan niitä oli yli kaksikymmentä, nyt on säilytetty ja osin palautettu 14 tupaa.

LÄNSI-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KARJALOHJA

Karjalohjan kirkonkylän kulttuurimaisema
Karjalohjan kirkonkylän asutus sijaitsee nauhamaisena muodostelmana kapealla Pukkilanharjulla. Harjun itä- ja kaak-

koispuolella laskeutuvat kylän pellot kauniisti Lohjanjärveen. Kylän keskellä kohoavat 1860 rakennetun (J.Wik) ja 1970 palaneen kivikirkon rauniomuurit. Kirkonkylän vanhoista tiloista mainittavia ovat Pukkila, Hakonen, Kourjoki ja Pappila. Kirkonkylän vanha koulu on 1870-luvulta, seurantalovuodelta 1911 ja rukoushuone vuodelta 1914.

LÄNSI-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

LOHJA

Lohjan keskiaikainen kivikirkko ympäristöineen Lohjan muutoin voimakkaasti uusiutuneessa keskuksessa on säilynyt arvokas kokonaisuus vanhan kirkon ympäristössä. Lohjan keskiaikainen, Pyhälle Laurille omistettu kivikirkko on valmistunut 1480-luvulla sakariston periytyessä jo 1300-luvulta. Se on keskiaikaisista kivikirkkoistamme kolmanneksi suurin. Kolmilaivaisen kirkkosalin keskilaiva on holvattu tähtiholvein, sivulaivoissa on ristiholvit. Poikkeuksellisen edustava kalkkimaalauskoristelu on vuosilta 1514-22. Kellotapulin kivinen alaosa on mahdollisesti keskiajalta ja puinen yläosa 1740-luvulta. Kirkkomaalla on vanhoja hautakappeleita.

-Lohjan kirkkoherranpappila (P) on rakennettu ikimuistoiselle pappilapaikalle 1860 (A.Boman). Miespihaa rajaavat lisäksi 1780 rakennettu pitäjänapulaisen tupa aittoineen ja toinen asuinrakennus 1800-luvun alkupuolelta. Pappilan puisto ja puutarha periytyvät 1700-luvulta. Pappila on nyt Lohjan Museon käytössä. Alueelle siirrettiin 1971 Lohjan vanha, 1769 rakennettu pedagogiorakennus. Pappilan peltoalueella on huomattava maisemallinen merkitys.

-Kirkon lähellä sijaitseva Luoman talo (raksu) on vuodelta 1932 (O. Kallio). Funktionalistinen rakennus on Lohjan kaupunkikuvan kannalta merkittävä ja säilynyt alkuperäisessä asussaan varsin hyvin.

-Kirkon lähistöllä on myös seurakuntatalo, joka valmistui 1950 (A.Ervi).

LÄNSI-UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

SAMMATTI

Sammatin kirkonkylän kulttuurimaisema Sammatin puinen, lounaissuomalaisista tyyppiä oleva pitkäkirkko rakennettiin 1754-55 (M.Jöransson). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1763 (E.Stenström). Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa, jossa sijaitsee mm. Elias Lönnrotin muistomerkki vuodelta 1886 (G.Nyström). Kirkon kupeessa sijaitseva pitäjänmakasiini on vuodelta 1804. Kirkkomaisemaan liittyvät myös pappila ja Sammatin vanha kansakoulu vuodelta 1868, joka on nyt kirjastona.

Kirkonkylän asutus sijaitsee nauhamaisesti vanhan maantien varrella. Sammatin kunnantalo on vuodelta 1908.

Kirkonkylän kulttuurimaisemaan liittyvät myös Vanhatalon ja Uusitalon talouskeskukset, joiden rakennuskanta on osin 1700-luvun jälkipuoliskolta. Rakennuksia ympäröivällä peltomaisemalla on huomattava merkitys.

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

INKOO

Inkoon kirkonkylän miljö

Inkoon kirkonkylän maisemaa hallitsee yhä keskiaikainen kivikirkko Inkoonjoen rantamaisemassa. Uusi rakentaminen on sijoittunut kirkonkylän pääkadun varrelle ja taajaman länsiosiin.

-Inkoon keskiaikainen, Pyhälle Nikolaukselle omistettu kivikirkko on rakennettu vanhimmilta osin jo 1200-luvun lopulla joten se lukeutuu Uudenmaan varhaiseen kivikirkkoryhmään. Kirkko sai nykyisen muotonsa 1400-luvulla, jolloin se laajennettiin ja holvattiin kaksilaivaiseksi. Itäisen päädyn tiilikoristelu on maassamme harvinaista tyyppiä. Kirkkosalin seinämaalaukset ovat 1400-luvun lopulta. Kirkkoa on korjattu viimeksi 199? (O.Hansson). Kirkkomaan laidalla sijaitseva kellotapuli on harmaakiviseltä alaosaltaan keskiaikainen. Kolminivelinen yläosa rakennettiin 1739-40 (J.F.Schultz).

-Inkoon kirkkoherranpappilan (P) puinen päärakennus on vuodelta 1836. Se sijaitsee keskiaikaisella pappilanpaikalla. Puistomaisella tontilla on vanha aitta ja tien toisella puolen kivinavetta 1890-luvulta.

-Inkoonjoen länsirannalla sijaitsee Inkoon kotiseutumuseo Gammelgården, jonka pihapiiriin on koottu vanhoja talonpoikaisrakennuksia pitäjän eri kolkilta.

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KARJAA

Kyrksjön kulttuurimaisema

Mustionjoki laajenee Karjaan kirkon ja pappilan kohdalla järveksi. Järven itärannalla maisemaa hallitsee mäellä koiva kirkko.

-Karjaan keskiaikainen, Pyhälle Katarina Aleksandrialaiselle omistettu kivikirkko on rakennettu n. vuonna 1470. Kolmilaivaiseen runkokuoneeseen liittyy pohjoisessa vanhempi sakaristo ja etelässä asehuone. Keski-laivaa kattavat tähtiholvit ja sivulaivoja ristiholvit. Primitiiviset seinämaalaukset ovat 1470- ja 1480-luvuilta. Erillinen, alaosaltaan keskiaikainen, harmaakivinen kellotapuli on saanut barokkiasunsa 1768 (A.Takolander). Myös kirkkomaata ympäröivä kiviaita on 1760-luvulta ja sen itäinen porttihuone vuodelta 1798. Muurin ulkopuolella sijaitsevat hirsinen ruumishuone vuodelta 1798 ja hirsinen pitäjäntupa vuodelta 1876.

-Keskiaikaisella pappilanpaikalla sijaitseva Karjaan kirkkoherranpappila (P) on rakennettu 1790-luvulla ja muutettu nykyiseen asuunsa viime vuosisadan vaihteessa (K.A.Wrede). Myös pappilan talousrakennukset saivat tällöin yhtenäisen asun. Puistomaiselta pappilan mäeltä johtaa vanha puukujanne kirkolle.

-kirkon eteläpuolella, hongikkoisella mäellä sijaitsee Lärkkullan kristillinen kansanopisto, jonka päärakennus on vuodelta 1949 (H.Ekelund. E.Ekelund-Kuhlefelt). Uudempi kurssirakennus on vuodelta 1982 (C.-J.Slotte).

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KIRKKONUMMI

Kirkkonummen kirkko

Kirkkonummen voimakkaasti uusiutuneessa keskustassa muodostaa keskiaikainen kivikirkko kellotapulieneen yhä keskeisen maamerkin. Rakentamataon alue yhdistää sen maisemallisesti vanhaan kirkkoherranpappilaan.

-Kirkkonummen keskiaikainen kivikirkko on Suomen vanhimpia. Sen runkokuone muurattiin tiilestä todennäköisesti 1280-luvulla. Runkokuoneeseen liittyi itäpäädyssä kuori, jota myöhemmin laajennettiin pohjoissivun sakaristolla. Kirkkosali ja kuori holvattiin ilmeisesti 1300-luvulle tultaessa.

Kirkkoa laajennettiin seuraavan kerran 1750-luvulla (S. Berner) pidentämällä runkokuonetta länteen. Uusi kivisakasti tehtiin 1796-98 (M. Tolpo). Huomattavimman muutoksen kirkko koki, kun se laajennettiin ristikirkoksi 1856-58 (J. Wik). Nykyinen asu on tulosta 1958-59 (O. Hansson) toimeenpannusta entistämisestä. Erillinen, tiilestä muurattu kellotapuli on vuodelta 1824 (H. Andsten). Kivimuurin rajaama kirkkotarha muodostaa maisemassa puistomaisen saarekkeen.

-Kirkkoherranpappilan puinen päärakennus (P) on rakennettu historialliselle pappilanpaikalle 1836-38. Sitä on laajennettu arkistosiivellä 1927. Kivinavetta on vuodelta 1851. Pappilanmäen puusto on vanhaa.

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

SIUNTIO

Siuntion kirkonkylä

Siuntion kirkonkylä on pääosin uusiutunut, mutta keskiaikainen kirkko yhdessä eräiden vanhojen rakennusten kanssa muodostaa selkeän kokonaisuuden, johon Siuntionjoen jokimaisema liittyy. Kirkonkylän kulttuurimaisemaan liittyy sen pohjoispuolella Suintian kartanoympäristö.

-Siuntion keskiaikainen, Pyhälle Pietarille omistettu kivikirkko on 1400-luvulta. Kirkkosali holvattiin kolmilaivaiseksi 1460-luvulla. Samassa vaiheessa päädyt saivat tiilikoristelunsa. Kirkkosalin fragmentaarisesti säilyneet kalkkimaalaukset ovat 1500-luvun alusta. Kirkko paloi 1823, minkä jälkeen sen vanhin osa, sakaristo sekä asehuone purettiin. Erillisen kellotapulinkin kivinen alaosa lienee kirkon ikäinen, hirsiosat ovat 1700-luvulta.

-Lähellä on suomalaisen kirkon (1600-luvulta 1800-luvun alkuun) paikka.

-Siuntion 1931 perustettuun kotiseutumuseoon kuuluu seitsemän rakennusta.

-Siuntion entisen kirkkoherranpappilan puinen päärakennus (raksu) on vuodelta 1814. Paikka, jolla pappila sijaitsee on keskiajalta ollut pappilan käytössä. Pihan luhtiaitta on 1700-luvulta. Jokeen laskeutuva puisto periytyy 1700-luvulta.

-Tjusterbyn (Tyyskylän) kartano sijaitsee vanhan linnavuoren, Skällbergetin juurella. Empiretyylinen puinen päärakennus on siirretty 1896 Helsingistä.

-Kunnantalo Åvalla on rakennettu 1930-luvun alussa (A. Haga).

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

TAMMISAARI

Raaseporinjoen kulttuurimaisema

Raaseporinjoen kulttuurimaisemassa on harvinaisella tavalla aistittavissa alueen muinoin keskeinen merkitys. Jokivarren vaihtelevat, mäkirinteitä myötäilevät peltoalat, vanha tiestö ja jyrkät kalliorinteet aikaansaavat toisaalla tasapainoisia, toisaalla dramaattisia maisemakuvia. Tällainen on erityisesti jyrkältä kalliolta kohoava Raaseporin linnanraunio. Snappertunan kirkonkylä on puolestaan tyypillinen uusmaalainen, hyvin säilynyt kyläkokonaisuus.

-Raaseporin linna rakennettiin Bo Joninpoika Gripin johdolla ilmeisesti 1370-luvulla. Korkealle silokallioille vaiheittain pystytetyn linnan kehämuuri on muodoltaan hevosenkenkämäinen. Varsinaiseen päälinnaan liittyi kaksi esilinnaa. Suuren pyöreän tornin, rundellin rakentaminen ajoittuu 1400-luvun jälkipuolelle. Linnan vieressä on keskiajalla ollut Tunan kauppapaikka, joka siirrettiin myöhemmin kirkonkylän maille. Raaseporin linna jäi käytöstä 1550-luvulla ja se rappeutui. Entistämistyöt käynnistyivät 1800-luvun lopulla ja ovat jatkuneet meidän päiviimme.

-Snappertunan kirkonkylän maisemaa hallitseva puukirkko on rungoltaan 1680-luvulta mutta nykyisen muotonsa se sai 1797. Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka kuoripäädystä ulkonee sakaristo. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1776. Kirkkoa ja tapulia ympäröi tuuhea, kiviaidan rajaama hautausmaa.

-Kirkkoherranpappilan (P), entisen kappalaisenpappilan puinen päärakennus vuodelta 1840. Pihapiiriin liittyy joukko vanhoja, hirsisisä talusrakennuksia. Pappilan alueeseen liittyvät entinen pitäjätupa 1840-luvulta ja lainamakasiiini 1700-luvulta.

-Snapperunan kotiseutumuseo, Forngården, on saanut alkunsa 1930-luvulla. Alueelle on siirretty vanha saaristolaitalo ja talusrakennuksia eri puolilta pitäjää.

-Pitäjän ensimmäinen kansakoulu, Finnäsin koulu, on vuodelta 1878.

-Kirkon eteläpuolella sijaitseva seurantalo Tunaborg on vuodelta 1909.

-Keskiaikaisperäisen Turku-Viipuri rantatien alinen linjaus yhtyy maisema-alueella Tammisaaresta tulevaan vanhaan tie-
linjaan.

LÄNTISEN UUDENMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

TENHOLA

Tenholan kirkonkylän kulttuurimaisema

Tenholan kirkonkylän vanha liikekeskus on sijoittunut nauhamaisesti kylätien varteen. Keskiaikainen kirkko sijaitsee Bromarviin johtavan tien varrella.

-Tenholan keskiaikainen, Pyhälle Olaville nimetty kivikirkko on rakennettu sakaristonsa osalta mahdollisesti jo 1200-luvulla. Runkohuone ja siihen liittyvä asehuone on muurattu 1300-luvun loppupuolella tai 1400-luvun alussa. Kolmilaivainen kirkkosali holvattiin 1400-luvun keskivai-

heilla (Pietari Kemiöläisen koulukunta). Keskilaivaa katta-
vat tähtiholvit ja sivulaivoja ristiholvit. Päätyjen tiili-
koristelu on samalta ajalta. Kirkkosalin kahdeksankulmaiset
pilarit on koristeltu 1675 luterilaisaiheisin al secco-maa-
lauksin. Kirkon vesikattoa on madallettu 1812 Erillisen kel-
lotapulin kivinen alaosa on keskiajalta ja sen puinen ylä-
osa vuodelta 1761 (A.Piimänen). Vanhalle kivimuurin ympä-
röimälle hautausmaalle on käynti keskiaikaisen katetun ki-
viportin läpi. Hautausmaalla on Prästkullan ja Lindön kar-
tanoiden hautaholvit 1700- ja 1800-lukujen vaihteesta. Uu-
dempi hautausmaa on Bromarvintien toisella puolen.

-Kirkon länsipuolella, historiallisella pappilanpaikalla
sijaitsee kirkkoherranpappilan (P) puinen päärakennus on
vuodelta 1837. Puistomaiseen pihapiiriin liittyy toinen
asuinrakennus ja luhtiaitta 1700-luvulta. Ulompana on kuo-
natiilistä muurattu navetta.

-Tenholan kunnantalo on rakennettu 1908-09 (Hj. Åberg).
Sitä vastapäätä on kirkonkylän entinen kansakoulu Snicknäs,
joka on rungoltaan osin 1800-luvun alkupuolelta. Kouluksi
se laajennettiin 1880.

-Tenholan kotiseutumuseo, Tenala Hembygdsmuseum, on muodos-
tettu alkuperäisellä paikallaan olevan, 1850-luvulla raken-
netun asuinrakennuksen pihapiiriin. Alueelle on siirretty
luhti ja paja Gennarbystä, vanha pitäjän lainajyvästö sekä
ruoka-aitta Enbackasta.

-Vaivaistalona toimineen Sockenbackan rakennus on vanhim-
milta osin 1700-luvulta, ulkoasun ollessa viime vuosisadan
jälkipuolelta.

-Bygdegården on Tenala Ungdomsföreningenin seuratalo vuo-
delta 1935 (K.A.Nystén).

POHJOIS-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

ILOMANTSI

Ilomantsin kirkkomaisema

Ilomantsin muutoin voimakkaasti uusiutuneessa keskustassa
muodostavat luterilainen ja ortodoksinen kirkko ympäristöi-
neen arvokkaan ja poikkeuksellisen kulttuurimaiseman. Kirk-
kojen välisellä vanhalla maantiellä on merkittävä osuus
kirkkomaisemassa.

-Ilomantsin luterilainen puukirkko on rakennettu 1796. Muo-
doltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuk-
sesta kohoaa lanterniiniin päättyvä kupu. Ristivarret ka-
ventuvat voimakkaasti ulospäin. Kirkkosalin holvien maa-
lauskoristelu on vuosilta 1830-32 (S.Elmgren). Kirkko koro-
tettiin ja laajennettiin 1933 (J.Viiste). Erillinen kello-
tapuli vuodelta 1803 uusittiin samalla. Kirkkoon liittyy v
anha hautausmaa, jossa on kaksi hautakammiota n. vuodelta
1800.

-Ilomantsin ortodoksinen, profeetta Eliaalle pyhitetty puu-
kirkko on rakennettu 1891-92 (D.Sadovnikov). Ristikirkkoon
liittyvät sipukupoliset länsitorni, päätorni ja neljä pie-
nempää tornia. Järven rannalla sijaitseva ortodoksisen seu-
rakunnan pappila on rakennettu 1800-luvun alkupuolella ja
jatkettu 1900-luvun alussa.

-Kokonniemessä on vanha ortodoksinen kalmisto .

POHJOIS-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

KITEE

Kiteen kirkko ja pappila

Kiteen kivikirkko on rakennettu 1882-86 (F.A.Sjöström). Julkisivuiltaan harmaata graniittikvaaderia oleva kirkko on muodoltaan länsitornillinen pitkäkirkko, jonka runkokuoneeseen liittyvät matalammat poikkisakarot. Kirkko paloi 1887 ja korjattiin 1889-90. Vanhaa hautausmaata ympäröi kiviaita.

+ -Kiteen kirkkoherranpappilan (P), Iso Pappilan puinen, aukattoinen päärakennus on vuodelta 1839. Pihapiirissä on entinen väentupa vuodelta 1859.

POHJOIS-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

LIEKSA

Kirkkosaari ja Lieksanjoen kulttuurimaisema

Lieksan vanha puukirkko paloi uudenvuodenyönä 1979 ja uusi kirkko kohosi sen paikalle 1982 (Raili ja Reima Pietilä). Palolta säilynyt kellotapuli on rakennettu 1834-38 (C.L.Engel).

+ -Lieksan (Pielisjärven) pappilan (P) päärakennus on rakennettu 1800-luvun alkupuolella.

Lieksanjoen etelärannalla sijaitsee Pielisen museo, joka on yksi maamme huomattavimmista ulkomuseoista. Alueella on kaikkiaan n. 70 vanhaa, muualta siirrettyä rakennusta.

POHJOIS-KARJALAN SEUTUKAAVA-ALUE

VALTIMO

Valtimon kirkonkylä

Valtimon puukirkko on rakennettu 1901 (A.E.Ollilainen). Muodoltaan se on päätytornillinen ristikirkko, jonka kuoriosasta ulkonee matala sakaisto. Kirkko on korjattu 1931 (K.S.Kallio).

ms 1 -Vanha pappila on vuodelta 1901. Liittyykö kirkonkylään kiinteästi?

-Viljamakasiinissa toimii nykyisin Valtimon kotiseutumuseo.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

HAAPAJÄRVI

Haapajärven kirkonseutu

Haapajärveksi laajentuvan Kalajoen rannalla sijaitsee Haapajärven kirkko ja pappilat. Rantatörmät ovat säästyneet uudisrakentamiselta ja kehystävät siksi kauniisti vanhoja rakennuksia.

-Haapajärven puukirkko on rakennettu 1802 (YIV). Muodoltaan tasavartinen ristikirkko sai nykyisen asunsa 1880 (F.W.Lüchou). Kirkon vierellä on kaksinivelinen, pohjalaismallinen kellotapuli vuodelta 1812 (N.Koskela). Ympärillä on vanha hautausmaa.

+ -Kirkon luoteispuolella sijaitsevat Haapajärven entiset pappilarakennukset. Pappilamuseona oleva Ronkaalan pappila (P) on rakennettu 1780-luvulla. Se on K.J.Stahlbergin lap-

suudenkoti. Entinen Ronkaalan kappalaisen pappila on rakennettu vuosisadan alussa. Pihapiirin aitta on 1800-luvulta. -Haapajärven törmällä kirkon kaakkoispuolella sijaitsevat Katteluksen talo ja Laurikkalan pappilat. Edellinen on vanha käräjätalo, joka on saanut klassistisen asunsa 1930-luvulla. Laurikkalan pappiloista vanhempi on rakennettu ennen vuotta 1860 ja uudempi, nykyinen kirkkoherranvirasto, vuonna 1862.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

HAAPAVESI

Haapaveden kirkonkylä

Haapaveden kirkonkylä koki suuren menetyksen, kun vanha, 1700-luvun puukirkko paloi keväällä 1981. Palolta säästyi kirkkomaalla sijaitseva kellotapuli, joka on vuodelta 1751. Sen pohjoispuolella on säilynyt ns. Vanhatien raitti, jonka varrella on runsaasti perinteistä kirkonkylään kuulunutta rakennuskantaa. Uusi rakentaminen on jossain määrin rikkinut kokonaisuutta.

-Haapaveden vanha pappila sijaitsee kirkonpaikan itäpuolella. Sen puinen 1787 rakennettu päärakennus on muutettu 1973 seurakuntakäyttöön. Ympäriällä on vanhoja aittoja, puistoa ja uusi pappilarakennus.

-Haapaveden Opiston puinen päärakennus on rakennettu 1917-25 (W.Lönn). Rakennusta ympäröi vanha puisto.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

HAILUOTO

Hailuodon saari

Hailuodon suuri saari lienee saanut pysyvän asutuksensa noin vuoden 1000 tienoilla. Saaren maisemissa ilmestyvät ainutlaatuisella tavalla luonnon ja kulttuurin keskinäiset suhteet. Jäkälää kasvavilla metsillä on ollut meidän päiviimme saakka tärkeä osuus saaren elinkeinoissa. Hailuodon asutus on sijoittunut saaren läpi johtavan maantien varalle. Suurimpia asutus- ja viljelykeskittymiä ovat Ojakylä ja Kirkonkylä. Molempien kylien maisemassa on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa ja kummankin peltoaukeilla on yhä nähtävissä Hailuodolle aiemmin hyvinkin tyypillisiä tuulimyllyjä.

-Hailuodon arvokkaan puukirkon tuhouduttua 1968 tulipalossa on paikalla enää kirkon ja tapulin kivijalat sekä vanha hautausmaa. Hailuodon vanha pappilan päärakennus on vuodelta 1903.

-Marjaniemen majakka on rakennettu tiilestä 1871 (A.H.Dalström). Majakan vieressä on entisen Marjaniemen luotiaseman rakennuksia, joissa toimii nyt Perämeren tutkimusasema (VOR). Vanhimmat puiset rakennukset, entinen Iso-pirtti, majoitusrakennus ja sauna ovat 1850-luvulta. Majakamestarin asunto, sauna, varasto ja halkosuoja ovat vuodelta 1872. Marjaniemessä on säilynyt majakan ympäristössä ryhmä vanhoja kalastajamökkejä. Alue on täydentynyt uusilla mökeillä, mutta kokonaisuus on yhä vaikuttava.

-Pajuperän kalastuskylässä on harmaiden hirsisten asuin- ja vajarakennusten vaikuttava ryhmä. Vanhoja rakennuksia on

kaikkiaan parikymmentä, joukossa on jokunen uusi.
-IsoSunikarin ja Fiskin Sunikarin vanhat kalamökit ovat saaneet rinnalleen uusia mökkejä, jotka poikkeavat tyylliltään vanhoista. Korkean Sunikarin kalastuskylässä on säilynyt kymmenkunnan kalamökin ja vajan kokonaisuus, mutta myös täällä on uutta kesäasutusta.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

II

Iin pappila

Iijoen rantatörmällä sijaitseva pappilan (P) päärakennus on rakennettu vanhimmilta osin vuonna 1817 ja jatkettu molemmista päistä 1840-luvulla. Pihapiiriin kuuluu 1700-luvulla rakennettu Kuninkaanpirtti sekä pitkä väenrakennus. Pihapiirin ulkopuolella on kaksi aittaa.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KALAJOKI

Plassi

Kalajokisuun pohjoisrannalla on vanha markkinapaikka Plassi, jossa on erittäin monipuolinen rakennuskanta. Alueen käyttö kauppapaikkana juontaa aina 1500-luvulta saakka. Myöhemmin Plassista muodostui kalastajien ja käsityöläisten asuinalue ja myöhemmin 1800-luvulla Santaholman saha työläisineen vaikutti yhdyskunnan muotoon. Plassin alue jakautuu kolmeen kokonaisuuteen: Plassin eteläpuoliseen rakennusryhmään, entisen kauppatorin markkinapuotiryhmään ja entisen Tervatorin sekä kalasataman rakennusryhmään.

-Plassin eteläpuolella sijaitsevat vanha Jokisuun koulu, entinen viljamakasiini Kruunun puoji vuodelta 1753 sekä Leinolan, Pienelän, Puistolan ja Änkilän vanhat rakennusryhmät.

-Entisen kauppatorin markkinamökeistä on säilynyt, joskin osin muutetussa asussaan Markkinamökki, Ojankulma, Juhonpuoti, Orellin pikkupuoli, Stolpin talo ja ns. Kalajoen soukka paikka. Vanhimmat rakennuksista ovat 1700-luvun puolelta.

-Entisen Tervatorin varrella on Santaholman sahan konttori, n. 38 m pitkä puurakennus 1800-luvun alkupuolelta. Alueen vanhoja 1800-luvun asuinrakennuksia ovat Ollila sekä Tanskan ja Kilpisen talot. Tervatoriin liittyy myös vanha kalasatama aittoineen ja verkkokenttineen. Entiseen markkinaputkaan on sijoitettu Kalajoen kalastusmuseo.

-Plassin pohjoispuolisella sahan alueella on säilynyt joidakin vanhoja tuotantorakennuksia sekä vanhoja työväen asuinrakennuksia.

-Sahanomistaja Oskari Santaholman rakennuttama suuri asuinrakennus Havula on vuodelta 1912 (W.G.Palmqvist).

-Kalajoen pohjoisrannalla, aivan valtatie kupeessa sijaitsee Jokelan pappila (P), jonka suuri mansardikattoinen päärakennus on vuodelta 1802.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KALAJOKI

Kallankarit

Kallankarit ovat olleet kalastajien tukikohtana jo 1500-luvun lopulta lähtien. Omaleimaisen yhteisön erikoisuuksiin kuuluu Ruotsin kuninkaan 1669 antama rajoitettu paikallishallinto karinkokouksineen ja haminaoikeuksineen. Maakallan saarella on kirkon ympärillä lukuisia pieniä kalastajamajoja.

-Maakallan oktagoninmuotoinen puukirkko on rakennettu 1779-80 (S.Jylkkä-Silvén). Kirkon vieressä on pappilan rakennus 1780-luvulta.

-Ulkokallan majakka on vuodelta 1871 (A.H.Dalström).

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KESTILÄ

Kestilän kirkkoympäristö

Siikajoen pohjoisrannalla sijaitseva Kestilän puukirkko on rakennettu 1854-55 (IK/E.B.Lohrmann). Muodoltaan se on länsitornillinen ristikirkko. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

-Kirkkomaisemaan liittyvät manttaalikunnan vanhat viljamaasiinit sekä Mannermaan kaupparakennus 1800-luvun jälkipuolelta sekä sen pihassa olevat kaksi vanhaa museoaittaa.

-Kestilän pappilan puinen päärakennus on vuodelta 1868.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KIIMINKI

Kiimingin pappila

Kiimingin pappila on rakennettu 1851-52 ja jatkettu 1870-luvulla.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

KUIVANIEMI

Kuivaniemen kirkonkylä

Kuivaniemen kirkonkylä sijaitsee Kuivajokisuun etelärannalla. Kirkon lisäksi kyläraitin varrella on säilynyt on runsaasti vanhaa, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa mm. Tuutun, Särpön, Kaukolan, Vahtolan, Väätäjän ja Prusilan tiloilla.

-Kuivaniemen puukirkko on rakennettu 1871-74 (1852 IK/E.B.Lohrmann). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Kirkkomaata ympäröi kivimuuri.

-Vanhan hautausmaan ja kirkonpaikan kohdalla on muistomerkki.

-Kuivaniemen kotiseutumuseo on sisustettu 1954 vanhaan, 1820 rakennettuun torppaan.

-Nykyisin seurakuntatalona oleva vanha pappila on vuodelta 1901.

-Kirkonkylän kokonaisuuteen kuuluu maalarimestari Forsströmin 1880-luvulla rakennettu talo.

-Ellilän vanhan talonpoikaistilan asuinrakennus on 1700-luvulta. Harmaapintainen, kaksikerroksinen yhdistetty asuin- ja aittarakennus on vuodelta 1833. Pihapiiriin kuuluu lisäksi kaksi aittaa.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

LUMIJOKI

Lumijoen rantamaisema

Lumijoen rantamaisema on osa laajempaa, Limingan viljelymaisemaan liittyvää kokonaisuutta. Maisemakuvaan kuuluvat Lumijoen näyttävä tiilikirkko ympäristöineen, Lumijoen rantanäkymät, joen pohjoisrantaa pitkin kulkeva Jokipartaan tie ja asutus sekä jokisuun rantaniityt.

-Lumijoen tiilikirkko on rakennettu 1886-89 (J.Lybeck). Muodoltaan se on länsitornillinen pitkäkirkko, jonka itäpäädyssä on runkokuonetta kapeampi ja matalampi kuoriossa. Kirkon länsipuolella on vanha hautausmaa.

-Jokipartaan tien varrella on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Perinteistä rakentamista on mm. Remeksen, Pottalan ja Rahtulan tiloilla. Erityisen huomattava on Yllaurin kokonaisuus, jonka hirsiset asuinrakennus, aitta ja luhti ovat 1700-luvulta. Myös Riston tilan pihapiiri muodostaa eheän kokonaisuuden. Julkista rakentamista tien varrella edustavat pappilan päärakennus vuodelta 1904 sekä entisen kansakoulun rakennukset, joista vanhempi viime vuosisadalta, uudempi vuodelta 1925.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

OULU

Oulujokivarren maisemakokonaisuus

Oulujokivarren laaja maisemakokonaisuus koostuu rantaviljelyksistä ja jokirantojen asutuksesta, joka paikka paikoin sisältää monia perinteistä rakentamistapaa edustavia kokonaisuuksia (mm. Maikkula, Konttinen, Kannainen, Määttä, Hiltunen, Alasutela ja Sutela sekä kaupungin itärajalla sijaitseva Pikkaraisen kylä. Oulujoen pohjoisrannalla muodostavat merkittävän kokonaisuuden Saarelansaaren rakennukset, Markuksela, Kauppi, Alaturkka ja Yliturkka, Järvinen ja Ylikinnula, Tervaoja, Lappi ja Tuuliharju. Oulujokeen liittyy kapeampi, mutkitteleuva Sanginjoki, jonka varrella peltokaistaleet ovat kapeampia.

-Oulujoen puukirkko on rakennettu 1908 (V.Sucksdorff). Jokirannassa sijaitseva Oulujoen pappila on vuodelta 1899.

-Turkansaaren puukirkko on rakennettu 1694. Muodoltaan se on yksinkertainen pitkäkirkko, jota kattaa korkea, paanuttettu satulakatto. Kirkko siirrettiin Oulusta takaisin alkuperäiselle paikalleen 1922. Turkansaaren museolaueelle on siirretty lähes kolmekymmentä lähialueen vanhaa puurakennusta.

-Maikkulan huoltokoti (VOR) sijaitsee entisissä tarkk'ampujapataljoonan reservikomppanian puisissa kasarmeissa, jotka rakennettiin 1880-82.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

OULU

Tuomiorovastinpappila

Oulun vanha pappila (P) on rakennettu 1820-luvulla (C.L.Engel). Nykyiseen asuunsa se muutettiin 1851 (J.Oldenburger).

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

OULUNSALO

Oulunsalon pappila

Oulunsalon pappila (P) on rakennettu vanhimmilta osin 1856. Rakennusta on myöhemmin jatkettu symmetrisesti molemmista päistä ja samalla se sai myös uuden kuistin ja veran-

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PIIPPOLA

Lamujokivarsi Piippolan kirkonkylän kohdalla

Kirkonkylän asutus muodostaa Lamujoen varrella kokonaisuuden, johon liittyy runsaasti perinteisen asunsa säilyttänyt rakennuskantaa ja kaunista viljelymaisemaa.

-Piippolan puukirkko on rakennettu 1768-70. Muodoltaan se on ulkoviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa kahdeksankulmainen torni. Kirkko korjattiin nykyiseen asunsa 1888. Erillinen, puinen kellotapuli rakennettiin 1770 ja uusittiin 1888. Ympärillä on vanha kirkkomaa.

-Pappilanniemessä muodostavat Kauppilan ja Snellmanin pappilat arvokkaan puistometsän kehystämän kokonaisuuden.

Kauppilan 1850 rakennettu pappilarakennus on muutettu seurakuntakodiksi. Pihapiiriin kuuluvat puoji ja aitta sekä kujan varrella toinen aitta. Snellmannin pappilaksi (P) sanottu asuinrakennus on vuodelta 1777. /1

-Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt myös mm. Aholan, Ali- ja Ylijarvan, Anttilan, Tuomaalan, Piipon, Lassilan ja Jukolan tiloilla.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PUDASJÄRVI

Hilturanta ja pappila

Hilturannan viljelymaisemassa muodostavat Hiltulan ja pappilan rakennusryhmät arvokkaan, hyvin säilyneen kokonaisuuden. Hiltulan komea päärakennus on rakennettu vuosina 1825 ja 1844. Vanhan asuinrakennuksen toinen pää on entinen savupirtti. Pihapiiriin liittyy kolmen vanhan aitan ryhmä.

Hilturannan kirkkoherranpappilan päärakennus on vanhimmilta osin 1780-luvulta ja se uusittiin 1890. Pihapiiriin kuuluu muitakin vanhoja rakennuksia. Pappila on nyt seurakunnan leirikeskuksena.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

PULKKILA

Pulkkilan pappila

Pulkkilan pappilan (P) puinen päärakennus on vuodelta 1857. Kirjailija Ilmari Kianto syntyi täällä 1874.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

RAAHE

Saloisten tapuli ja kirkkomäen maisema

Saloisten 1600-luvun puukirkko tuhoutui tulipalossa 1930 ja nykyinen, rapattu tiilikirkko kohosi sen paikalle 1932

(J.Karvonen). Vanhaan kirkkoon liittynyt edustava, puinen

kellotapuli on rakennettu Jaakko Rijfin johdolla 1786-87. Tapulin suunnitteluun osallistui itse kuningas Kustaa III luonnoksellaan, jota Rijf piti ohjenuoranaan. Tapulin dooorilaiset kolonnit olivat ensimmäiset laatuaan maassamme. Kirkkomäen maisemaan liittyvät Juusolanmäen yhtenäinen rakennusryhmä sekä vanha pappila (P), joka on rakennettu luultavasti 1751. Sitä on myöhemmin laajennettu. Pihapiiriin kuuluu vanha väentupa.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

SIEVI

Vanhakirkko-Jyrinki kulttuurimaisema Vääräjoen varrella Vääräjoen varrella on arvokasta kulttuurimaisemaa ja perinteistä rakennuskantaa Vanhakirkon ja Jyringin välillä. Sievin ensimmäiset kirkot sijaitsivat 1600- ja 1700-luvuilla Vanhakirkon kylässä. Paikalla on Kalmistokankankaan vanha kirkkotarha sekä 1954 rakennettu kappeli. Entinen Sievin pappila on 1800-luvulta ja sen pihapiirissä oleva aitta vuodelta 1704.

Verrosen talon päärakennuksen sanotaan olevan vanhimmilta osin 1600-luvulta. Rakennusta on jatkettu 1800-luvun alussa kahdella kamarilla. Pihapiirissä on vanha talli ja aitta. Lähistöllä on runsaasti tervahaudan pohjia.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

SIEVI

Sievin kirkko ympäristöineen

Sievin kirkon ympäristö on säilyttänyt perinteisen ilmeensä. Sievin puukirkko rakennettiin Mikko Karjalahden johdolla 1859-61 (L.I.Lindqvist). Muodoltaan kirkko on länsitorillinen, pitkänomainen ristikirkko. Sitä on korjattu mm. 1945 (K.S.Kallio) ja 1979-80. Kirkon läheisyydessä on kaksi hautausmaata, toinen kirkon kaakkoispuolella, toinen pohjoispuolella. Molemmilla hautausmailla on ruumishuoneet viime vuosisadalta.

-Kirkon välittömässä läheisyydessä, seurakuntakodin vieressä on vanha, hirsinen lainajyvästön makasiini vuodelta 1865. Se sisustettiin museoksi 1986.

-Kirkon eteläpuolella on Sievin kirkkoherranpappilan rakennusryhmä, joka rakennettiin samaan aikaan kirkon kanssa. Puinen päärakennus valmistui 1863 (M.Karjalahti), väentupa ja puotihuoneet 1864. Navetta on 1930-luvulta. Pihapiirin ulkopuolella on pappilan hirsinen jyväaitta vuodelta 1866.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

SIIKAJOKI

Siikajokivarren kulttuurimaisema kirkonkylän kohdalla Siikajokivarren kulttuurimaisema oli kuulun Siikajoen taistelun näyttämönä huhtikuussa 1808. Taistelun muistomerkki on kirkonmäellä. Nykyisellään jokivarren viljelymaisema luo yhdessä vanha rakennuskannan kanssa harmonisen yleisvaikutelman.

-Siikajoen puukirkko on rakennettu 1701 sekä korjattu vuo-

sina 1765 (J.Suonperä) ja 1852 (J.Oldenburger). Muodoltaan se on likimain tasavartinen ristikirkko, jonka keskustasta kohoaa kupukattoinen torni. Kirkkosalin maalauskoristelu on vuosilta 1771-72 (M.Toppelius). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1765. Kirkon ja tapulin ympärillä on vanha hautausmaa.

+ -Siikajoen pappilan (P) puinen, mansardikattoinen päärakennus on rakennettu 1790-luvulla. Rakennus entistettiin 1972.

1792
-Värin asuinrakennus on mahdollisesti 1700-luvulla rakennettu lossitupa. Pihapiiriin kuuluu 1802 rakennettu puoji, jonka seinässä sanotaan olevan tykinkuulan reiän muistona Siikajoen taistelusta.

-Jokivarressa on perinteistä rakennuskantaa mm. Ranta-Ukkolan, Nikkilän tiloilla sekä jokisuistossa Matinheikin, Alapään tiloilla.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

TEMMES

(Liitetty Suurin osaksi Tyrvään kuntaan 1.7.2001)

Temmeksen kirkonkylä

Temmeksen kirkonkylässä vanha asutus on keskittynyt nauhamaisesti Temmeksenjoen rantaan.

-Temmeksen puinen, päätytornillinen pitkäkirkko on rakennettu 1766-67 (A.Louvet). Runkohuoneen pohjoissivulla on sakaristo ja eteläsivulla matala kylkiäinen vuodelta 1847. Hyvin säilynyttä kirkkosalia kattaa tasalakinen tynnyriholvi. Kirkko on katettu paanuilla. Kirkkotarhaa ympäröi kivi-muuri, johon liittyy hirsinen porttirakennus vuodelta 1771 (A.Louvet).

-Kirkonkylän vanhinta asutuskerrostumaa edustaa Haapasepän tilan eheä rakennusryhmä, jossa on kaksi 1800-luvun asuinrakennusta sekä joukko vanhoja talousrakennuksia.

-Vanha seuratalo Väinölä on rakennettu vuosisadan vaihteessa.

-Kotiseutumuseon alueelle on siirretty toistakymmentä vanhaa rakennusta Temmeksestä ja lähiympäristöstä.

+ -Temmeksen entinen pappila (P) on eräiden tietojen mukaan vuodelta 1798. Se on akateemikko Martti Haavion synnyinkoti.

-Vitalin talon rakennukset muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden jokirannassa.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

UTAJÄRVI

Utajärven kirkko ja tapuli Oulujokivarren maisemassa Oulujoen rannalla sijaitseva Utajärven puukirkko on rakennettu 1762 (H.Väänänen). Muodoltaan se on länsitornillinen tukipilarikirkko. Kirkko uusittiin täydellisesti 1893 (J.Basilier) mutta palautettiin alkuperäiseen asuunsa 1970 (E.Järventaus). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1764 (H.Väänänen).

-Utajärven kotiseutumuseo on sijoitettu entiseen lainajyvästön makasiiniin.

-Utajärven pappilan (P) päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1763. Rakennusta on jatkettu vuosisadan vaihteessa

sekä 1953.

POHJOIS-POHJANMAAN SEUTUKAAVA-ALUE

YLIKIIMINKI

Ylikiimingin kirkonseutu

Ylikiimingin puukirkko on rakennettu Jakob Rijfin johdolla 1786-88 (YIV, J.Rijf). Muodoltaan se on erivartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa nelikulmainen, kupukattoon ja piikkiin päättyvä torni. Kirkon vieressä on vanhan tapulin alaosa.

-Vanhan, 1800-luvulla rakennetun pappilan arkkitehtuuri on kärsinyt myöhemmistä muutoksista. 1986

-Vanhan kirkonkylän kyläraitin varrelle on nousut osaksi uudempaa rakennuskantaa, mutta myös perinteistä taajama- ja maaseuturakennuksia on säilynyt mm. Marttilan tilan kohdalla. Raitin itäpäästä aukeaa näkymä pohjoiseen jokivarren kulttuurimaisemaan.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

IISALMI

Koljonvirran kulttuurimaisema

Suomen sodasta tunnetun Koljonvirran maisema avautuu parhaiten virran ylittävältä sillalta. Sillan pohjoispuolella on Mansikkaniemi. Koljonvirran eteläpuolella avautuvan Kirkonsalmen rannalla on Iisalmen entisen maaseurakunnan kirkko. Pikku-Iin länsirannalla on entisen Fredriksdahlin kartanon mailla Koljonvirran sairaala, jonka vanhin laitospennus on vuodelta 1924.

-Iisalmen vanha puukirkko on rakennettu 1779 (S.Jylkkä--Silvén). Muodoltaan se on erivartinen ristikirkko, jossa ristikeskuksesta kohoaa pienehkö, terävään huippuun päättyvä lanterniini. Kirkkoa on korjattu 1879 (F.A.Sjöström) ja 1927 (R.Blomstedt). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1756. Kirkkoa ja tapulia ympäröi vanha hautausmaa, jossa on mm. Juhani Ahon ja Kauppiis-Heikin haudat.

-Partalan kylän Pikku-Partala on entinen vänrikin virkatalo, joka on säilyttänyt perinteisen umpipihan muotonsa.

-Kirkosta pohjoiseen sijaitsee Mansikkaniemen kappalaisenpappila, joka oli Juhani Ahon lapsuudenkotina 1865-76. Se on ollut vuodesta 1958 Juhani Ahon museona. Pappilarakennus on 1840-luvulta ja kaksi aittaa samaten 1800-luvulta. Paikalle on lisäksi siirretty tuulimylly Ruotaanmäestä ja ns. sota-aitta Koljonvirran tilalta. Mansikkaniemessä on myös ruhtinas Dolgorukin valurautainen muistomerkki vuodelta 1848.

-Koljonvirran tilan päärakennus on 1890-luvulta ja myös aittaryhmä on 1800-luvulta. Tila on nykyisin matkailukeskuksena.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

KARTTULA

Syvänniemen kulttuurimaisema

Syvänniemen kylän rakennuskannassa kuvastuu alueen monipuolinen teollinen menneisyys. Sourun järvi- ja suomalmia hyödyntänyt rautaruukki toimi täällä 1868-1907 ja Syvänniemen höyrysahasta muodostettu rullatehdas lopetettiin 1932.

-Rautaruukin tuotantorakennuksista on säilynyt vain tiilinen savupiippu. Lähellä on entinen tehtaanhoitajan asuinrakennus.

-Myös rullatehtaan piippu on säilynyt. Tehtaan maataloutta varten rakennettu suuri harmaakivinavetta ja talli on vuodelta 1906.

-Syväniemessä sijaitseva Karttulan seurakunnan pääkirkko on rakennettu tiilestä ja betonista 1925. (J.V.Strömberg). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Kylässä on myös vanha pappila ja kanttorila.

-työväenasunnot, Ministerinniemi ?
-voimalaitokset?

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

KEITELE

Keiteleen kirkonkylä

Vuonamonsalmen lounaisrannalla sijaitseva Keiteleen kirkonkylä on rantanäkymiensä osalta säilyttänyt perinteisen mitatakaavansa. Rantavyöhykkeelle on leimallista rehevä puusto. Vuonna 1877 rakennetun (W.Westling) puukirkon ohella kyläkuvulle ovat tärkeitä vanha satamaranta, meijeri, koulukeskus sekä pappila vuodelta 1890.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

KUOPIO

Tuomiorovastin pappila

Tuomiorovastin pappilan (P) (raksu) puinen, mansardikattoinen päärakennus on valmistunut 1780 Kuopion lääninhallituksen lääninsihteerin ja -kamreerin virka-asunnoksi. Se on yksi harvoista 1700-luvulta säilyneistä kustavilaisen kauden kaupunkivirkataloista. Pappilakäyttöön se muutettiin 1919.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

LAPINLAHTI

Lapinlahden kappalaisenpappila

Onkiveteen työntyvässä niemessä sijaitsee Lapinlahden vanha kappalaisenpappila Väärni (P), jonka puinen päärakennus on vuodelta 1839. Rakennusta on lisätty saunasiivellä 1960-luvulla. Juhani Aho (Brofeldt) syntyi pappilan sittemmin puretussa sivurakennuksessa 11.8.1861.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

MAANINKA

Maaninkajärven kulttuurimaisema

Maaninkajärven itäranta on kulttuurimaisemiltaan monipuolista. Maiseman kohokohtana on kirkko puistoineen. Vanhat maatilat, sahan synnyttämät työväenasunnot ja kirkonkylän julkiset rakennukset, kuten entinen kansakoulu täydentävät kyläkuva.

-Maaningan puukirkko on rakennettu Jaakko ja Heikki Kuorikosken johdolla 1826-43 (1823, IK). Muodoltaan se on ristikirkko, joka on korostettu keskeisesti kulmaulokkein. Ristikeskuksesta kohoaa nelikulmaiseen torniin päättyvä torninjalka. Erillinen kellotapuli on kirkkoa vanhempi. Rakennuksia ympäröi vanha hautausmaa, joka ulottuu puistomaisena

rantaan.

-Halolassa, Maaninkajärven rannalla toimii Pohjois-Savon tutkimusasema (VOR?), jonka kaksikerroksinen puinen päärakennus on vanhimmilta osin 1800-luvun alkupuolelta. Kaksikerroksiseksi se korotettiin 1800-luvun jälkipuolella. Halolassa toimi 1895-1900 Pohjois-Savon kansanopisto.

+ -Pappilan puinen päärakennus on vuodelta 1887.

-Kirkonkylän pohjoisosassa, Pihtisalmen rannalla on ortodoksinen rukoushuone vuodelta 1960 (I.Ahonen).

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

NILSIÄ

Kankaistenlammen ympäristö

Nilsian keskustaajaman itäosassa sijaitsee Kankaistenlammen rannalla kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen rakennuskokonaisuus. Lammen eteläpuolella on Heikkilän (Joentaka) talo, jonka puisen päärakennuksen rovasti Hjellman rakennutti 1808. Talousrakennukset ovat vanhimmilta osin 1800-luvun keskivaiheilta pääosan ollessa 1900-luvun alusta. Heikkilään liittyy muistoja mm. Juho Rissasesta. Pappilanjoen pohjoispuolella sijaitsevat Nilsian pappilat, kirkkoherranpappila 1840-luvulta ja kappalaisenpappila 1860-luvulta.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

PIELAVESI

Pielaveden kirkonkylä

Pielaveden kirkonkylä on keskeisiltä osiltaan uusiutunut, mutta sen rantavyöhyke on säilyttänyt monia perinteisiä elementtejä. Hiekkasalmen rannalla sijaitsevan kirkon lisäksi rantamaisemaan antavat lisänsä vanha laivaranta ympäröivine rakennuksineen sekä pappila.

-Pielaveden puukirkko on rakennettu 1878 (F.Öhman). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko, jonka runkokuoneesta erkanevat kapeat ja lyhyet ristivarret. Alttaripäädystä on runkokuonetta kapeampi, särmikäs kuori. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1777. Kirkkomaata ympäröi harmaakiviäitä.

-Pappilan puinen päärakennus on vuodelta 1830.

a, ka hiemo

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

VARKAUS

Kommila-Kosulanniemen asuntoalue

Kommilan ja Kosulanniemen asuntoalueet ovat syntyneet Varkauden tehtaiden välittömään läheisyyteen 1910- ja 1920-luvuilla. Alueen asemaakaavat laadittiin 1913-16 (V. ja I.Thomé). Puiset työväen- ja virkailijoiden asunnot on rakennettu tyyppipiirustusten mukaan. Ahlströminkadun päätteenä on Varkauden kirkko, joka rakennettiin tiilestä 1937-39 (M.Paalanen). Funktionalistiseen kirkkorakennukseen liittyy pappila.

POHJOIS-SAVON SEUTUKAAVA-ALUE

VIEREMÄ

Vieremän kirkonmäki

Vieremän kirkonmäki muodostaa eheän kokonaisuuden Sotkun-

lammen ja Vieremänjärven välisellä harjukannaksella. Kirkon ja hautausmaan lisäksi kokonaisuuteen kuuluvat pappila, vanha koulurakennus, kirjasto, museo ja nuorisotalo.

-Vieremän puukirkko on rakennettu 1919 (I.Launis). Muodoltaan se on tornillinen pitkäkirkko, johon liittyy seurakuntatalin ja sakariston sisältävä siipi. Ympärillä on vanha kirkkomaa ja itäpuolella hautausmaa.

PÄIJÄT-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

ASIKKALA

Asikkalan kirkonkylän ja Pulkkilan kulttuurimaisema
Asikkalan kirkonkylän ja Pulkkilan kylien kulttuurimaisema on tasaista peltoaluetta, jota halkoo vanha maantie. Maisemaa hallitsee metsäisellä rinteellä sijaitseva Asikkalan kirkko. Kirkonkylässä on säilynyt kappale vanhaa raittimiljöötä. Maisema-alue jatkuu pohjoisessa kapeana Pulkkilanharjun selänteinä.

-Asikkalan kirkko on rakennettu 1878-80 (G.Wilenius). Peittämättömästä punatiilestä murattu kirkko on muodoltaan tornillinen pitkäkirkko. Lähellä sijaitseva, museokäytössä oleva hirsinen lainamakasiini on 1840-luvulta.

-Kirkon lähellä sijaitsee 1892 rakennettu kirkonkylän entinen kansakoulu.

-Asikkalan vanha ristikirkko sijaitsi vuoteen 1892 nykyisellä hautausmaalla. Kirkkoon liittyneen kellotapulिन hirsinen, kahdeksankulmainen alaosa on säilynyt läpikäytävä-rakennuksena.

-Kirkonkylän keskustassa on vanhalla pappila-alueella 1973 perustettu kotiseutumuseo, jonne on siirretty vanhoja rakennuksia eri puolilta pitäjää.

-Kirkonkylän eteläosassa on Ylä-Lusilan talonpoikainen rakennusryhmä, jonka kaksi asuinrakennusta on rakennettu 1890-luvulla. Neliömäistä pihaa rajaavat lisäksi kaksikerroksinen aittarivi ja vaunuvaja.

PÄIJÄT-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HEINOLA

Heinolan kirkko, tapuli ja entinen pappila
Heinolan puukirkko on rakennettu 1807-11 (M. Åkergren). Muodoltaan se kahdeksankulmio, jota kattaa korkea aumakatto. Kirkkoa on korjattu 1925-26 (J.Stenbäck). Erillinen, hirsinen kellotapuli rakennettiin 1842 (C.L.Engel 1839). Kirkkoa ja tapulia ympäröivä puisto on perustettu 1852. Kirkkomiljööseen liittyy Siltakadun varrella sijaitseva entinen pappila vuodelta 1899 (Arkkitehtitoimisto Wrede & Gripenberg).

PÄIJÄT-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

HOLLOLA

Hollolan kirkonkylän kulttuurimaisema
Hollolan keskiaikaisen kirkon maisema lukeutuu ajalliselta syvyydeltään maamme edustavimpiin kulttuurimaisemakokonaisuuksiin. Kirkon pohjoispuolella kohoaa Kapatuosian linnan-

mäki, joka lienee ollut käytössä rautakaudelta varhaiskeskiajalle. Hatsinan suunnasta kirkolle johtaa keskiaikaisperäinen Ylinen Viipurintie. Kirkon ja pappilan ohitettuaan tie johtaa laajan peltoaukean vieritse Pyhäniemeen. Myös Kirkolta Vesalaan johtava ikivanha Porvoontie tarjoaa alkupäässään vehmaan, vaahteroiden kehystämän raittinäkymän. Kulttuurimaisema jatkuu lounaassa Uskilan kylään, jossa on niin ikään ikivanhan maantien varrella säilynyt vanhaa rakennuskantaa mm. Palkkilan ja Koukkulan tiloilla.

-Hollolan keskiaikainen, Neitsyt Marialle nimetty kivikirkko on rakennettu 1470-80-luvuilla. Se on yksi maamme suurimmista keskiaikaisista pyhästöistä. Pohjaltaan suorakaiteiseen runkokuoneeseen liittyvät kylkiäisinä sakaristo, joka on kirkon vanhin osa sekä asehuone, jonka päädyssä on ulkoinen saarnatuoli. Runkokuone on jaettu kahteen rengaskoristeisten tähtiholvien kattamaan laivaan. Runkokuoneen tiilinen päätykoristelu on poikkeuksellisen rikasta. Asehuoneen ovesa on keskiaikainen Pyhää Hubertusta esittävä takokoristelu. Asehuoneen värikäs maalauskoristelu on 1500-luvulta. Kirkkosalissa on lukuisia keskiaikaisia veistoksia. Saarnatuoli ja alttaritaulu ovat 1600-luvulta. Hollolan kirkko restauroitiin 1934-35 (C.Lindberg). Kirkon vieressä sijaitseva korkea, alaosaltaan kivinen kellotapuli valmistui 1831 (IK/C.L.Engel 1828).

-Keskiaikaisella pappilanpaikalla sijaitseva entinen kirkkoherranpappila (P) on rakennettu 1813 ulkoasun juontaessa 1850-luvulta. Ympärillä on puistoistutuksia ja puutarha.

-Hollolan hirsinen pitäjänmakasiini on rakennettu 1855. Siihen on sijoitettuna Hollolan kotiseutumuseon esinekoelma. Viereisellä ulkomuseoalueelle on siirretty kymmenkunta vanhaa puurakennusta.

-Hollolan vanha kunnantupa on vuodelta 1902 (Nyström-Petreljus-Penttilä, 1898). Hirsipintainen, jyrkän paanukaton kattama kunnantupa on maamme varhaisimpia kansallisromanttiseen tyyliin rakennettuja julkisia rakennuksia.

-Pyhäniemen kartano on muodostettu 1700-luvulla ja se on kulunut mm. Ammond- ja Collan-suvuille. Viime vuosisadalla kartanossa harjoitettiin monipuolista teollista toimintaa. Kartanon kaksikerroksinen puinen päärakennus on rungoltaan 1820-luvulta, nykyisen ulkoasun juontaessa vuoden 1907 korjauksesta (A.W.Stenfors). Pihapiiriä rajaava suuri sivurakennus on 1880-luvulta (A.Nordberg). Rakennuksia ympäröi tuuhea puisto ja pihasta johtaa puistokuja kirkon suuntaan. Kirkon ja kartanon välinen kulttuurimaisema on tasaista viljelymaisema.

PÄIJÄT-HÄMEEN SEUTUKAAVA-ALUE

PADASJOKI

Padasjoen kirkonkylä

Padasjoen kirkon ympärillä on säilynyt lukuisa joukko perinteiseen kirkonkylämiljööseen kuuluvia julkisia rakennuksia. Liikennejärjestelyt pengerryksineen ovat osin turmelleet kokonaisuutta.

-Padasjoen tiilestä muurattu, valkeaksi rapattu kirkko valmistui 1928 (W.G.Palmqvist). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko, johon liittyvät lyhyet poikkisakarot.

Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa.

-Puiston ja peltojen ympäröimä kirkkoherranpappilan rakennusryhmä sijaitsee historiallisella pappilanpaikalla Kirkkolammin ja Padasjoen rannalla. Puinen pappilarakennus on vuodelta 1835. Rakennusryhmään kuuluu lisäksi kivinavetta 1800-luvun jälkipuolelta sekä vanha aitta ja toinen asuinrakennus.

-Padasjoen entinen pitäjänhuone ja seurakuntatalo on rakennettu 1882.

-Padasjoen funktionalistinen kunnantalo on vuodelta 1938.

-Kunnanlääkärin virka-asunto on rakennettu 1932.

-Kirkonkylän entinen kansakoulu on vuodelta 1874. Se lukeutuu lajissaan maakunnan edustavimpiin. Uudempi, kaksikerroksinen koulurakennus valmistui 1925.

-Nuorisoseurantalo Ahjola on vuodelta 1912.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

HUITTINEN

Kokemäenjoen ja Loimijoen kulttuurimaisema

Ympäristöstään voimakkaasti kohoavat Ripovuoren kalliot tarjoavat harvinaisen näköalan Kokemäenjoen edustavimpaan viljelysmaisemaan. Loimijoki, Punkalaitumenjoki ja Sammunjoki yhtyvät täällä leveään Kokemäenjokeen, joka kiertää jyrkässä mutkassa Karhiniemen kylän rantapellot. Sampussa on kulttuurihistoriallisesti huomattavia rakennuksia, mm. Takkulan, Sepän, Hurun ja Norrin tiloilla. Nanhian kylässä on Sammunjoen varrella joukko vanhoja tilakokonaisuuksia, joista kulttuurihistoriallisesti huomattavia mm. Ytin, Kyllä-Juuselan, Mäki-Juuselan, Ali-Juuselan, Yli-Juuselan ja Hemmon tilat.

-Lauttakylän keskustassa sijaitsee Huittisten keskiaikainen kivikirkko, joka on rakennettu 1300-luvulla. Kirkkoa on myöhemmin muutettu useaan otteeseen. Länsitorni sekä etelä- ja itäsakarot lisättiin 1793 ja ristikirkoksi se laajennettiin 1860. Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa. Kirkon välittömässä läheisyydessä sijaitsevat entinen poikakoulu vuodelta 1873, 1902 rakennettu pitäjänmakasiini, joka on nyt museona sekä viime vuosisadan lopulla rakennettu kappalaisen pappila.

-Takkulan kartanon päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1796 (G. von Bonsdorff). Nykyiseen asuunsa se uusittiin 1800-luvun alkupuolella. Kartanon aitat ja luhti ovat 1700-luvulta. Myös puisto periytyy tältä ajalta.

-Kivirannan kartanon päärakennus on vuodelta 1791 ja toinen, alkuaan maatalouskouluksi rakennettu asuinrakennus on vuodelta 1895. Harmaakivinavetta on vuodelta 1862.

-Mommolan kylän rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alusta.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

JÄMIJÄRVI

Jämijärven kirkon ympäristö

Jämijärven kirkkomaisemaan liittyvät kirkon lisäksi pappila, pappilan aitta, museona toimiva pitäjän lainamakasiini vuodelta 1856 ja Peijarin tilan rakennusryhmä. Kirkonkylän

keskustasta johtaa kaunis koivukuja kirkkoon ja läheiseen meijeriin.

-Puinen länsitornillinen ristikirkko on vuodelta 1860 (G.T.Chiewitz). Kirkko sijaitsee näyttävästi mäellä hautausmaan ympäröimänä. Pappilan päärakennus on vuodelta 1856.

-Peijarin talonpoikaistilan rakennusryhmä on 1800-luvulta.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

KOKEMÄKI

Kauvatsanjoen-Puurijärven kulttuurimaisema (Työtilä-Jalonoja-Yttilä-Lievikoski-Sääkskoski)

Kauvatsanjoen varsi on yhtenäistä, alavaa peltolaaksoa. Tiivistä kyläasutusta on Lievikosken ja Yttilän kylissä. Kauvatsanjoki laskee mataloituneeseen Puurijärveen, jonka itäpuolella ovat Jalonojan ja Työtilän hyvin säilyneet kylät.

Yttilän kylässä sijaitseva Kauvatsan länsitornillinen puukirkko on vuodelta 1879 (C.J. von Heideken). Viereinen pappila on samalta ajalta. Kirkonmäellä on lisäksi Yli-Mikolan päärakennus vuodelta 1879, kivinen pitäjänmakasiini vuodelta 1858 sekä ent. Kauvatsan kunnantalo tämän vuosisadan alusta.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

KULLAA

(Liitetty Uvilan kunnan kartaan 1.7.2005)

Kullaan kirkonkylän (Koskin kylän) kulttuurimaisema
Kullaan kirkonkylä sijaitsee harjuselänteellä, jonka itäpuolella avautuu suojaisa viljelty laakso. Joutsijoen rannalla on jälkiä vanhasta mylly- ja uittoperinteestä. Kullaan länsitornillinen puukirkko on rakennettu 1766-67 (T.Ravonius). Nykyiseen asuunsa se korjattiin 1879-80 (C.J. von Heideken). Kirkon vieressä on vanha lainajyvämakasiini, jossa on nykyisin kotiseutumuseon kokoelmat. Kirkonmäen ulkomuseoalueelle on siirretty tyypillinen viime vuosisadan asuinrakennus, kaksi aittaa, riihi ja paja. Kirkkomaisemaan liittyy lisäksi vuonna 1910 rakennettu yksiholvinen kivisilta sekä vuosisadan vaihteessa rakennettu pappilan päärakennus.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

LAVIA

Lavian kirkonkylän miljö

Maisemallisesti kauniilla paikalla sijaitseva Lavian kirkonkylä on säilyttänyt hyvin perinteisen luonteensa. Rakennukset sijaitsevat lehtevän kyläraitin varrella. Kirkonkylän perinteiseen miljööseen liittyvät kiinteästi ns. Konimäen ja Kaivopuiston mäkitupalaisalueet. Kirkonkylän eteläpuolella laskeutuvat pellot Lavijärveen. -Lavian puinen, länsitornillinen ristikirkko on vuodelta 1823 (IK, C.Bassi). Kirkon torni sai nykyisen asunsa vuosisadan vaihteessa (H.Rancken). Kirkon vieressä sijaitseva pappila on 1870-luvulta ja lainajyvästön makasiini vuodelta 1853.

-Yli-Antilan tilan pitkä paritupatyypinen päärakennus edustaa kirkonkylän talonpoikaista rakennusperinnettä samoin kuin kylän itäpäässä sijaitsevat Roikan ja Markkulan taloryhmät.

-Lavian kirkonkylän kansakouluna oli 1877-1962 entinen Yli-Pekkanen päärakennus.

-Lavian kunnantalon on entinen apteekkirakennus 1910-luvulta.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

NOORMARKKU

Söörmarkun kylä ja kulttuurimaisema

Söörmarkun kylä on säilyttänyt hyvin perinteisen ryhmäkylän luonteen. Vanhan maantien varrella sijaitsevat rykelmänä Vallin, Lintin ja Kartanon rakennusryhmät. Sekä näiden etelä-, että pohjoispuolisilla rinteillä on vanha pienasutusta. Etelän puoleisella mäellä on vanha seuratalo. Muista rakennuksista erillään on Kuurin tila. Vallin päärakennus on Noormarkun entinen pappila, joka siirrettiin tälle paikalle vuonna 1878.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

POMARKKU

Pomarkun kirkonkylä

Pomarkun kirkonkylä on maamme parhaiten säilyneitä vanhoja maaseututajamia. Kylän rakennuskanta on pääosin 1800-luvun jälkipuoliskolta. Perinteistä rakennuskantaa on mm. seuraavilla tiloilla: Yli-Tensiö, Rossi, Marttila, Markkula, Ala-Nissi, Teinonen, Soini, Tervämäki ja Yli-Nissi. Huomattavia ovat myöskin jugend-tyylinen kaupparakennus ja entinen pankin toimitalo, nykyinen kirjakauppa, vuodelta 1917. Kolmikaarinen kivisilta on vuodelta 1907.

-Pomarkun vanha puukirkko on rakennettu 1802-1803 (H.Lintula?). Pohjamuodoltaan runkokuone on suorakaide, johon pohjoispuolella liittyy sakaristo ja etelässä sipulihuippuiseen lanterniiniin päättyvä kellotorni. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

-Uudempi, kivinen pitkäkirkko rakennettiin 1914-1921 (I.Launis).

-Kirkkojen tuntumassa on kotiseutumuseon varastona toimiva makasiini, Viron tila ja entinen pappila. Viron päärakennus on runko-osaltaan 1700-luvulta, ulkoasu on vuodelta 1910. Pappilan päärakennus on aivan viime vuosisadan lopulta.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

SIIKAINEN

Siikaisten kirkko ympäristöineen

Siikaisten puinen, länsitornillinen ristikirkko on vuodelta 1889 (K.A.Reinius). Kirkko sijaitsee mäellä hautausmaan ympäröimänä. Portin vieressä on ilmeisesti kirkon ikäinen puinen ruumishuone. Kirkkomaisemaan liittyy 1876 rakennettu kansakoulu, Anttilan rakennusryhmä, kirkkosilta ja sil-

lan lähistöllä olevat rakennukset. Kokonaisuuteen kuuluu myös 1871 rakennettu pappila (P).

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

SÄKYLÄ

Säkylän kirkko ympäristöineen

Säkylän puinen, lounaissuomalaista tyyppiä oleva pitkäkirko valmistui 1776 (A.Piimänen - M.Piimänen). Runkohuoneeseen liittyy kiinteästi tapulimainen, sipulipäätteinen torni. Kirkko sijaitsee vanhan hautausmaan keskellä. Lähellä sijaitseva pappilan päärakennus on vuodelta 1921. Kirkon vieressä on tiheään asuttu Katinhännän alue, jonka asutus koostui jo 1700-luvulla pääasiassa käsityöläisistä ja mäkitupalaisista. Kirkkoaukion laidassa on kunnostettu tuulimylly.

Pyhäjärven rannalla sijaitsee Säkylän museoalue, jonne on siirretty torpan päärakennus, aitta, savusauna, mäkitupalaisasumus sekä vuonna 1833 rakennettu suuri lainajyvästön makasiini.

SATAKUNNAN SEUTUKAAVA-ALUE

ULVILA

Kokemäenjoen kulttuurimaisema

Kokemäenjoen suisto sijaitsi keskiajalla Ulvilassa ja paikka oli Kokemäen ohella seudun merkittävin kauppakeskus. Kaupunkioikeudet Ulvila sai 1365 mutta menetti ne 1558 kun kaupunki siirrettiin nykyisen Porin paikalle. Keskiaikainen kaupunginpaikka sijaitsee nykyisen Isokartanon pelloilla. Kauppapaikan ensimmäinen kirkko sijaitsi Liikistössä.

-Liikistön kirkkosuunnitelman rauettua päätettiin piispa Bengtin määräyksestä n. vuonna 1332 pystyttää kirkko uudelle paikalle. Punertavasta kivistä rakennettu kirkko oli varhaisimmassa asussaan ilmeisesti tynnyriholvattu, yksilaivainen hallikirkko, johon pohjoissivulla liittyi sakaristo. Vuonna 1429 raivonneen tulipalon jälkeen kirkkoa jatkettiin itään pari metriä. Vuoden 1480 tienoilla runkohuone sai kolmitraveisen, kahdeksan pilasterin kannattaman holvauksen, joka on tyypiltään ainutlaatuinen Suomessa. Myös tiilestä muurattu päätykoristelu palautunee 1480-luvun vaiheeseen. Kirkon länsipuolella olevan kellotapulialaosa on vuodelta 1757. Tapuli uusittiin 1862 (G.T.Chiewizin). Tällöin vanha sipulikupoli vaihtui terävään huippuun. Sekä kirkko että tapuli ovat paanuilla katettuja.

-Trumetarin puinen päärakennus on viime vuosisadan puolivälistä. Tältä ajalta on myös koristeellinen viistokulmainen pääkuisti.

-Saaren kartano on entinen upseerinpuustelli, jonka kaksikerroksinen puinen päärakennus on vuodelta 1805. Aurora Karamzin syntyi Saaren kartanossa 1808. Rakennusta ympäröi vanha puisto.

-Gammelgårdin kirkkoherranpappilan puinen päärakennus (P) on vuodelta 1894. Puistomaisen pihapiirin tuntumassa sijaitseva punakivinen karjarakennus on viime vuosisadan lopulta. Pihasta johtaa koivukuja nykyisen kirkon suuntaa

-Kirkon vieressä sijaitseva kappalaisen pappila Lutiska (P) rakennettiin 1802. Sen nykyinen vuoraus on viime vuosisadan lopulta.

-Kirkkojuovan varrella sijaitsevan Isokartanon ratsutilan kaksikerroksisen, pohjalaistyyppisen päärakennuksen runko on ilmeisesti 1700-luvun lopulta. Nykyisen asunsa talo sai 1800-luvun puolivälissä. Kivinen karjakartano on vuodelta 1911. Lisäksi rakennusryhmään kuuluu vanhoja luhti- ja aittarakennuksia.

-Liikistön muinaisessa saarella on sijainnut hautausmaa ja jo 1200-luvun alkupuolella rakennettu puukirkko. Maastossa on havaittavissa myös aloitetun kivikirkon perustukset.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

HÄMEENKYRÖ

Pappilanjoen-Kirkkojärven kulttuurimaisema

Kirkkojärven pohjoispäässä on säilynyt edustavasti hämeenkyröläistä kulttuurimaisemaa. Kirkonseudun ja Uskelan asutusmaisemien luoteispuolella levittäytyy Raipalan viljelyaukea, joka etelässä liittyy Kyröspohjan kylään ja Kalkunmäkeen. Kyröspohjan kylästä avautuu edustava maisema yli Kirkkojärven. Perinteistä rakennuskantaa on säilynyt Siparimutkassa Franssilan, Mäkelän ja Kievarin tiloilla. Hämeenkyrön kirkonseutu on säilynyt varsin hyvin perinteisessä asussaan niin tiestönsä kuin rakennuskantansakin suhteen. Mäellä sijaitseva kirkko erikoisine torneineen muodostaa yhä kauas näkyvän maamerkin. Vanhan raitin varrella sijaitsevat mm. entinen kansakoulu, pappila, lääkärin talot, vanha KOP:n pankkitalo, vanha apteekki ja Tuokkola sekä mäen alla Raipalan tila. Kirkon vierellä sijaitsee aukion toisella laidalla entinen kruununmakasiini.

-Hämeenkyrön puukirkko rakennettiin Abraham Tennbergin johdolla 1780-82 (YIV/C.F. Adelcrantz, O.Tempelman 1779). Muodoltaan se on länsitornillinen pitkäkirkko, jossa kapeammat poikkisakarot aikaansaavat ristikirkon vaikutelman. Länsitornin kupumainen katto korvattiin 1881 nykyisellä hieman pullistuvalla torninhuipulla. Vuosisadan vaihteessa kirkon itäpäähän liitettiin sakaristo ja sisätilat uusittiin. Hämeenkyrön vanha hautausmaa sijaitsee Kirkkojärven rannalla. Hautausmaan keskellä, lähellä vanhan kirkon paikkaa on puinen ruumishuone vuodelta 1893 (Tampereen Rakennuskonttori).

-Kirkkoherranpappila on rakennettu 1846-49 (IK). Kauniilla paikalla sijaitseva puurakennus noudattaa uusklassismin tyyliin piirteitä. Rakennuksen koristeellisessa kuistissa toistuu usgoottilainen suippokaariaihe. Punamullattu piharakennus lienee päärakennuksen ikäinen ja noudattaa ajan talonpoikaista rakennustapaa avokuisteineen. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen vietti nuoruutensa Hämeenkyrön pappilassa.

-Punatiilinen kruununmakasiini on vuodelta 1820 (IK/C. Bassi, A.W. Arppe). Makasiinissa toimii nyt Hämeenkyrön museo.

-Raipalan kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1885. Puistomaisen pihan toisella sivulla on vanha paritupa-tyyppinen pirtti, joka on siirretty paikalle 1855. Pirttiin on sisustettu edustavat kotimuseo. Pihan kolmannella sivulla

on tuparakennus vuodelta 1825. Pihapiirin ulkopuolella on suuri viljamakasiini vuodelta 1893 sekä joukko aittoja, joista vanhin lienee 1600-luvulta. Raipalan rakennusryhmälä on erittäin huomattava asema Kirkkojärven ja Kirkonseudun kulttuurim

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

JUUPAJOKI

Kopsamo - Sahrajärvi kulttuurimaisema

Kopsamon ja Sahrajärven rannoilla on kauniisti kumpuilevaa kulttuurimaisemaa. Vanha maantie kulkee luontevasti vesistön länsirannalla. Tien varrella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti merkittävää ja perinteistä rakennuskantaa.

Kirkon, Suomelan ja Pärrinaution lisäksi mainittakoon seurakuntatalon eteläpuolella oleva pieni hirsimökki, Kopsamon vanha kansakoulurakennus, Iso-Köllin rakennusryhmä Korkeakoskelle vievän tien risteyksessä, pappilan päärakennus vuodelta 1927, Maunulan päärakennus ja luhti sekä Sahrajärven kylässä Ala- ja Ylä-Sahran rakennusryhmät.

-Juupajoen puukirkko on rakennettu vuonna 1838. Pohjamuodoltaan kirkko on kahdeksankulmainen ja ulkokattona on lyhtyyntyyn päättyvä särmäkartio. Kirkko liittyy siten 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen monikulmaisten kirkkojen ryhmään. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1840. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

-Seuratalo Suomela on rakennettu vuosisadan alussa.

-Pärrinaution vanhan kestikievaritilan punamullattu päärakennus on 1700-luvulta. Muu rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alusta.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

KANGASALA

Tursolan-Sorolan kulttuurimaisema

Kirkkoharjun itäpuolella levittäytyy erittäin edustava viljelystasanko, jota elävöittävät Sorolan ja Tavelan kartanoiden koivukujat. Kartanoiden lisäksi maisemakokonaisuuteen liittyvät kirkkoherran ja kappalaisen pappilat sekä Karttialan ja Saikun rakennusryhmät.

-Sorolan kartanon kaksikerroksinen päärakennus vuodelta 1935 (A.Eränen) sijaitsee pitkän puistokujan päässä.

-Tavelan vanhan ratsutilan päärakennus on vuodelta 1858.

Nykyisen koristeellisemmän asunsa se sai 1890-luvulla. Pihapiiriin kuuluu lisäksi Mummula vuodelta 1903 ja talousrakennuksia vuosisadan vaihteesta. Rakennusten ympärillä on kaunis puisto.

-Karttialan vanhan ratsutilan päärakennus on rakennettu 1918 (E. Murros).

-Tursolan Saikun 1. Noormarkun päärakennus on vuodelta 1850.

-Kirkkoherranpappilan kivinen päärakennus on rakennettu 1917 (H.Tiitola). Pihaan johtaa puistokuja.

-Kappalaispappila Pynnölän puinen päärakennus on 1870-luvulta.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

LEMPÄÄLÄ

Kuokkalankosken kulttuurimaisema

Kuokkalan kylä oli aiemmin Lempäälän keskeisimpiä liikenne- ja kauppapaikkoja. Kylän läpi Kuokkalankosken yli on kulkenut ikivanha Hiidentie, joka on yhä havaittavissa. Vanhan sillan mahtavat kiviarkut ovat yhä pystyssä. Kuokkalankoskea on perattu vuosina 1819-1821 sekä 1850- ja 1860-luvuilla. Perinteisellä pappilan paikalla Kuokkalankosken partaalla sijaitsee Lempäälän kirkkoherranpappila, jonka jugendtyylinen päärakennus on vuodelta 1902. Kuokkalan kylässä on säilynyt perinteistä rakennuskantaa kapean kyläraitin varrella Kanta-Hakkarin ja Ollilan tiloilla. Myös Eskolan kauppakartano ja Koskisen ajokalutehdas ovat perinteisessä asussa ja ne muodostavatkin yhdessä nyt Kuokkalan museoraitin. Eskolassa toimii Lempäälä-Seuran ylläpitämä kauppamuseo. Koskisen pajan vanhat koneet ja työkalut ovat tallella ja paja on museoitu. Koskisen asuinrakennuksen vanhoihin liiketiloihin on sijoitettu parturimuseo.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

NOKIA

Nokian kirkko ja Maatialan pappila

Pirkkalan pitäjän emäkirkko rakennettiin vuosina 1829-1838 (A.F. Granstedt 1827). Tiilisestä kirkosta piti tulla pantheon-mallinen pyörötemppele, jossa alttari sijaitsisi kirkon keskellä ja kellotorni kupolin laella. Uudet piirustukset laadittiin 1836 (IK/ C.L.Engel, J. Wik, C.J.E. Gustavsson). Tässä suunnitelmassa alttari siirrettiin itäseinälle ja kirkko sai korkean länsitornin. Sakaristo avattiin kirkkotilaan kuoriksi vuoden 1904 (J. Stenbäck) korjauksessa. Kirkkoa on korjattu 1937 (B. Strömmer) ja 1974 (S. Rihlana). Kirkon vierellä sijaitseva hautausmaa vihittiin käyttöön 1842. Hautausmaalla sijaitsevat mm. Spåre- ja Brakel-sukujen kiviset hautaholvit, jälkimmäinen vuodelta 1843. Kirkkomäen rinteessä on vanha hirsinen mäkasiini.

Kirkkomaisemaan kiinteästi liittyvä Maatialan pappila (P) lienee alkuaan ollut keskiaikainen rälssitila, joka köydyttyään joutui verolle 1500-luvulla. 1600-luvun lopulla siitä muodostettiin Porin rykmentin vänrikinpuustelli. Vuonna 1920 se vuokrattiin Pohjois-Pirkkalan seurakunnalle kirkkoherran pappilaksi. Maatialan empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1839. Koristeellinen kuisti lienee 1800-luvun keskivaiheilta. Asuntopihan molemmin puolin on symmetrisesti kaksi punamullattua tuparakennusta ilmeisesti 1800-luvun alkupuolelta. Lisäksi pihassa on vanha luhti. Pappilan ympäristö on puistomaisesti istutettu.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

PÄLKÄNE

Onkkaalan kylä ja kulttuurimaisema

Onkkaalan kylän vanha tonttimaa on lähellä Pappilaa paikalla, jossa on säilynyt mielenkiintoinen taloryhmä. Kylä pa-

loi vuonna 1831 ja rakennettiin tämän jälkeen uudelle paikalle Syrjäharjun ja Kostianvirran väliselle selänteelle. Nykyisellään Onkkaalan kyläkuva on yhä omaleimainen ja sen rakennuskanta on pienimuotoista. Tärkeä merkitys kyläkuvalle on hyvin säilyneellä tie- ja raittiverkostolla. Kylän eteläpuolella on Kostianvirta. Suuren Pohjan sodan aikana 1713 käytiin Kostianvirran taistelu, jossa ylivoimaiset venäläiset pakottivat Kaarle Armfeltin suomalaiset joukot perääntymään. Kostianvirran pohjoispuolella on runsaasti suomalaisten puolustuslaitteiden ja taisteluhautojen jäännöksiä. Virran yli johtaa vanhan tien kohdalla 1915 valmistunut teräsbetonisilta.

-Pälkäneen punatiilinen kirkko rakennettiin 1836-39 (IK/C.L. Engel). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko viistetyin sisäkulmin. Kirkkoon liittyy länsitorni, jonka alunperin puinen yläosa muutettiin tiiliseksi 1897. Kirkon ympärillä oleva pieni puisto on istutettu 1800-luvun lopulla.

-Kirkon vieressä sijaitseva Männistön päärakennus on tämän vuosisadana alusta. Kauniin pihamaan toisella laidalla on pieni luhtiaitta. Maanteitten risteyksessä sijaitseva entinen nimismiehen talo on 1800-luvun jälkipuolelta.

-Vuosisadan alussa rakennettu seurojentalo Nuija sijaitsee Tampereen tien varrella.

-Pappilaan johtavan tien varrella sijaitsevat mm. Mustalan tilan rakennusryhmä, Helppolan jugend-tyylinen liikerakennus, tästä seuraavana uusrenessanssityylinen asuinrakennus 1800-luvun lopulta, entinen lääkärintalo, Kankilan rakennusryhmä sekä Anttila-Perttulan vanhan rusthollin kaksi 1800-luvun asuinrakennusta ja aitta. -Hautausmaan takana on Onkkaalan WPK:n tanssipaviljonki ja puhvetti 1900-luvun alkupuolelta sekä Kuulialan tilan vanha tuulimylly.

-Onkkaalan kansakoulu on avattu 1876. Entisen poikakansakoulun rakennus on vuodelta 1882 ja entinen tyttökansakoulu vuodelta 1884.

-Koulujen eteläpuolella sijaitsevat Verhon, Rauhalan ja Haanloukkaan vanhat rakennukset.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

PÄLKÄNE

Epaalan-Kuulialan kulttuurimaisema

Epaalan - Kuulialan viljelytasanko näkyy erittäin edustavana Syrjänharjulle. Lähellä uutta valtatieta sijaitsevat Pälkäneen vanhan kirkon rauniot, Onkkaalan entinen kyläkeskus sekä pappila. Kuulialan kartanon koivukujat rikastavat maisemakuvaa. Ennen vuoden 1831 tulipaloa Onkkaalan kylän rakennukset sijaitsivat nykyisen valtatie itäpuolella. Tiililän, Ali-Mustalan, Seppälän ja Puistolan rakennukset rakennettiin uudelleen vanhalle tonttimaalle.

-Pälkäneen Pyhälle Mikaelille nimetty kivikirkko lienee rakennettu 1400- ja 1500-lukujen taitteessa. Yksiläivaiseen runkokuoneeseen liittyy sakaristo sekä asehuone, jonka päädystä on sijainnut ulkoinen saarnatuoli. Uuden kirkon valmistuttua 1830-luvulla vanha kivikirkko jäi käytöstä ja rappeutui. Vuodesta 1903 kirkon raunioita on konservoitu ja muurien suojaus on viimeksi suoritettu 1970-luvulla. Pälkä-

neen rauniokirkon merkitys maisemassa on erittäin huomattavaa.

-Pälkäneen kirkkoherranpappilan puinen päärakennus (P) on rakennettu 1853 (E. Wennergvist). Pappilan ympäristö on puistomaisesti istutettu ja sen asema Onkkaalanlahden kulttuurimaisemassa on huomattava.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

RUOVESI

Pappilanlahden kulttuurimaisema

Pappilanlahden rannat ovat mitä edustavinta viljelymaisemaa. Lahdenpohjukassa sijainnut Pyynikkilän pappila paloi kesällä 1976. Pappila-alueella on yhä vanhaa puustoa. -Runebergin lähde tunnettiin aiemmin Kirstan lähteen nimellä. Kerrotaan, että juuri Kirstan lähde innoitti J.L.Runebergin kirjoittamaan runon Lähteellä. Ympäristö on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla.

-Poukan tilan päärakennus on rakennettu 1830-luvulla ja jatkettu 1865 poikittaisella siivellä. Vanhan osan päädyssä on ruokakello telineessään. Poukan vieressä on Toivolan vanha päärakennus. Maantien toisella puolen on Poukan vanhoja palkollistupia, aitta ja entinen kulkutautisairaalan rakennus.

-Kanttori Peltonen rakennutti 1860-luvulla Naapurin päärakennuksen. Rakennusta on lisätty 1936. Rinteessä on kaunis puutarha. Pihassa on pariaitta, kaksi pikkuaittaa, sauna sekä Poukan vanha riihi, joka on ollut kirjailija ja taidemaalari Heikki Asunnan ateljeena. Riihialteljeessa on esillä Asunnan tuotantoa ja hänen kansatieteellinen kokoelmansa.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

SAHALAHTI

(Lähde: Kargavonlan kuntaan 1.7.2005)

Sahalahden kirkonseudun kulttuurimaisema

Sahalahden kirkko ja sitä ympäröivä hautausmaa ovat maisemallisesti edustavalla paikalla. Kirkkomaan länsi- ja eteläpuolella levittäytyy kaunis viljelymaisema, joka ulottuu Pappilaan saakka. Kirkon eteläpuolella, Ilolan tien varrella, on mielenkiintoista rakennuskantaa.

-Sahalahden puukirkko rakennettiin 1827- 1829 (IK/C.L. Engel, A.W. Arppe). Malliltaan kirkko on tasavartinen, sisäkulmistaan viisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa kahdeksankulmainen attikaosa. Kirkon yhteyteen rakennettiin 1844 puinen kellotorni (IK/E.B. Lohrmann). Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa. Kiviaidan vieressä sijaitsee Haapaniemen kartanon harmaakivinen hautahuone vuodelta 1791. Kirkon vieressä sijaitseva hirsinen makasiini on rakennettu 1816 pitäjän ja seurakunnan yhteiseksi lainajyvästökseksi.

-Kirkkoherranpappilan uusklassillinen päärakennus on vuodelta 1857. Rakennusta on jatkettu 1912 sekä 1962.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

TAMPERE

Pyynikin puisto ja Pyynikin asuntoalue
Pyynikki on harvoja kaupunkialueilla säilyneitä harjujamme. Se on ollut yleisessä virkistyskäytössä 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Kansanpuistoksi se muodostettiin 1930-luvulla. Harjun laella oleva punagraniittinen näkötorni on vuodelta 1929 (V. Kolho). Pyynikin pyöriväkatsomoinen kesäteatteri valmistui 1959 (J. Ilveskoski, K. Ojanen).
Pyynikinrinteen asuinalue muotoutui vuoden 1902 suunnitelukilpailun pohjalta. Kilpailun voittaneen Lars Sonckin suunnitelmassa katuverkosto noudattaa vapaasti maaston muotoja. Asemakaava vahvistettiin 1907. Alueen vanhimmat rakennukset ovat Palomäentien varrelle. Palomäentie 1 ja 3 ovat Birger Federleyn suunnittelemia, Palomäentie 5, Durchmannin talo on vuodelta 1915 (O. Kallio) ja Palomäentie 25, Olänin talo, vuodelta 1916 (W. Lönn). Pääosa alueen rakennuskannasta on 1920-luvulta, monet arkkitehti Bertel Strömerin suunnittelemia. Näitä ovat mm. Palomäentie 10 vuodelta 1920, Palomäentie 13 vuodelta 1916, Kisakentänkatu 18, Pyynikin pappila vuodelta 1928 sekä eräät sosiaalista asuntotuotantoa edustavat rakennukset. Alueen yksittäisistä rakennuksista mainittakoon lisäksi entinen teknillinen oppilaitos, 1915 (R. Björnberg, T. Paatola), piispantalo 1936 (G. Wahlroos), Nykytaiteen museo, 1929 (V. Kallio), Pyynikinlinna, 1924 (J. Eklund) sekä asunto-osakeyhtiö Törmä, 1927 (B. Strömmer). Pyynikinrinteen urheilukenttä katsomoineen on vuodelta 1924 (B. Strömmer, E. Murros).
Pyynikintorin alueen asemakaava on vuodelta 1927 (B. Strömmer). Torin varrelle nousi seuraavina vuosina yhtenäisen kuusikerroksisten asuin- ja liikeyrakennusten ryhmä, joka noudattelee ajan klassistista henkeä. Näistä rakennuksista huomattavin on asunto-osakeyhtiö Tammerkontu, joka valmistuessaan 1931 (M. Välikangas) oli Tampereen ensimmäinen ns. puolikunnallinen asuintalo. Toritilaa muovaa voimakkaasti kaarevaseinäinen Tampereen lyseo, joka valmistui 1935 (Hj. Åberg, A. Willberg). Pyynikintori 2, Pikarilinna, on vuodelta 1928 (A. E. Eränen), Pyynikintori 8 vuodelta 1931 (J. Tähtinen), Pyynikintori 3 vuodelta 1928 (J. Tähtinen, Y. Lindegrenin) ja Pyynikintori 1 vuodelta 1928 (V. Kallio). Pyynikintoriin liittyy Heinätorin alue, jossa on kaupungin entinen vaakahuonerakennus vuodelta 1918. Lyseokadun varrella sijaitseva kaupungin vanha synnytyslaitos, Marjatan sairaala, on vuodelta 1913 (L. Pettersson).

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

TAMPERE

Teiskon Kirkkojärven kulttuurimaisema

Teiskon Kirkkojärven rannoilla sijaitsevat vanhat Teiskolan ja Koveron kylät, joista edellisessä sijaitsee Teiskolan kartano, Teiskon pappila ja lainamakasiinit, jälkimmäisessä Teiskon kirkko ja museoalue.

-Teiskolan kartanon kaksikerroksinen puinen päärakennus on rakennettu 1806-10 (J. G. Sacklén?). Rakennusta jatkettiin keittiösiivellä 1918 (B. Federley). Päärakennusta ympäröi vehmas puisto. Kartanoon kuuluu useita työväen asuinrakennuksia ja talousrakennuksia, jotka on rakennettu 1800-luvun jälkipuolella. Vanhan kivisillan korvassa on kaksi lainama-

kasiinia, joista vanhempi vuodelta 1824. Teiskon aiemmat puukirkot sijaitsivat Teiskolan niemessä.

-Teiskon puinen ristikirkko on rakennettu 1787-88 (M. Åkerblom). Ristivarsien väliset sisäkulmat ovat viistetyt.

Jyrkkä aumakatto on paanutettu. Kirkkoa on korjattu mm. 1842 (E. Kuorikoski) ja 1906 (J. Stenbäck). Erillinen, kaksinivelinen kellotapuli valmistui 1798 (M. Åkerblom). Kirkkomaalla on säilynyt Kuljun talon hautakarmi vuodelta 1825. Viime vuosisadan keskivaiheilla se muutettiin seurakunnan ruumishuoneeksi.

-Kirkkorannassa on pieni museoalue, jossa on kirkkovenetälas, nuottakoppeli ja aittarakennus. Teiskon museo sijaitsee kirkon pohjoispuolella. Museoalueelle on siirretty joukko teiskolaisia rakennuksia.

-Isosaaren niemellä sijaitseva Teiskon pappila on vuodelta 1927.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

URJALA

Honkolan kulttuurimaisema

Honkolan kartano sijaitsee Kortejärven pohjoispäässä laajojen viljelysmaiden ympäröimänä. Vanhan päärakennuksen tuhouduttua tulipalossa 1972 päärakennuksena on nyt ns. Kivilinna, joka on rakennettu yksikerroksisena 1830 ja korotettu 1911 nykyiseen asuunsa. Kartanopuisto on saanut nykyisen englantilaistyyllisen muotonsa 1878 (O.R. Gauffin). Aikaisempaan, geometriseen puistoon kuulunut lehmuskuja on vuodelta 1855. Talouspihaa reunustaa tiilinen talli vuodelta 1896. Punamullattu asuinrakennus on 1800-luvulta. Kartanoalueella on myös Honkolan sotilastupa Västinki, johon perimätieto on yhdistänyt Topeliuksen kertomuksen Pikku-Mattista. Maantien varrella on säilynyt joukko pieniä mäkitupia.

Urjalan vanha kirkkoherranpappila Vahoinen (P) sijaitsee Kortejärven pohjoisrannalla ikimuistoisella pappilapaikalla. Edustava päärakennus on rakennettu 1894-1896. Pihan toisella puolen on vanha väentupa.

Patetunkulman vaatimattomat mökit ovat entisiä Honkolan kartanon ja pappilan torppia. Kirjailija Väinö Linna on syntynyt ja kasvanut alueella. Alueen rakennuskanta on tosin paljolti uusiutunut. Hieman muista rakennuksista erillään on vanha VPK:n talo.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

VALKEAKOSKI

Rapolanharjun ja Huittulan kylän kulttuurimaisema

Rapolanharjun laella sijaitseva Rapolan linna on maamme mahtavin esihistoriallisen ajan varustus. Linnavuoren länsi- ja luoteispuolella on laaja rautakautinen kalmistoalue. Harjun itä- ja koillisrinteillä on soranotto aiheuttanut ympäristövaurioita. Harjun laelta avautuu näkymä erittäin edustavaan kulttuurimaisemaan, josta erottuu yksittäisinä kohteina Sääksmäen kirkko, Voipaalan ja Rapolan kartanot, Huittulan kylä sekä ympäröivät viljelykset ja vesialueet.

Maisemallisesti merkittävä on harjun itäpuolitse kulkeva vanha maantie, jonka varrella sijaitsevat seurantalo Kelhi, Renvallin huvila sekä Kemmolan vanhainkoti. Harjun länsirinteellä on professori Kivirikon rakennuttama huvila. -Sääksmäen keskiaikainen kivikirkko lienee rakennettu runkokuoneen osalta 1490-luvulla. Kirkko oli alunperin ajateltu rakennettavaksi kaksilaivaiseksi, mutta tiiliholvausta ei toteutettu. Kirkko laajennettiin ristikirkoksi 1839-1841 (IK/C.L. Engel, A.F. Granstedt). Eteläinen ristivarsi sورتui 1847 ja uusittiin 1850-luvulla. Kirkko uusittiin perusteellisesti 1924-25 (U. Nyström). Tulipalon tuhattua kirkon 1929 se korjattiin 1932-33 (K.S. Kallio). Myöhemmät ristivarret purettiin ja kirkko palautettiin keskiaikaiseen hahmoonsa. Holvit valettiin betonista. Seinä- ja kattomaalaukset sekä kuori-ikkunoiden lasimaalaukset ovat Kalle Carlstedtin käsialaa. Kellotapulinkin kivinen alaosa on vuodelta 1766. Tapulin yläosa uusittiin vuoden 1929 tulipalon jälkeen betonirakenteisena vuoden 1844 asuun. Vanhaa kirkkomaata ympäröi kivimuuri.

-Rapolan kartanon puinen päärakennus on vuodelta 1813. Suurempia muutostöitä on tehty 1875 ja 1923. Rakennuksen alla on kivinen holvikellari, joka on kuulunut edelliseen päärakennukseen. Pirttirakennus on päärakennusta nuorempi. 1860-luvulla rakennettu pitkä kivinavetta on seudun vanhimpia. Tien varrella on vanha aittarakennus. Englantilaistyylinen puisto on istutettu 1800-luvun keskivaiheilla. Puistossa on taiteilija A. Veuron muovaama P.E. Svinhufvudin muistopatsas. Svinhufvud syntyi Rapolassa 1861. Idyllinen puukujanne johtaa Voipaalan kartanoon.

-Voipaalan kartanon rakennusten ryhmittely ja rinteen geometrinen barokkipuutarha periytyvät 1700-luvun lopulta. Kartanon nykyinen, jugendtyylinen päärakennus on vuodelta 1912 (H. Tiitola). Vuodesta 1977 on rakennuksessa toiminut Voipaalan taidekeskus. Erillisen väenpihan laidalla sijaitsee entinen väentupa. Pienempi työväen asuinrakennus on mahdollisesti 1700-luvun lopulta ja pitkä aittarivi 1800-luvulta. Kalkkilaastittu portinvartijan asunto on vuodelta 1801. Myöhemmin se muutettiin viljamakasiiniksi ja 1950-luvulla kuvanveistäjä Elias Ilkan ateljeeksi. Rakennus on nykyisin taiteilijamuseona. Karjapihan ympärillä sijaitsevat vanhat karjarakennukset. Voipaalan kartanoon liittyy huomattavia sivistys- ja taloushistoriallisia arvoja.

-Huittulan kylä harjulla sijaitsevina rakennuksineen on säilyttänyt varsin hyvin perinteisen ilmeensä. Ritvalaan johtavan maantien eteläpuolella laskeutuvat viljelykset kauniisti Pappilanlahteen. Rinteen pengerrykset, puutarhapalstat ja idylliset puuston reunustamat kylätiet lisäävät maisemallista arvoa. Monumentaalinen maamiesseurantalo Kelhi on rakennettu 1924. Huittulan kylän vanha kansakoulu, Rauhala, on vuodelta 1868. Entinen kappalaisenpappila Käläs on rakennettu 1800-luvun loppupuolella. Kiiliän vanha päärakennus on ollut taiteilija Kalle Carlstedtin ateljeena. Lähellä on taiteilija Mikko Carlstedtin taiteilijakoti "Häkärälä". Rannassa sijaitsee nykyisin ateljeehuvila. Molempiin rakennuksiin liittyy runsaasti taiteilijamuistoja.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

VAMMALA

Rautaveden länsirannan kulttuurimaisema

-Pyhälle Olaville nimetty Tyrvään vanha kirkko on yksi merkittävimpiä keskiaikaisia kivikirkkojamme, paitsi arkkitehtuuriltaan, myös erittäin vaikuttavan sijaintinsa vuoksi. Runkohuone siihen liittyvine sakaristoineen ja asehuoneineen on rakennettu ilmeisesti 1300-luvun jälkipuoliskolla. Vuosina 1513-16 muurattu päätykoristelu liittää kirkon tyyllillisesti ns. Satakunnan ryhmään. Kirkon sisätilaa kattaa puinen tynnyriholvi, sakariston ja asehuoneen katot ovat ristiholvatut. Ainutlaatuisen hieno kiinteä sisustus on säilynyt 1780-luvulta. Kirkon ulkoarkkitehtuuria leimaava paanukatto on Antti Piimäsen 1760-luvulla rakentama ja noudattaa kuvioinniltaan keskiaikaista traditiota. Kirkko jäi käytöstä 1855 Tyrvään uuden kirkon valmistuttua. Kirkkomaa-ta ympäröi kivinen aita siihen liittyvine porttihuoneineen.

-Karkun vanhaa kirkkoa eli Sastamalan kirkkoa alettiin rakentaa 1200-luvun lopulla. Tällöin valmistui kivinen sakaristo eli ns. Luukkaan kappeli, joka on purettu 1700-luvun alussa. Aluksi sakaristoon liittyi puinen kirkko, mutta 1300-luvun alussa aloitettiin kivisen runkohuoneen rakennustyöt, jotka saatiin päätökseen 1300-luvun puoliväliin mennessä. Nykyinen sakaristo on 1400-luvulta. Runkohuone suunniteltiin holvattavaksi kaksilaivaiseksi, mutta aietta ei viety loppuun vaan kirkko katettiin puisella holvilla. 1860-luvulla kirkko todettiin kunnoltaan vaaralliseksi ja siinä toimeenpantiin laaja korjaus, jossa päätyjä madallettiin ja sisustus uusittiin. 1960-luvun alussa kirkko restauroitiin muinaistieteellisen toimikunnan toimesta.

-Karkun vanha pappila on rakennettu 1838-39 kirkon välittömään läheisyyteen paikalle, jossa on ollut pappila jo keskiajalta lähtien.

-Tyrvään vanha pappila (P) on rakennettu vuosina 1806-1810. Mansardikattoinen rakennus on pääpiirteissään säilyttänyt alkuperäisen asunsa.

-Kallialan kylä on säilyttänyt keskiaikaisen asemansa Vanhankirkonniemen tyvessä ja muodostaa siten merkittävän maisemakohdan. Perinteistä rakennuskantaa on Pirasen, Rauvan ja Sarkosen tiloilla.

-Rautajoen kartanon mailta löydetty rautakautinen kalmisto kertoo paikan vanhimmasta asutuksesta. Rautajoen puisen päärakennuksen runko on 1700-luvun loppupuolelta. Nykyiseen mittaansa se laajennettiin 1910, jolloin myös torni valmsitui. Päärakennuksen tuntumassa sijaitsevat luhti ja aitta ovat erittäin vanhoja. Pirttirakennus on laajennuksen ajalta ja kivinavetta 1880-luvulta.

-Heinoon kylä on seudun vanhinta asutusmaisemaa. Kylän läpi kulkee historiallinen maantie. Rakennuskantansa vuoksi mainittavia ovat Pakasen, Aarikan ja Ala-Ellilän tilat. Ala-Ellilän klassistinen päärakennus on vuodelta 1931. Kyläkuvaan kuuluvat lisäksi vuosisadan vaihteessa rakennettu kansakoulu ja vanha seuratalo.

TAMPEREEN SEUTUKAAVA-ALUE

YLÖJÄRVI

Ylöjärven kirkko ympäristöineen
Ylöjärven puukirkko rakennettiin Mikko Roosin johdolla
1848-50 (IK/E. Lohrmann, A.F. Granstedt). Malliltaan se on
länsitornillinen ristikirkko, jossa sisäkulmat on viistetty
ja ristikeskusta kattaa suurikokoinen särmäkartio. Kirkon
sisätiloja pienennettiin 1927-28 rakentamalla väliseinät
poikittaisiin ristivarsiin. Viimeisin peruskorjaus suori-
tettiin 1965-66 (S. Rihlama). Tällöin palautettiin sisätila
alkuperäiseen hahmoonsa. Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa.
Kirkkomaisemaan kuuluu samalla puolen maantietä sijaitseva
Loilan koulu, joka on vuodelta 1888. Opettajan asuinrakennus
on samalta ajalta. Ylöjärven kirkkoherranpappilan pää-
rakennus on vuodelta 1860. Rakennusta jatkettiin pohjois-
päästä 1900 ja 1932 valmistui arkisto-osa. Pappilaan liit-
tyy pieni puisto. Räikän, Suojasen, Krankkulan ja Pietilän
rakennukset muistuttavat kirkonkylän vanhasta asutuksesta.
Räikän komea päärakennus vuodelta 1825 on kärsinyt uuden
kunnanviraston läheisyydestä. Rakennuksen itäpuolella on
osittain säilynyt vanha puisto. Suojasen päärakennus on
vuodelta 1899 ja Pietilän vuodelta 1901. Krankkula on entinen
torppa, jonka päärakennus rakennettiin nykyiseen mit-
taansa 1866.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

ALAHÄRMÄ

Lapuanjoen kulttuurimaisema

Lapuanjoen varren viljelylakeudet muodostavat laajan yhteisen kulttuurimaiseman. Asutus on perinteisesti sijoittunut jokivarteen, jota myös vanhat maantiet myötäilevät. Yksittäisiä, perinteiseen tapaan rakennettuja talouskeskuksia on säilynyt siellä täällä, mutta näyttävimmän kokonaisuuden muodostaa Knuuttilan kylä.

-Lapuanjoen länsirannalla sijaitseva Alahärmän kivikirkko on rakennettu 1903 (J. Stenbäck). Muodoltaan se on tornillinen pitkäkirkko, jonka sivuseiniä jäsentävät poikkipäädät. Julkisivut ovat graniittikvaaderia ja tiiltä. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa. Kirkkomaisemaan liittyvä pappila on vuodelta 1870.

-Knuuttilan kylä lukeutuu niihin harvalukuisiin pohjalaisiin kyliin, joissa vielä voi aistia talonpoikaisen asuinyhteisön hengen. Raitin varrella sijaitsevat kaksi- ja yksikerroksiset, enimmiltään punamullatut asuintalot ovat vanhimmilta osin 1700-luvulta.

-Kulttuurihistoriallisesti poikkeuksellisen aseman omaava Isontalon Antin kotitalo on puolitoistakerroksinen hirsinen asuinrakennus 1800-luvulta. Nykyiselle paikalleen se siirrettiin 1923.

-Haapajärven kylässä sijaitseva Haapakrouvi on vanha kestiekievaritalo. Kaksikerroksinen asuinrakennus ja luhti ovat 1700-luvulta.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

EVIJÄRVI

Evijärven entinen pappila

Evijärven entisen pappilan (P) puinen päärakennus on 1800-luvun alusta.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

ISOJOKI

Isojoen kirkko ympäristöineen

Isojoen puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1831-33 (1828, IK/C.L.Engel, A.W.Arppe). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka korkea ristikeskiö päättyy kupoliin ja sen päällä olevaan lanterniiniin. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1859. Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa. Kirkon kaakkoispuolella on vanha kirkonpaikka.

Kirkon läheisyydessä on Isojoen pappila (P), jonka päärakennus on osin 1700-luvun lopulta, osin 1850- ja 1890-luvuilta. Vanha renkitupa on museokäytössä.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

ISOKYRÖ

Isonkyrön keskiaikainen kivikirkko ympäristöineen

Kyrönjoen rannalla sijaitseva Isonkyrön keskiaikainen, Pyhälle Laurille omistettu kivikirkko on rakennettu vanhimilta osin 1300-luvun jälkipuolella. Tuolloin murattiin pohjoissivun tiilinen sakaristo. Runkohuone lienee rakennettu 1300-luvun lopussa ja asehuone heti tämän jälkeen. Länsiportaali on 1400-luvun alusta. Yksiläivainen kirkkosali on katettu lautaisella tynnyriholvilla. Kirkkosalin rikkaat kalkkimaalaukset ovat valmistuneet 1560 ja ne imitoivat linnansalien tekstiiliverhoja. Ne kalkittiin peittoon 1666 ja palautettiin 1885 sekä 1926-27. Kirkko on ollut autiokirkkona vuodesta 1878. Kirkon ympärillä on vanha, kiviaidan rajaama hautausmaa.

Kirkon maisemakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi pappila ja kotiseutumuseo. Kirkkoherranpappila Mariedal (P) on rakennettu 1848. Isonkyrön kotiseutumuseo on perustettu 1949 ja alueelle on siirretty kaikkiaan 13 rakennusta, mm. asuinrakennus vuodelta 1768, aittoja ja kaksi pitäjänmakasiinia.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KANNUS

Kannuksen kirkonseutu

Kannuksen kirkolla ja siihen liittyvillä rakennuksilla on huomattava asema Lestijoen kulttuurimaisemassa.

-Kannuksen puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1815-17 (IK). Muodoltaan se on sisäkulmistaan viistetty ristikirkko, jonka kahdeksankulmaisesta ristikeskuksesta kohoaa terävään huipuun päättyvä lanterniini. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1817

-Vanha, käytöstä jäänyt hautausmaa on jokivarressa kirkon itäpuolella.

-Pappilan puinen päärakennus on 1860-luvulta. Nykyiselle paikalleen se siirrettiin 1950-luvulla.

-Mäkiraonmäen etelärinteellä on viiden suurikokoisen, kak-

sikerroksisen rakennuksen ryhmä. Näistä työväentalo (rak-su) on rakennettu n. 1907.

-Kannuksen rautatieasema (RAS) on rakennettu 1886. Asemakokonaisuuteen liittyvät puisto, asuin- ja varastorakennuksia, veturitalli ja vesitorni.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KARIJOKI

Karijoen kirkko ja Palkkamäen pappila

Karijoen puukirkko on rakennettu 1808-11 (S.Köykkä-Kölström). Muodoltaan se on erivartinen ristikirkko, jossa kellotorni liittyy yhteen sakaraan.

Kirkkomaisemaan liittyy Palkkamäen pappila, jonka puinen päärakennus on vuodelta 1877.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KAUSTINEN

Perhonjoen kulttuurimaisema ja Kaustisen kirkko ympäristöineen

Perhonjoen laaja kulttuurimaisema ulottuu yhtenäisenä Järvelästä kirkonkylän kautta aina Nikulaan saakka. Sen osatekijöinä ovat jokilaaksopellot sekä vanhaa tiestöä myötäilevä raittiasutus. Vanhoista silloista on jäljellä Penttilän silta keskustassa.

-Kaustisen puukirkko on rakennettu 1776-77 (M.Kuorikoski). Kirkko uudistettiin perusteellisesti 1859 (J.Kuorikoski). Tässä muodossaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa torni. Erillinen, kolminivelinen kellotapuli on vuodelta 1778 (M.Kuorikoski). Rakennuksia ympäröi vanha hautausmaa. Kirkkomaisemaan liittyy vanha lainajyvämäkasiini sekä Nyborgin pappilarakennus vuodelta 1837.

-Virkkalan kylässä edustavat perinteistä rakentamistapaa Virkkalan, Pesolan ja Seksmannin (Hietala, Virkkala) talot.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KOKKOLA

Kaarlelan kirkonkylä

Kaarlelan kirkon ympärillä on säilynyt perinteistä rakentamista vanhan tieverkoston varsilla.

-Kaarlelan keskiaikainen, Pyhälle Katariinalle omistettu kivikirkko on rakennettu ilmeisesti 1400-luvun loppupuolella. Alkuaan suorakaiteenmuotoinen runkokuone laajennettiin Antti Chydeniuksen toimesta ristikirkoksi vuosina 1786-89 (RIK) ja 1798-1804 (RIK), jolloin kirkko sai korkean länsitornin. Kirkkosalia kattaa lautainen tynnyriholvi. Kirkon eteläpuolella on vanha hautausmaa.

-Kaarlelan kirkkoherranpappilan (P) puinen päärakennus on vuodelta 1736. Pappilan nykyinen asu, jota leimaa korkea aumakatto, on peräisin Antti Chydeniuksen 1773 toimeenpanemasta korjauksesta. Samalta ajalta on kivinen talousrakennus, joka on museokäytössä.

-Kirkonmäen museoalueelle on siirretty kymmenkunta raken-

nusta.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KORSNÄS

Korsnäsän kirkonseutu

Korsnäsän puukirkko rakennettiin Heikki Kuorikosken johdolla 1831 (IK/C.L.Engel, A.W.Arppe). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa aumakattoinen, torniin päätyvä attikaosa. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1747 (S.Joskarhu). Nykyiseen asuunsa se muutettiin siirron yhteydessä n. 1860.

Kirkkomaisemaan liittyvät vanha pitäjänmakasiini sekä entinen kirkkoherranpappila, jonka päärakennus on vuodelta 1831. Rakennus on pappilamuseona. Museon pihapiirissä on vanha tilanvuokraajan tupa, luhti, sauna ja tuulimylly.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KRISTIINANKAUPUNKI

Lapväärtin pappila

Lapväärtin pappilan (P) puinen päärakennus on rakennettu 1835-37.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KRUUNUPYY

Kruunupyyn kirkko ja jokimaisema

Kruunupyyn kirkko ympäröivine kirkollisine ja muine julkisine rakennuksineen muodostaa arvokkaan kokonaisuuden Kruunupyynjoen maisemassa.

-Kruunupyyn puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1822 (YIV 1796). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka keskeltä kohoaa laajalta attikaosalta kahdeksankulmainen torni. Erillinen kellotapuli on rakennettu 1694 ja uusittu ulkoasultaan 1822. Kirkkoa ja tapulia ympäröi kirkkomaan kiviaita. Kirkon lähellä on vanha hirsinen kruununmakasiini.

-Torgaren pappilan (P) (raksu) kahden pihapiirin rakennukset, päärakennus, renkitupa, sauna- ja pesularakennus sekä navetta, muodostavat arvokkaan kokonaisuuden. Päärakennus pystytettiin aikaisemman pappilan paikalle Hans Riskan johdolla 1796. Rakennusta jatkettiin 1856 länsipäädystä. Kuis-tiin liittyvä arkistosiipi on 1950-luvulta. Pappila oli H.G.Porthanin lapsuudenkoti.

-Käräjätalo (raksu) on ilmeisesti aiemmin sijainnut Kruunupyyn sairaalan alueella. Rakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen kirkon läheisyyteen käräjätaloksi 1800-luvun puolivälissä.

-Kakkurin kappalaispappila on rakennettu mahdollisesti jo 1700-luvulla. Pihapiiriä rajaa lisäksi vanha renkitupa.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KRUUNUPYY

Teerijärven kirkko ympäristöineen

-Teerijärven puukirkko on rakennettu Matti Hongan johdolla 1774. Alkuperäiseltä muodoltaan tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko uusittiin Jaakko Kuorikosken johdolla 1877, jolloin siitä tuli keskeisesti korostettu ristikirkko. Erillinen kellotapuli on rakennettu aiemman kirkon yhteyteen 1701 ja siirretty nykyiseen paikkaansa 1774. Tapulin nykyasu on vuodelta 1852.

+ -Teerijärven pappilan (P) puinen, mansardikattoinen päärakennus on rakennettu 1806. Siihen liittyy vanha renkitupa sekä koulurakennus vuodelta 1870.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

KUORTANE

Ruonan kulttuurimaisema

Ruonan kulttuurimaisemassa on säilynyt eteläpohjalaista rakennuskulttuuria Maunuksen, Uusi-Haapalan, Syrjä-Kokkilan ja Knuuttilan taloissa. Ruonan kylässä käytiin suuri taistelu Suomen sodan aikana. Paikalla on tapahtumasta kertova muistomerkki.

+ -Haapaniemen pappila (P) on rakennettu 1779. (Klemetti: 1810)

-Ruonan kivisilta on vuodelta 1877.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

LAPUA

Lapuan kirkon ympäristö

Lapuanjoen rannalla sijaitseva Lapuan tuomiokirkko hallitsee kupoleineen ympäröivää lakeutta. Puinen ristikirkko rakennettiin Heikki Kuorikosken johdolla 1827 (IK/C.L.Engel, A.W.Arppe). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa torniin päättyvä kahdeksankulmainen kupoli. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1730.

+ -Lapuan pappila (P) on rakennettu 1793. Siihen liittyy muistoja Suomen sodan ajalta.

-Kirkonkylän vanhaa kyläasutusta edustavat Filppulan ja Hautasen talot sekä Vihtori Kosolan entinen kotitalo, joka on tyypillinen kaksikerroksinen pohjalaistalo 1870-luvulta.

-Lapuanjokeen laskevan Nurmonjoen varrella sijaitsee vanhalla kirkonpaikalla emäntäkoulu, jonka puinen rakennus on 1930-luvulta. Samaan kokonaisuuteen liittyy kansalaisopiston vanha koulurakennus 1800-luvun lopulta.

-Kirkkomaisemaan liittyy myös Siirilän yhtenäinen puutalo-alue, joka on rakentunut pääasiassa 1920- ja 1940-luvuilla.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

LEHTIMÄKI

Lehtimäen kirkonkylän kulttuurimaisema

Metsän ja pellon rajassa sijaitseva Lehtimäen kirkko on säilyttänyt hyvin maisemallisen asemansa. Lehtimäen puukirkko on valmistunut vuonna 1800 (J.Rijf). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa kahdeksankulmainen, torniin päättyvä attikaosa. Erillinen kellotapuli rakennettiin 1835 (A.Her-

nesmaa) ja yhdistettiin kirkkoon solarakennuksella 1895. Kirkon miljööseen kuuluu Fagerkullan pappila, jonka puinen päärakennus on vuodelta 1900.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

LESTIJÄRVI

Lestijärven kirkko ympäristöineen
Lestijärven puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1827 (RIK 1806). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, johon liittyy länsitorni. Torni on saanut nykyisen muotonsa 1901. Kirkkomaata ympäröi vanha kiviaita.

-Lestijärven pappila on siirretty nykyiselle paikalleen 1890-luvulla. Pihapiirissä on vanha aitta.

-Kotiseutumuseon alueella on asuinrakennus 1700-luvulta, tuulimylly ja viljamakasiini.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

LOHTAJA

Marinkaisen ja Ala-Viirteen välinen kulttuurimaisema
Lohtajan kirkonkylä sijaitsee vanhan Pohjanmaan rantatien varrella.

-Lohtajan puukirkko on rakennettu Matti Hongan johdolla 1768. Muodoltaan tämä tasavartinen ristikirkko poikkeaa muista pohjalaiskirkoista, sillä ristivarsien kulmissa ovat laajennukset aikaansaavat vaikutelman itäsuomaistyyppiisestä kahtamoisesta. Ristikeskuksesta kohoaa pieni, kahdeksankulmainen lanterniini. Suuri alttaritriptyyppi on Mikael Toppeliuksen 1770-73 maalaama. Kirkko restauroitiin 1955 (Th.Lindqvist). Erillinen, puinen kellotapuli on rakennettu 1734 ja siirretty nykyiselle paikalleen 1768.

-Kirkon lähellä sijaitsevassa pikkupappilan renkituvassa toimii Lohtajan kotiseutumuseo.

-Lohtajan pappila (P) on rakennettu 1804. Suomen sodan aikana pappila oli Klingsporin päämajana ja täällä solmittiin aselepo 29.9.1808.

-Lohtajanjoen suun kalaranta

-Jäneskarin kalamajat

-Singonmäen rakennuskanta, Marinkainen

-vanha rakennuskanta Jukkolanmäki-Furuluoto

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

LUOTO

Luodon kirkonseutu

Luodon puukirkko on rakennettu 1785-89 (J.Rijf). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa korkea kahdeksankulmaiseen kupuun päättyvä torni. Kirkko lukeutuu aikansa edustavimpiin maa-seutukirkkoihimme.

-Fagernäsin vanhan tien seutu on arvokasta kulttuurimaisemaa, jossa on säilynyt perinteistä rakennuskantaa.

-Fageruddin taloryhmä muodostaa tiiviin kokonaisuuden kirkon tuntumassa. Vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta.

-Marieholmin pappilan päärakennus (P) on 1850-luvulta. Pihapiirissä on vanha renkitupa, joka on museokäytössä sekä

joukko kivisiä ulkorakennuksia.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MAALAHTI

Maalahdenjoen kulttuurimaisema

Maalahdenjoen kulttuurimaisemassa on säilynyt runsaasti kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

-Maalahden puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1829 (1820, IK/C.Bassi, A.W.Arppe). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka neliskulmaisesta ristikeskiöstä kohoaa lanterniini. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1832 (IK/C.L.Engel, A.W.Arppe). Kirkkomaata ympäröi vanha kivimuuri. Kirkon välittömässä läheisyydessä sijaitsee vanha, hirsinen pitäjänmakasiini.

-Maalahden pappila on rakennettu lähelle entistä kirkonpaikka 1868 (C.A.Setterberg).

-Åminneborgin komea, kaksikerroksinen ja mansardikattoinen päärakennus on 1790-luvun alusta. Sen rakennutti Pohjanlahden salpietaritehtaan johtaja, Petter Elias Böcker.

-Åminnessa on runsaasti vanhaa rakennuskantaa sekä idyllinen satama, jossa on pitkälti toista sataa venevajaa.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MAALAHTI

Petolahden kirkonseutu

Petolahden puukirkko on rakennettu 1805. Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa siihen nähden diagonaalisesti sijaitseva, lanterniiniin päättyvä torni. Tämä keskustorni samoin kuin erillinen puinen kellotapuli toteutettiin 1832 (E.Kuorikoski). Kirkon ja tapulin ympärillä on vanha, kivimuurin rajaama hautausmaa.

Petolahden kirkonkylän maisemaan liittyvät lisäksi vanha pappila vuodelta 1868 sekä hirsinen pitäjänmakasiini.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MAKSAMAA

Kirkonseudun kulttuurimaisema Tottesundista Kärklaxiin

Maksamaan kirkonseudun asutus sijaitsee nauhamaisesti vanhan maantien varrella. Kylässä on säilynyt huomattavan paljon vanhaa, pohjalaista rakennuskulttuuria ja kulttuurimaisemaa. Uudisrakentaminen on joitakin rivitaloja lukuun ottamatta pääosin sopeutunut perinteiseen kyläkuvaan.

-Maksamaan puukirkko on rakennettu Heikki Kuorikosken johdolla 1824-25 (1822, IK/A.W.Arppe, A.F.Granstedt). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa pyramidikattoinen, lanterniiniin päättyvä attikaosa. Erillinen, puinen kellotapuli on rakennettu 1729-30

(J.Knubb) edellisen kirkon torniksi ja siirretty nykyiseen paikkaansa 1824. Vanhaa kirkkomaata ympäröi kivimuuri.

-Maksamaan entinen pappila on 1830-luvulta.

-Kyrkfladan-järvi

*(yhteistyö: Väyriön kunnan kanssa Väyri-Maksamaan kunnallis-
7.7.2007)*

-Eursin ja Finnsin talot

-Klemetsgårdarna on viiden kaksikerroksisen pohjalaistalon muodostama kokonaisuus Kärklaxin kylässä.

-Tottesundin hirsinen, kaksikerroksinen päärakennus on rakennettu 1797-1800. Se on Mouhijärven Selkeen ohella ainoa 1786 mallipiirustusten mukaan rakennettu, meidän päiviimme säilynyt everstin virkatalo. Rakennus on nyt kunnanvirastona.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MUSTASAARI

Koivulahden kirkonseutu

Koivulahden puukirkko on rakennettu vanhimmilta osin 1691-93 (H.Qweflander). Alkuaan pitkänomaisen oktagonin muotoinen kirkko laajennettiin ristikirkoksi 1794-95 (RIK). Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1757 (S.Josskarhu). Kirkkomaisemaan liittyvät pappilan puinen päärakennus vuodelta 1782 (laaj. 1804) sekä entinen lainajyvämakasiini ja pappilan makasiini.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MUSTASAARI

Raippaluodon kirkonkylä

Raippaluodon kirkonkylä on säilyttänyt perinteisen mitta-kaavansa ja huomattavan määrän vanhaa rakennuskantaa. Kirkolta itään johtaa idyllinen maantie kalasatamaan, jossa on vanhoja rantahuoneita.

-Raippaluodon puukirkko on vuodelta 1781 (J.Elfström). Tornittoman pitkäkirkon itäpäätty on kolmisivuinen. Erillinen puinen kellotapuli on vuodelta 1783. Lähellä sijaitsee vanha lainamakasiini sekä 1932 perustettu kotiseutumuseo, joka on sisustettu 1800-luvun tuparakennukseen.

-Raippaluodon pappila Rosenlund on rakennettu 1824.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

MUSTASAARI

Sulvan kirkonseutu

Sulvan kirkon ympäristössä sijaitsee maan suurimpiin ulkomuseoihin lukeutuva Stundarsin käsityöläismuseo. -Sulvan puukirkko on rakennettu Johan Nordbergin johdolla 1783-86 (J.Efström; RIK). Muodoltaan se on pitkäkirkko, johon liittyy runkokuonetta matalammat ja kapeammat kylkiäiset. Vesikatkon harjalla on pienehkö kattoratsastaja. Kirkkosalia kattaa lautainen tynnyriholvi. Kirkon poikkeuksellisen ko-mea barokkialttari on 1690-luvulta. Erillinen puinen kellotapuli on vuodelta 1870 (1866, C.A.Setterberg).

-Sulvan pappila (P) on rakennettu 1820.

-Museotoiminta Stundarsin alueella on alkanut 1930-luvulla. Laajalla museoalueella sijaitsee n. 40 rakennusta, suurin osa muualta siirrettyjä. Vanhassa pitäjänmakasiinissa esitellään maatalousesineistöä. Stundarsin alueelle on lisäksi siirretty asuinkäyttöön vanhoja pohjalaistaloja, jotka muodostavat nyt kylämäisen yhteisön.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

NURMO

Nurmon kirkonseutu

Nurmon puukirkko on vuodelta 1778 (A.Hakola, K.Hakola). Muodoltaan se on tasavartinen, sisäviisteinen ristikirkko, jonka ristikeskuksesta kohoaa kahdeksankulmainen, lanterniiniin päättyvä keskustorni. Erillinen puinen kellotapuli on vuodelta 1770 (A.Hakola). Kirkkomaata ympäröi harmaakivimuuri.

-Kirkon maisemaan liittyvä Nurmon pappila on rakennettu 1895. Pihamaalla sijaitseva luhti on vuodelta 1767.

-Mäki-Tepon - Talvitien kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1778. Se on museokäytössä.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

NÄRPIÖ

Närpiön kirkonseutu

Närpiön keskiaikainen kivikirkko on rakennettu ilmeisesti 1400-luvun jälkipuolella tai 1500-luvun alussa. Kirkon monivaiheiseen rakennushistoriaan liittyvät runkokuoneen pidentämiset 1550-luvulla ja 1635, eteläisen, päädystään kolmitaitteisen ristivarren lisääminen 1733-35 sekä pohjoisen ristivarren rakentaminen 1770-73.

Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1757 (M.Honka).

-Kirkon vieressä on ainutlaatuinen, kaikkiaan n. 150 kirkkotallin muodostama kokonaisuus. Alkuaan niitä on ollut yli kaksinkertainen määrä. Usiemmat talleista ovat 1800-luvulta, mutta vanhimmat saattavat periytyä jopa 1600-luvulta.

-Vanhassa pitäjänmakasiinissa toimii Närpiön maatalousmuseo. Lähellä on myös Öjskogsparkenin museoalue, jonne on siirretty lukuisia rakennuksia.

-Närpiön vanha pappila (P) on rakennettu 1888.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

NÄRPIÖ

Pirttikylän kirkko ympäristöineen

Pirttikylän puukirkko on rakennettu Johan Nordbergin johdolla 1781-83. Muodoltaan se on länsitornillinen pitkäkirkko, jonka kuoripääty on kolmisivuinen. Kirkkoa on muutettu mm. 1913 (K.S.Kallio).

Kirkon lähellä on vanha pitäjänmakasiini ja entinen pappila.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

PEDERSÖRE

Purmon kirkonseutu

Purmon puukirkko on rakennettu Antti Hakolan johdolla 1772. Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka keskiöstä kohoaa kahdeksankulmaiselta jalustalta pieni lanterniini. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1775 (A.Hakola). Kirkon ympärillä on kiviaidan rajaama hautausmaa.

-Lainajyvämäkasiini on 1750-luvulta.

-Purmon pappilan päärakennus (P) on vuodelta 1772. Piha-

piiriin kuuluvat lisäksi pehtorin asuinrakennus, talli ja aittoja.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

PEDERSÖRE

Ähtävän kirkonseutu

Ähtävän puukirkko on rakennettu Matti Hongan johdolla 1770. Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka keskiöstä kohoaa kahdeksankulmaiselta jalustalta pieni lanterniini. Kirkko restauroitiin 1955 (E.Kråkström). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1778 (A.Hakola). Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa

-Lainajyvästön makasiini on vuodelta 1857.

+ -Ähtävän vanha pappila (P) on rakennettu 1780 ja uusi (P) 1870.

-Kotiseutumuseon alueelle on siirretty tuparakennus Lappforsista sekä ulkorakennuksia.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

PIETARSAARI

Rosenlundin pappila

Kaupunkiasutuksen tuntumassa sijaitseva Rosenlundin pappila (P) muodostaa historiallisine puutarhoineen, puistoineen ja talousrakennuksineen erittäin merkitävän pappilamiljöö. - Pappilan puinen päärakennus on rakennettu 1700-luvun puoli-välissä ja korotettu kaksikerroksiseksi 1798. Pihapiiriä rajaavat renkituvat ovat 1700-luvun jälkipuoliskolta. Suuri kivinavetta ja talli on rakennettu 1773-76 ja on siten lajissaan vanhimpia maassamme. Kivimuurit rajaavat pappilan säännöllistä puutarhaa, joka periytyy niin ikään 1700-luvun lopulta, hyödyn aikakaudelta.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

SOINI

Soinin kirkko ympäristöineen

+ Soinin puukirkko on rakennettu Yrjö Lepistön johdolla 1793. Nykyisen asunsa se sai vuoden 1885 (J.Kuorikoski) korjauksessa. Erillinen kellotapuli on vuodelta 1795, mutta myös sen ulkoasu on muutettu. Kirkon ja tapulin ympärillä on vanha hautausmaa. Kirkkomaisemaan liittyvän Soinin pappilan (P) päärakennus on vuodelta 1858.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

UUSIKAARLEPYY

Munsalan kirkonseutu

Munsalan kivikirkko on rakennettu David Olanderin ja Thomas Rijfin johdolla 1777-92 (YIV). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, johon liittyy sipulikupoliin päättyvä länsitorni. Julkisivut ovat harmaakiveä. Erillinen, puinen kellotapuli on vuodelta 1745 (J.Heikkilä). Kirkkomaata ympäröi kiviaita.

Kirkkomaisemaan liittyy 1800-luvun alkupuolella rakennettu

+ lainajyvämakasiini, joka on museokäytössä. Munsalan pappilan (P) pitkä päärakennus on rakennettu 1799 ja laajennettu 1878. Sen kerrotaan olleen Klingsporin päämajana Oravaisten taistelun aikoihin 1808.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

UUSIKAARLEPYÄ

Stenbackan kylä

Jepuan puukirkko on rakennettu 1861 (J.E.Romar). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jossa oli alkuaan keskustorni. Se korvattiin nykyisellä länsitornilla 1876 (L.Kjöldström). Kirkon lähellä on vanha lainajyvästö.

+ -Jepuan pappilan päärakennus on vuodelta 1886. (F)

-Museona oleva Stenbackagården on vanha, 1800 rakennettu paritupa. Pihamaalla on aitta vuodelta 1778.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

VAASA

Vanha Vaasa

Korsholman linna ja kivikirkko rakennettiin 1300-luvun jälkipuolella. Niiden ympärille perustettiin Vaasan kaupunki 1606. Kaupunki paloi täydellisesti 1852 ja päätettiin rakentaa uudestaan lähemmäksi merenrantaa.

-Vaasan vanha hovioikeus, Korsholman kirkko on rakennettu 1776-1786 (C.F.Adelcrantz). Alkuperäisessä muodossaan se oli kaksikerroksinen kivirakenteinen hallintopalatsi, jota kattoi mansardikatto. Kirkoksi se muutettiin 1862-63 (C.E.Setterberg, E.Kuorikoski). Tässä yhteydessä rakennukseen lisättiin kellotorni. Kirkkoon liittyy entinen hovioikeuden arkisto vuodelta 1822.

-Puistoakselit jakavat Vanhan Vaasan aluetta. Kirkolta johtaa puistokuja Korsholman linnan raunioille. Pohjoisempaan ovat keskiaikaisen Pyhän Marian kirkon rauniot.

+ -Korsholman pappila Haga (P) on rakennettu 1782 ja lisärakennettu 1804. *Mustasaari*

-Alkulan kaksikerroksinen puinen päärakennus on vuodelta 1793. Se oli 1840-luvulla A.A.Levónin kaudella seudun talouselämän keskus.

-Falanderin (Wasastjernan) kaksikerroksinen kivitalo vuodelta 1782 on harvoja Vanhan Vaasan kaupunkitaloja.

-Mustasaaren sairaala (VORS) on rakennettu lääninlasarettiksi 1841-44 (C.L.Engel 1837). Rakennuksen molempiin päihin lisättiin latriinit 1880-luvulla (Th.Granstedt). Suljettua pihapiiriä rajaavat lisäksi kolme myöhemmin rakennettua taloa - Ukkola, konttori ja talousrakennus. Sairaala-alueella on lisäksi kivinen potilasosasto vuodelta 1889 sekä puuhuvila vuodelta 1895.

-Mustasaaren rautatieasema on rakennettu vuosisadan alussa. Asema-alueen rakennukset muodostavat ehjän kokonaisuuden.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

VÄHÄKYRÖ

Kyrönjoen kulttuurimaisema

Kyrönjokilaakso muodostaa laajan maisemakokonaisuuden, johon sisältyy runsaasti kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa sekä kyläkokonaisuuksina että yksittäisinä rakennusryhminä ja rakennuksina.

-Vähäkyrön kivikirkko on rakennettu Erik Olanderin johdolla 1798-1803 (1785, J,Rijf; 1786 YIV). Muodoltaan se on tasavartinen ristikirkko, jonka keskustasta kohoaa nelisivuinen, lanterniiniin päättyvä torni. Kirkko on saanut lukuisissa korjauksissa alkuperäistä pelkistyneemmän muodon. Erillinen kellotapuli on rakennettu 1767 ja siirretty nykyiselle paikalleen 1804. Kirkon lähellä on vanha lainajyvästön aitta vuodelta 1824. Yhdessä viereisten luhdin, vilja-aitan ja vaivaismakasiinin kanssa se muodostaa Vähäkyrön kotiseutumuseon.

-Kirkkosaarella, nykyisen kirkon kaakkoispuolella on ollut seurakunnan ensimmäinen kirkko 1610-1641.

-Saarenpään kylä on tullut tunnetuksi komeista jokirantaa pitkin rakennetuista taloistaan. Se onkin lajissaan ainutlaatuisen hyvin säilynyt esimerkki pohjalaisesta joenvarsiasutuksesta.

-Kolkkilan kosken miljöössä kiinnittyy huomio komeaan Kolkin kaksikerroksiseen, mansardikattoiseen taloon sekä vanhaan vesimyllyyn.

-Merikaarossa ja Saarensivussa ovat säilyneet seudulle tyypilliset riippusillat.

-Vähäkyrön pappila (P) on vuodelta 1817.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

YLIHÄRMÄ

Ylihärmän kirkonseutu

Ylihärmän kirkonseutu on säästynyt uudisrakentamiselta.

Kirkon läheisyydessä on vanha pappilarakennus sekä Viitasalon talo.

-Ylihärmän puukirkko on rakennettu Kaappoo Hakolan johdolla 1785-87. Muodoltaan se on sekä sisä- että ulkoviisteinen ja tasavartinen ristikirkko, jonka keskeltä kohoaa sipulipäätteinen kattoratsastaja. Korkea aumakatto on paanutettu.

Erillinen kellotapuli on vuodelta 1828 (IK/C.L.Engel).

Kirkkoa ja tapulia ympäröi vanha hautausmaa.

-Kirkkoherranpappilan puinen päärakennus on vuodelta 1899.

-Viitasalon kaksikerroksinen puinen asuinrakennus on toiminut viime vuosisadalla maakauppana. Vuoden 1918 sodan aikana se oli Mannerheimin päämajana.

-Kirkon eteläpuolella on vanha pitäjänmakasiini, joka on museokäytössä.

VAASAN LÄÄNIN SEUTUKAAVA-ALUE

ÄHTÄRI

Ähtärin kirkkoympäristö

Ähtärin vaaleaksi rapattu tiilikirkko on rakennettu 1935-37 (B.Liljequist). Muodoltaan se on päätytornillinen pitkäkirkko. Kirkkoympäristöön liittyvät pappila ja vanha pitäjänmakasiini.

Pappilan sijainti tarkistettava peruskartasta!

1701-12

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

HOUTSKARI

Houtskarın kirkko ympäristöineen

Houtskarın puinen, tasavartinen ristikirkko on rakennettu 1703-04 (E.Nilsson). Punamullattua kirkkoa kattaa aumattu paanukatto, jonka ristikeskuksesta kohoaa siro viiritanko. Kirkon alttaritaulu on vuodelta 1887 (V.Westerholm). Kirkkomaan tuntumassa sijaitseva tapuli on alalosaltaan vuodelta 1753 (E. Johansson) ja yläosaltaan vuodelta 1871. Kirkkomaisemaan liittyy myös 1860 rakennettu pappila (P). Houtskarın kotiseutumuseo toimii läheisessä, 1885 rakennetussa pitäjätuvassa. Museoon kuuluu lisäksi tuulimylly ja ranta-aitta.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

KORPPOO

Korppoon kirkonseutu

Korppoon kirkonkylän vanha asutus sijaitsee kirkon länsipuolisessa laaksossa. Kirkonkylä on säilyttänyt perinteisen mittakaavansa. Vanha maantie johtaa kirkonkylästä koilliseen, Galtbyn historialliseen satamapaikkaan. Tien varrella on vanhaa rakennuskantaa ja satamassa ryhmä ranta-aittoja. -Korppoon keskiaikaisen kirkon vanhimman osan muodostaa sakaristo, joka on valmistunut 1300-luvun alkuun mennessä. Runkohuone on muurattu 1300-luvun puolivälissä. Sen kuoriossa on muuta kirkkosalia kapeampi. Korkean länsitorninsa ja asehuoneen se sai 1400-luvun alussa. Kirkko oli alunperin kaksilaivainen, mutta muutettiin 1400-luvun keskivaiheilla yksilaivaiseksi ja holvattiin kolmella tähtiholvilla. Holvien kalkkimaalaukset ovat varsin primitiiviset. Kirkko restauroitiin 1952-53 (N.E.Wickberg), jolloin palautettiin alkuperäiselle paikalleen ainutlaatuinen keskiaikainen kuorilehteri. Kirkossa on lisäksi runsaasti 1400- ja 1500-lukujen veistotaidetta. Vanhaa kirkkomaata ympäröi harmaakiviäitä, johon liittyy 1600-luvun lopulla muurattu porttihuone. Kirkkomaalla on Korppoonkartanon tiilinen, valkeaksi rapattu hautakappeli vuodelta 1784. Paarihuone on vuodelta 1831.

-Korppoonkartanon kaksikerroksinen, kivinen päärakennus (raksu) on varhaisimpia uusklassillisia kartanorakennuksia maassamme. Sen rakennutti hovioikeudenasessori Herman Mjödth vuosina 1802-04 (C.Bassi). Kartanorakennuksen interiörit ovat poikkeuksellisen hyvin säilyneet.

-Korppoon pappilan entisessä, 1700-luvulla rakennetussa renkituvassa ovat kotiseutumuseon kokoelmat. Museoalueella on lisäksi neljä aittaa ja rantavaja.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

MARTTILA

Marttilan kirkkomaisema

Paimionjoen ja Hämeen Härkätien välissä sijaitseva Marttilan puukirkko on rakennettu 1765 (A.Piimänen). Länsitornillinen pitkäkirkko on lounaissuomalaista tyyppiä, jossa runkokuoneeseen liittyy tätä kapeammat ja matalammat sakaristo

ja asehuone. Ulkovuoraus ja sisätilat saivat nykyisen asunsa pääosin 1890-luvulla (H.Rancken) toteutetussa korjauksessa. Kirkon kupeelta on löytynyt jäännöksiä paikalla sijainneesta keskiaikaisesta kivisakaristosta. Vanhalla hautausmaalla on Wichtmanien kivinen hautakappeli vuodelta 1822. Kirkkomaisemaan liittyy jokirannassa sijaitseva pappila (P), jonka puinen, aumakattoinen päärakennus on vuodelta 1849. Muilta osin kirkkomaisema on muuttanut uudisrakentamisen myötä voimakkaasti luonnettaan.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

MIETOINEN

Mietoisten kirkkomaisema

Mietoisten harmaakivikirkko on rakennettu 1641-43 Henrik Klaunpoika Flemingin toimesta. Alunperin tornitonta pitkäkirkkoa lisättiin 1724 sakaristolla ja 1818-19 (1806, RIK/A.N.Edelcrantz) korkealla länsitornilla. Kirkkosalia laajennettiin itäpäästä 1829 ja kirkko korjattiin perusteellisesti 1911 (I.Launis). Kirkkomaata ympäröi vanha kivimuuri.

-Mynäjoen pohjoisrannalla sijaitseva Mietoisten pappila (P) on rakennettu 1823.

-Piispa Maunu II Tavastin kotitilan, Tavastilan, pitkä päärakennus on vuodelta 1882. Siinä on toiminut Mietoisten kansakoulu. Toisen asuinrakennuksen alla on kivistä holvattu keskiaikainen kellari. Tavastila on nykyisin kotiseutuyhdistyksen ylläpitämänä museona. Museoalueella sijaitsee lisäksi tuulimylly ja vajarakennus, jossa on esillä maatalousesineistöä.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

MYNÄMÄKI

Mynämäen kirkko ympäristöineen

Mynämäen keskiaikainen, Laurentiukselle ja Erikille pyhitetty kivikirkko on rakennettu 1300-luvun alussa. Se on maamme keskiaikaisista kirkoista toiseksi suurin. Kirkon sakaristo on vanhimmilta osin 1200-luvulta. Kirkon runkokuoneeseen lisättiin 1400-luvulla asehuone sekä länsitorni, jonka puinen yläosa on 1770-luvulta.. Kirkkosali on holvattu ristiholvein kolmilaivaiseksi. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

Mynäjoen niemekkeessä on historiallinen pappilanpaikka. Pappilan päärakennus on vuodelta 1866.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

NAANTALI

Naantalın vanhakaupunki

Naantalın kaupungin perustaminen liittyy birgittalaisluostarin perustamiseen 1443. Kaupungin keskiaikainen asemakaava ja puinen, pääosiltaan 1700- ja 1800-luvuilta oleva rakennuskanta on säilynyt hyvin. Naantalissa on säilynyt eräitä muissa puukaupungeissamme harvinaiseksi käyneitä piirteitä kuten keskiaikaista traditiota edustava asuintalojen läpikäytävät portinylisluoneineen. Kirkon ympärillä

on vanhoja, 1860-luvulla virinneeseen kylpyläelämään liit-
tyneitä rakennuksia, kuten Merisali ja näkötorni. Naantalin
satama ympäröivine rakennuksineen on maassamme ainutlaatui-
nen. Oman lisänsä kaupungin ilmeelle antavat paljaat Kupa-
rivuoren kalliot.

-Naantalin birgittalaisluostari perustettiin 1443. Ensim-
mäinen kirkko rakennettiin hirrestä samalla kun kivikirkon
rakentaminen käynnistyi. Kivestä ja tiilestä muurattu luos-
tarikirkko valmistui 1460-luvulla. Se on kolmilaivainen,
ulkoisin tukipilarein vahvistettu hallikirkko, jonka keski-
laivaa kattavat tähtiholvit ja sivulaivoja ristiholvit,
muuratut uudestaan 1863-66. Runkohuoneen itäpäädyssä erka-
nee keskiaikainen sakaristo, jota on muutettu 1680-luvulla.
Länsipäädyssä on sijainnut keskiajalla ulkoneva munkki-
kuori, johon on liittynyt toinen sakaristo. Kirkon korkea,
barokkikupoliin päättyvä länsitorni on 1790-luvulta (M.Pii-
mänen). Kirkko restauroitiin 1963-64 (O.Kestilä). Kirkon
pohjois- ja länsipuolisessa kirkkopuistossa ovat sijainneet
nunnien ja munkkien luostarit. Niiden perustukset ovat maan
alla. Kirkkotarhan puistoistutukset periytyvät viime vuosi-
sadalta.

-Lotilan talo

-Hiilolan museotalo

→ -Naantalin pappilan puinen päärakennus (P) on vuodelta 1852.

-Haartmanin talo (raksu), Luostarinkatu 3; Taidemaalari
Axel Haartman rakennutti kaksikerroksisen asuintalon
1925-26 (E. Bryggman). Hyvin säilyneeseen rakennukseen
liittyy samanikäinen puutarha pergoloineen.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

NAUVO

Nauvon kirkkomaisema

Nauvon keskiaikaisen kivikirkon vanhimman osan muodostaa
1300-luvulla rakennettu sakaristo. Runkohuone on rakennet-
tu 1400-luvun alussa ja holvattu 1425-50. Kolmilaivaista
kirkkosalia kattavat ristiholvit. Kirkkosalia laajennettiin
1600-luvulla ns. pikkukirkolla. Holvien primitiivinen maa-
lauskoristelu on 1400-luvun jälkipuolelta, seinien 1400-
ja 1600-luvuilta. Kirkko restauroitiin 1957-58 (A-L.Sti-
gell). Kivimuurin ympäröimällä kirkkomaalla sijaitsevat
luuhuone, ruumishuone ja entinen Finckenbergien hautakappe-
li ovat 1700-luvulta. Muurin viidestä porttihuoneesta van-
hin on vuodelta 1767. Erillinen, kalliolla seisova hirsinen
kellotapuli on vuodelta 1751.

+ -Nauvon pappilan (P) puinen päärakennus on vuodelta 1863.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

NAUVO

Seilin hospitaali ja kirkko

Seilin hospitaali (VOR) perustettiin 1619 spitaalisairaa-
laksi. Vuosina 1785-1962 saarella toimi mielisairaala. Hoi-
tolaitoksen ja sairaalayhteisön toimintaan liittynyttä ra-
kennuskantaa on säilynyt saarella kymmenittäin. Seilin saa-
ri on muodostettu luonnonsuojelualueeksi. Hospitaalin ra-

kennuksissa toimii Saaristomeren tutkimuslaitos.

-Seilin puukirkko on rakennettu 1733 (Kaarle Jaakonp. Kil-lainen). Se on muodoltaan lähes ristikirkko. Runkohuoneeseen liittyvät sitä kapeammat ja matalammat sakarat, jotka avautuvat kirkkosaliin. Maalaamattoman, hirsipintaisen kirkkosalin länsipään erottaa muusta kirkosta aitaus, jolla leprapotilaat eristettiin terveistä. Myös kuori on erotettu salista samanlaisella aidalla. Kirkon ulkopuolella vanhan mallin mukaan 1960 rakennettu katettu kelloteline. Kirkko-maata ympäröi lauta-aita.

+ -Entinen pappila on vuodelta 1791.

-Sairaalan maatilán, Fogdebyn, päärakennus on vuodelta 1852.

-Porttirakennus, joka oli hospitaalín ensimmäinen kivinen sairaalarakennus, on vuosilta 1801-03.

-Hospitaalín kivinen päärakennus on rakennettu vaiheittain. Vanhin osa on 1800-luvun alkuvuosilta. Keskiösa on raken-nettu 1840- ja 50-lukujen vaihteessa (P.J.Gylich) samoin kuin ilm. myös länsisiipi. Rakennukset yhdistettiin 1887 (J.Ahrenberg).

-Kaksikerroksinen hirsinen asuinrakennus, Fyyri, on raken-nettu taloudenhoitajan ja päällysmiehen virka-asunnoksi 1827 (C.L.Engel).

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

NOUSIAINEN

Nousiaisten kirkkomaisema

Nousiaisten kirkon sijainti Nousiaistenjoen korkealla tör-mällä on poikkeuksellisen vaikuttava. Kirkolla ja kirkko-maisemalla on erityisasema maamme kulttuurihistoriassa osa-na Pyhän Henrikin historiallista pyhiinvaelluspolkua.

-Nousiaisten keskiaikainen kivikirkko on rakennettu toden-näköisesti 1286-90 Pyhän Henrikin hautakirkoksi. Muodoltaan se on kaksikuorinen, kolmilaivainen pitkäkirkko, jonka län-sipääty on kolmisivuinen. Ulkoiset tukipilarit jäsentävät julkisivuja. Pohjoissivulla on runkokuoneen ikäinen saka-risto ja eteläisivulla asehuone 1300-luvun jälkipuoliskolta. Samalta ajalta ovat kirkon ristiholvit. Kalkkimaalaukset ovat mahdollisesti 1400-luvun alusta. Kirkkosalissa on ko-pio Pyhän Henrikin sarkofagista. Erillinen, puinen kellota-puli on rakennettu 1759-60 (M.Leidenius). Kirkkoa ja tapu-lia ympäröi vanha, kiviaidan rajaama hautausmaa.

-Joen vastakkaisella puolella sijaitseva vanha pappila on vuodelta 1890. Pihapiirissä on vanha luhtiaitta. Pappilassa toimii nykyisin Nousiaisten kotiseutumuseo. Alueelle on siirretty vanhoja rakennuksia.

-Topoisten Granströmin edustava päärakennus on 1840-luvul-ta.

-Lännessä kirkkomaisemaan liittyy Hirvijoen kulttuuri-maisema ja Nummen kylämäen miljöö.

-Santamalan Moisiossa on oletettu sijainneen Pyhän Henrikin ensimmäisen, puisen hautakirkon.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PERNIÖ

Perniön kirkon miljö

Perniön keskiaikaisen kirkon vanhimman osan muodostaa 1300-luvun lopulla rakennettu sakaristo. Runkohuone ja asehuone on rakennettu 1460- ja 1470-luvuilla. Asehuoneeseen liittyy ulkoinen saarnastuoli. Kirkon tiilinen päätykoristelu on rikasta ja liittää sen uusmaalaisten kirkkojen ryhmään. Kolmilaivaisen kirkkosalin keskilaivassa on tähtiholvit ja sivulaivoissa ristiholvit. Holvien kalkkimaalaukset ovat 1480-luvulta (Pietari Henrikinpojan koulukunta). Kirkko restauroitiin 1962-63 (E.Järventaus). Erillisen kellotapulin harmaakivinen alaosa on keskiajalta, puinen yläosa vuodelta 1797 (A.Söderman). Kivimuurin ympäröimän kirkkomaan eteläpuolella on 1781 rakennettu pitäjänmakasiini, joka on nyt museokahvila.

Kirkon miljööseen liittyy myös kirkonkylän entinen kansakoulu 1860-luvulta. Kirkon lounaispuolella on historiallinen pappilan paikka, jolla sijaitseva pappilarakennus (P) on vuodelta 1839. Pihapiirissä on vanhempi päärakennus vuodelta 1732.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PERNIÖ

Kosken ruukinalue

Kosken rautaruukki on perustettu 1679. Alueella on toiminut 1800-luvun alkupuolella myös kuparisulatto. Ruukinkartanon puinen, kaksikerroksinen päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1731. Nykyiseen asuunsa se muutettiin 1920-luvulla (J.Eklund). Päärakennuksen ikäinen on myös toinen pihaa rajaavista sivurakennuksista toisen ollessa vuodelta 1906. Kartanon ympäristö on lehtevää puistoa.

Ruukin puinen ristikirkko on rakennettu alunperin Antskogin ruukinkirkoksi 1666 ja siirretty tänne 1786-87. Kirkkosalin alttari ja saarnastuoli ovat barokin ajalta. Erillinen kellotapuli on 1760-luvulta. Läheinen pappila on vuodelta 1820. Lisäksi alueella on työväenasuntoja 1700- ja 1800-luvuilta, lukuisia vanhoja talousrakennuksia sekä kaksi kuonatiilistä hiiliuunia.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PIIKKIÖ

Piikkiön kirkko ympäristöineen

Piikkiön harmaakivikirkko on rakennettu 1753-55 (Samuel Berner). Yksilaivaisen runkohoneen itäinen kuoripääty on kolmisivuinen. Sakaristo on runkohuoneen ikäinen, asehuone hieman nuorempi. Kirkkosalin lautainen tynnyriholvi on vuodelta 1908. Erillinen, alaosaltaan harmaakivinen kellotapuli on vuodelta 1810. Kivimuurin ympäröimällä kirkkomaalla on entinen Pussilan kartanon hautakappeli vuodelta 1819. Kirkon maisemakokonaisuuteen liittyy sen pohjoispuolella sijaitseva Piikkiön pappila (P), jonka päärakennus on rakennettu alkuaan 1779 ja korjattu vuosina 1868 ja 1918. Suomen puutarhanhoidon uranuurtaja, Pietari Kalm perusti

1750-luvulla pappilan puutarhan.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PYHÄRANTA

Ylikylän miljö

Ylikylässä on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Erikseen mainittakoon Ylikylän entinen pappila, jonka pää-rakennus lienee 1800-luvun keskivaiheilta ja sen vieressä sijaitsevan Impilän edustava päärakennus.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

PÖYTYÄ

Pöytyän kirkkomiljö

Aurajoen itärannalla sijaitseva Pöytyän puukirkko on rakennettu 1792-93 (M. Piimänen, YIV). Muodoltaan se on pitkäkirkko, jonka runkokuoneesta erkanevat kapeammat kylkiäiset. Länsipäädystä kohoaa sipuliin päättyvä kellotorni. Kirkon lähellä on vanha kirkkomaa, jota ympäröi hirsiaita. Sen porttirakennus on vuodelta 1684. Kirkkomaalla on vanha papinaitta ja alueen eteläosassa hirsinen pitäjänmakasiini.

Kirkon pohjoispuolella on Pöytyän vanha kirkkoherranpappila (P), jonka kaksikerroksinen, puinen päärakennus on vuodelta 1802. Tämä harvinaisen edustava pappilarakennus on ollut museona vuodesta 1959.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

RUSKO

Ruskon kirkonkylän maisemakokonaisuus

Ruskon keskiaikainen kivikirkko on rakennettu pääosiltaan 1400-luvun keskivaiheilla. Sakaristo on 1200-luvun loppupuolelta, asehuone on muurattu runkokuoneen jälkeen. Tähti-holvit jakavat kirkkosalin nelitraveiseksi hallikirkoksi. Erillinen, kellotapuli on rakennettu 1741-44. Kirkkoa ja tapulia ympäröi harmaakiviainan rajaama hautausmaa, jonka lähellä on hirsinen, 1874 rakennettu lainamakasiini. Sen eteläpuolella on Rindell, Nissin vanha mäkitupa. Molemmat rakennukset ovat museokäytössä.

Kirkkomaisemaan liittyvät lisäksi 1895 rakennettu pappila (Keskikylä) sivurakennuksineen sekä Nissin talouskeskus pitkine päärakennuksineen. Ruskonjoen yli johtaa vanha kivilta. Nunnanpolku johtaa Ruskon kirkolta Nousiaisisiin.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

RYMÄTTYLÄ

Rymättylän pappila

Rymättylän pappila (P) on rakennettu vuonna 1888 (J. Östman). Siihen liittyy vanha puisto.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

SALO

Uskelan jokilaakson kulttuurimaisema

Isokylän jokirannassa on sijainnut Uskelan vanha emäkirkko. Puinen kirkko sortui maanvyörymän mukana jokeen 1825. Paikalla on yhä pienen kirkkotarhan ympäröimänä puinen kellotapuli vuodelta 1751. Lähellä on sijainnut Uskelan pappila, jonka paikalla oleva taloryhmä on 1800-luvun keskivaiheilta.

-Salosta Perttelin kautta Somerolle johtava Hiidentie seuraa Uskelanjoen juoksua. Keskiaikaisperäinen, mahdollisesti jo rautakautinen tie on säilyttänyt pääpiirteissään vanhan linjauksensa.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

TAIVASSALO

Taivassalon kirkkomaisema

Taivassalon keskiaikainen kivikirkko on rakennettu 1300-luvun alkupuolella. Kolmilaivaisen kirkkosalin tähti- ja ristiholvit ovat 1400-luvun keskivaiheilta. Poikkeuksellisen rikas kalkkimaalauskoristelu on osin 1400-luvun alkupuolelta, osin 1470-luvulta (Pietari Henrikinpoika). Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa, jonka katetut portit on muurattu 1787. Kirkkomaalla ovat Järppilän ja Suursärkilahden hautakappelit, joista edellinen 1700-luvulta. Erillään tien toisella puolen sijaitsee kellotapuli, jonka alaosa on muurattu 1799, puinen yläosa on vuodelta 1890. Vieressä oleva kivinen varastorakennus on vuodelta 1850.

Kirkkomaisemaan liittyvät vanha pappila vuodelta 1756 (P) sekä samassa pihapiirissä uudempi pappila 1800-luvun keskivaiheiltalta. Vanhan pappilan puutarha periytyy 1750-luvulta. Alueella on myös 1500-luvun pappilaan kuulunut kivinen kellari.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

VELKUA

Velkuan kirkkomaisema

Velkuan pieni, Pyhälle Henrikille omistettu puukirkko on rakennettu 1793. Muodoltaan se on pitkäkirkko, johon liittyy kylkiäisinä asehuone ja sakaristo. Kirkkoa on korjattu 1881-83 ja 1897-1901 (J.A.Andersson). Erillinen kellotapuli on vuodelta 1793. Kirkon ja tapulin ympärillä on vanha hautausmaa. Kirkkomaisemaan liittyy vanha satama ja pappila, jonka päärakennus on 1800-luvun jälkipuolelta.

VARSINAIS-SUOMEN SEUTUKAAVA-ALUE

YLÄNE

Yläneen pappila

Yläneen pappilan (P) puinen päärakennus on vuodelta 1878. Puistomaisella pihamaalla on kaksi aittaa 1700-luvulta. Pappilaa on asustanut mm. kirjailija ja kirjallisuudentutkija Martti Haavio.